Dž. LOKAS

Esė apie pilietinę valdžią

JOHN LOCKE

An essay concerning the true original, extent and end of civil government

(The second treatise of government)

DŽ. LOKAS

Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą.

(Antras traktatas apie valdžią)

Iš anglų kalbos vertė
ir įvadinį straipsnį parašė
ALGIRDAS DEGUTIS

VILNIUS · MINTIS · 1992

KBBK 1P
Lo 76

Redagavo ALDONA RADŽVILIENĖ

L 0701030000 – 004 / M851(08) – 90 R – 90
ISBN 5-417-00521-5

DŽONAS LOKAS — POLITINĖS FILOSOFIJOS KLASIKAS

Džonas Lokas (1632—1704) yra vienas iškiliausių Švietimo epochos teoretikų ir ideologų. Iš esmės tai buvo visuotinio vadavimosi epocha, griovusi senųjų autoritetų galią visose gyvenimo srityse ir padėjusi pamatus šiuolaikinei Europos civilizacijai ir viso pasaulio raidai. Nesitaikstymas su kokiais nors laisvės apribojimais, jeigu jų prasmė neakivaizdi sveikam protui ir asmeniškai nepatiriama, nuosekli dvasinio ir praktinio gyvenimo pertvarka pagal šiuos reikalavimus atvėrė kelią tokioms specifinėms šiuolaikinėms institucijoms kaip eksperimentinis mokslas, laisva verslininkystė ir beasmenė rinkos viešpatija, lygi visų laisvė prieš įstatymą. Materialinė ir dvasinė gausa, netrukus atsiradusi dėl šių institucijų globos — iš pradžių net nenumatyta, — vėliau buvo suvokta ne kaip atsitiktinis ar šalutinis jų padarinys, bet kaip pelnytas atlygis už vadovavimąsi asmenine patirtimi paremtu protu. Tai buvo lyg ir aukštesnės malonės ženklas, liudijantis, kad savarankiško proto reikalavimai — tai Dievo balsas žmoguje.

Intelektualinis svertas, bene daugiausia padėjęs šiai pertvarkai, — tai idėja, jog bendrybė turi būti atskaitinga atskirybių visumai. Bendrybė egzistuoja ne kaip savarankiška būtis, bet kaip atskirybių santvarkos būdas — ši idėja įvairiai, bet ryškiai

persmelkė besiplėtojančią gamtotyrą, ūkio tvarkymą, pasaulietinę moralę ir, žinoma, politinį gyvenimą. Nuostata, kad bendri gamtos dėsniai yra patyrimo faktų apibendrinimo ir aiškinimo įrankiai; ekonominė koncepcija, kad asmeninio pelno siekimas yra veiksmingiausias būdas, garantuojantis visuomenės gerovę, maksima „nedaryk kitam to, ko nenorėtum, kad darytų tau"; reikalavimas, kad politinės institucijos turi nešališkai tarnauti individualiems interesams — visa tai byloja apie naują lemiamą individualios patirties ir individualios valios vaidmenį viešame gyvenime ir kuria naujos, individualistinės civilizacijos pamatus.

Kaip tik šiame kontekste Dž. Lokas kuria naują politinės visuomenės ir politinės valdžios sampratą. Žvilgtelėkime į kai kuriuos iškilesnius jos bruožus.

Savo „Pirmame traktate apie valdžią" jis negailestingai susidoroja su tradicionalistine R. Filmerio teorija, pasak kurios, karaliaus valdžios pagrindas esąs jos kilimas iš Adomo — žmonijos tėvo — tėviškosios galios. Nė kalbos negali būti apie tokios kilmės įrodomumą; ši teorija, anot Loko, neduoda jokio pagrindo politinę valdžią tapatinti su tėvo valdžia, kuri yra „natūrali", „prigimtinė" valdžia tik vaikams, be to, vaikams, dar „neatėjusiems į protą": Vaikams suaugus ir pradėjus gyventi savo protu, „prigimtinė" tėvo valdžia baigiasi — nebent sukuriama nauja valdžia, paremta suaugusių žmonių, iš kurių nė vienas savo prigimtimi nėra viršesnis už kitus, sprendimu.

Ši „prigimtinė" būklė, kai nėra valdžios, yra „Antro traktato apie valdžią" hipotetinė ir metodologinė prielaida. Tarus, kad valdžios nėra, kad šiuo požiūriu visi lygūs, klausiama, kokiais motyvais vadovaudamiesi laisvi ir sąmoningi žmonės sutiktų šią savo būklę pakeisti „pilietine būkle", kai paklūstama vie-

nai valdžiai. Šitoks klausimo formulavimas suponuoja, kad tokio pakeitimo motyvai turi būti. Pačioje „prigimtinėje" būklėje turi atsirasti individų interesas pakeisti ją kita — pilietine būkle. Ir iš tikrųjų Dž. Lokas, panašiai kaip anksčiau T. Hobsas, tvirtina, kad nevaržomas individų naudojimasis savo prigimtine laisve neišvengiamai sukuria jeigu ne „visų karą su visais", tai bent jau tokią nepatogumo ir netikrumo būklę, kuri atsisuka prieš pačią laisvę. Kai kiekvienas pats yra savo prigimtinių vertybių — laisvės, gyvybės ir nuosavybės — sargas, tada vėlgi dėl prigimtinio žmonių šališkumo savo naudai vieno laisvė bus įgyjama per kito nelaisvę. Apskritai kiekvieno laisvė bus priklausoma nuo kiekvieno kito nelaisvės. O šitokia būklė niekam nėra priimtina, ir kiekvienas turi būti suinteresuotas ją pakeisti.

Šis pakeitimas gali įvykti tik bendros visuomeninės sutarties pagrindu — kiekvienas atsisako, mainais už tokį pat kitų atsisakymą, savo savivalės saugant prigimtines vertybes ir kartu su visais tariasi dėl viešo gyvenimo sąlygų, nuolatos ir visiems lygiai garantuojančių laisvės, gyvybės ir nuosavybės apsaugą. Kai įvyksta tokia sutartis, tada sukuriama pilietinė visuomenė, pilietinė visų būklė. Si būklė nuo prigimtinės būklės skiriasi tuo, kad čia egzistuoja bendras įstatymas ir jį sauganti valdžia, o tai laiduoja šališką sprendimą susikertant interesams, atlyginimą už žalą teisėtiems interesams, bausmę pažeidėjui ir apsaugą nuo išorės priešų. Pilietinė būklė — tai „laisvė vadovautis savo paties valia visur, kur įstatymas to nedraudžia, ir nebūti priklausomam nuo nepastovios, neapibrėžtos, nežinomos ir nesaistomos kito žmogaus valios" (§21). Šioje frazėje slypi visa Vakarų politinio liberalizmo esmė.

Taigi valdžios pagrindas pačių piliečių valia, iš-

reikšta bendra sutartimi. Praktiškai ji yra piliečių atstovų — Parlamento — balsų dauguma priimamas sprendimas. Tai neprieštarauja bendros sutarties idėjai, nes vadovavimasis balsų daugumos principu gali būti vienbalsiai pripažintas kaip vienintelis racionalus būdas bendriems sprendimams priimti. Atstovams patikėtoji galia spręsti visų vardu yra įstatymų leidimo valdžia — aukščiausioji valdžia pilietinėje visuomenėje; jai pavaldi ir ją papildo vykdomoji valdžia, įgyvendinanti priimtus įstatymus ir telkianti tam visuomenės pajėgas. Tiesa, ir tai labai svarbu, net aukščiausioji valdžia nėra beribė valdžia — tik bendri ir nešališki įstatymai gali būti teisėtais jos aktais. Šiuo atžvilgiu ne įstatymo šaltinis — piliečių visuma, dauguma ar mažuma — lemia tikrąjį įstatymo privalomumą, o jo bendrumas ir nešališkumas. Joks valdžios potvarkis, tendencingai nukreiptas prieš ilgalaikius kieno nors interesus, negali būti tikrai privalomas, net jeigu jį priimtų parlamentinė dauguma. Kitaip sakant, Lokas numato galimybę tokių politinių darinių kaip demokratinis totalitarizmas ir liberalus autoritarizmas. Demokratija — tai daugumos valdžia; liberalizmas — tai reikalavimas, jog kiekviena valdžia, kad ir daugumos, būtų apribota formalaus teisingumo principais, ginančiais kiekvieno individo laisvę, gyvybę ir nuosavybę.

Norint patenkinti šį reikalavimą, būtina, kad vykdomoji valdžia negalėtų daryti įtakos įstatymų kūrimui, kad pareigūnai, įgalioti vykdyti ir ginti įstatymą, negalėtų palengvinti sau užduoties patys kurdami kaskart naujus įstatymus, neva įteisinančius jų savavališkus sprendimus. Panašiai, kaip įstatymų kūrėjai neturi teisės priimti įstatymo, kuris vienaip ar kitaip šališkas kurių nors interesų atžvilgiu, taip ir pareigūnai, gindami savo sprendimus, negali nei keisti, nei naikinti įstatymo. Kaip institucijomis

veiksmingai garantuoti tokį valdžių atskyrimą — tebėra aktuali teorinė ir praktinė liberalizmo problema. Ji gyvybiškai svarbi visuomenėms, prispaustoms savavališkos valdžios. Šiuo požiūriu Dž. Loko traktatas vis dar turi būti parankine politiko knyga.

Trumpai dar apie vieną „prigimtinę" vertybę — privačią nuosavybę. Galima sakyti, kad šio klausimo svarstymą Lokas pradeda ten, kur, pavyzdžiui, socialistai jį baigia. Jis postuluoja, kad prigimtinėje būklėje viskas priklauso visiems bendrai, ir tada klausia, kokiu pagrindu ir kokio tikslo siekiant ši bendra nuosavybė turi būti padalinta pavieniams asmenims. Bendra nuosavybė yra tokia padėtis, kai kiekvienam priklauso bet kas, kai „mano" ir „tavo" apskritai nėra. Bet tokia padėtis, kai niekas nėra tikras savo ir savo interesų saugumu, nesuderinama su individo laisve. Vadinasi, ji turi būti pakeista. Ir čia galimi tik du keliai: arba bendroji nuosavybė tvarkoma bendros valdžios, nurodančios kiekvienam atskirą užduotį, arba kiekvienas gauna jos dalį savo išimtinei valdžiai ir nuožiūrai. Pirmojo kelio Lokas net nesvarsto: jam akivaizdu, kad politinė valdžia neturi jokios teisės į tokią nuosavybę. Teisėtą ir todėl politinės valdžios gintiną nuosavybę turi privatus asmuo, savo paties galia pavertęs tam tikrus daiktus savo poreikių tenkinimo priemonėmis, jeigu šiuo pirminiu įsigijimu jis nepažeidžia kitų tokios pat teisės. Teisėtą ir todėl valdžios gintiną nuosavybę turi asmuo, laisvais mainais ką nors įsigijęs iš kito. Pinigų atradimas, įgalinęs neapsiriboti asmeninių poreikių tenkinimu, pagal šią mainų teisę leidžia praktiškai neribotą privačią nuosavybę. Jos dydis priklauso tik nuo įdėtų pastangų ir to jų įvertinimo, kurį joms teikia nešališkas rinkos interesas. Kad privačios nuosavybės institucija ne tik teisėta, bet galų gale naudinga visiems — ne tik

pasiturintiems — ir kad jos panaikinimas pragaištingas visiems, net vargšams — šią idėją vėliau perėmė ir išplėtojo liberalioji ekonominė mintis. Dž. Loko pradėta šioje srityje tradicija verta mūsų dėmesio ir šiandien, praėjus trims šimtams metų, kai „Du traktatai apie valdžią" išvydo dienos šviesą.

Algirdas Degutis

ESĖ APIE TIKRĄJĄ PILIETINĖS VALDŽIOS KILMĘ, APIMTĮ IR TIKSLĄ (ANTRAS TRAKTATAS APIE VALDŽIĄ)

PIRMAS SKYRIUS

1. Ankstesniame traktate buvo parodyta:

Pirma. Adomas nei prigimties teise, nei Dievo dovanotąja teise neturėjo valdžios savo vaikams ar visam pasauliui, kaip kad yra manoma.

Antra. Jeigu jis ir būtų ją turėjęs, jo įpėdiniai vis vien neturėtų į ją teisės.

Trečia. Jeigu jo įpėdiniai būtų ją turėję, tai, nesant prigimtinio ar Dievo duotojo įstatymo, apibrėžiančio tikrąjį paveldėtoją visais galimais atvejais, įpėdinystės teisė ir atitinkamai teisė valdyti negalėtų būti tiksliai apibrėžta.

Ketvirta. Net jeigu ji būtų apibrėžta, tai, esant seniai prarastoms visoms žinioms apie vyriausią Adomo palikuonių atšaką, nė viena žmonių rūšis ar giminė neturi nė mažiausio pagrindo reikšti kitai pretenzijas į vyresnybę ir paveldėjimo teisę.

Po to, kai visos šios prielaidos, kaip aš manau, buvo aiškiai išdėstytos, neįmanoma, kad dabartiniai valdovai žemėje turėtų kokios nors naudos ar įgytų net menkiausią valdžios šešėlį iš to, kas laikoma pagrindiniu kiekvienos valdžios šaltiniu — Adomo privati valda ir tėviškoji jurisdikcija. Todėl tas, kuris nenori duoti

dingsties manyti, kad kiekviena valdžia pasaulyje yra tik jėgos ir prievartos padarinys ir kad žmonės gyvena kartu tik pagal žvėrių taisykles, kai viskas užgrobiama stipriausio,— o tuo padedamas pagrindas nesibaigiančiai betvarkei ir suirutei, neramumams, maištams ir sukilimams, prieš kuriuos taip garsiai šaukia šios hipotezės šalininkai,— tas būtinai turi rasti kitokią valdžios pradžią, kitokį politinės valdžios šaltinį ir kitokį valdžią turinčių asmenų pažinimo ir paskyrimo būdą negu tas, kurio mus moko seras Robertas Filmeris.

2. Šiuo tikslu, manau, bus pravartu apibrėžti tai, ką aš laikau politine valdžia, kad būtų galima pareigūno valdžią valdiniui atskirti nuo tėvo valdžios savo vaikams, nuo šeimininko valdžios tarnui, nuo vyro valdžios žmonai ir nuo pono valdžios vergui. Nors visos šios skirtingos valdžios kartais susitinka vienu metu tame pačiame žmoguje, tačiau jeigu į jį pažvelgsime šiais įvairiais aspektais, tai šitai padės mums atskirti šias valdžias vieną nuo kitos ir parodyti, kuo skiriasi valstybės valdovas, šeimos tėvas ir galeros kapitonas.

3. Taigi politine valdžia aš laikau teisę kurti įstatymus, numatančius mirties bausmę ir atitinkamai visas mažesnes bausmes, kad būtų tvarkoma ir saugoma nuosavybė, ir teisė naudoti bendruomenės jėgą vykdant šiuos įstatymus bei ginant valstybę nuo išorės pavojų, ir visa tai — tik bendram labui.

Apie Prigimtinę būklę

4. Norint teisingai suprasti politinę valdžią ir apibrėžti ją pagal jos šaltinius, reikia išsiaiškinti prigimtinę visų žmonių būklę, o tai yra būklė, kai žmonės visiškai laisvai savo nuožiūra veikia, disponuoja savo nuosavybe ir asmeniu pagal Prigimties įstatymą, neprašydami nieko leidimo ir nepriklausydami nuo kito žmogaus valios.

Tai yra ir lygybės būklė, kai visa valdžia ir visa jurisdikcija yra abipusė ir niekas neturi jos daugiau už kitą. Juk nėra nieko akivaizdesnio už tai, kad tos pačios prigimties ir rango būtybės, gavusios vienodus prigimties pranašumus bei sugebėjimus, turi būti taip pat lygios viena kitos atžvilgiu, be jokio pavaldumo ar priklausomybės, nebent jų visų viešpats ir valdovas kokiu nors viešu savo valios pareiškimu iškeltų vieną virš kitų ir suteiktų jam aiškiu ir tiksliu paskyrimu neginčijamą teisę viešpatauti ir valdyti.

5. Šią prigimtinę žmonių lygybę įžvalgusis Hukeris pripažįsta esant tiek akivaizdžią ir neginčijamą, kad laiko ją pagrindu tai žmonių tarpusavio meilės pareigai, kuria jis grindžia jų pareigas vieno kitam ir iš kurių jis išveda didžiąsias teisingumo ir mielaširdingumo maksimas. Štai ką jis sako:

„Tokia pat prigimtinė paskata privertė

žmones suprasti, kad mylėti kitą yra ne mažesnė pareiga negu mylėti save; juk nagrinėjant dalykus, kurie lygūs, turi būti naudojamas tas pats mastelis; jeigu aš galiu tik norėti, kad kitas žmogus elgtųsi su manimi taip, kaip pats su savimi, tai kaip aš galiu tikėtis šį savo norą bent iš dalies patenkinti, jeigu aš pats nesistengsiu patenkinti tokį pat kitų norą, nes, be abejo, visi žmonės yra tos pačios prigimties. Jeigu jiems bus pasiūlyta kas nors priešinga šiam norui, tai jie kiekvienu atveju bus įskaudinti kaip ir aš pats; todėl jeigu aš ką nors skriaudžiu, tai turiu būti pasiruošęs kentėti, nes nėra pagrindo, kad kiti žmonės rodytų didesnę meilę man, negu kad aš jos parodau jiems; tad, trokšdamas būti kuo labiau mylimas iš prigimties man lygių būtybių, aš iš prigimties įsipareigoju jų atžvilgiu jausti tą patį. Iš šio lygybės santykio tarp mūsų ir tų, kurie tokie pat kaip mes, prigimtinis protas išveda keletą taisyklių ir kanonų, kuriais gyvenime vadovaujasi kiekvienas žmogus" (*Bažnytinė politika*, kn. I).

6. Tačiau nors tai yra laisvės būklė, vis dėlto tai nėra palaidumo būklė; nors žmogus šioje būklėje turi nekontroliuojamą laisvę disponuoti savo asmeniu ar nuosavybe, jam nėra leista naikinti save ar jam priklausančią būtybę, nebent šito reikia kokiam nors kilnesniam tikslui, negu vien tik jos išsaugojimas. Prigimtinę būklę valdo prigimties įstatymas, kuris privalomas kiekvienam, o protas, kuris ir yra šis įstatymas, visus į jį besikreipiančius žmones moko, kad, esant visiems lygiems ir nepriklausomiems, niekas ne-

gali kėsintis į kito gyvybę, sveikatą, laisvę ar nuosavybę; juk visi žmonės yra vieno visagalio ir be galo išmintingo Kūrėjo kūriniai, visi — vieno aukščiausiojo Valdovo tarnai, pasiųsti pasaulin Jo įsakymu ir Jo reikalu; jie yra Jo nuosavybė ir kūrinys, kuris turi išsilaikyti tiek, kiek leidžia Jo, o ne jų malonė.' O būdami apdovanoti vienodais sugebėjimais ir visi dalindamiesi viena bendra prigimtimi, mes negalime tarti, kad tarp mūsų yra toks pavaldumas, kuris duoda teisę naikinti vienas kitą taip, lyg mes būtume sukurti pasinaudoti vienas kitu, kaip kad žemesnieji padarai sukurti mums naudotis. Kiekvienas, kiek jis privalo saugoti pats save ir savavališkai neapleisti savo užimamos padėties, dėl tos pačios priežasties privalo, jei jo paties saugumui niekas negresia, rūpintis pagal savo išgales kita žmonijos dalimi. Jis negali, nebent vykdydamas teisingumą, atimti iš kito gyvybę ar kėsintis į ją ar į visa tai, kas padeda saugoti kito žmogaus gyvybę, laisvę, sveikatą, kūną ar nuosavybę.

7.' O tam, kad visi žmonės negalėtų kėsintis į kitų žmonių teises ir kenkti vieni kitiems ir kad būtų laikomasi Prigimties įstatymo, reikalaujančio taikos ir saugumo visai žmonijai, Prigimties įstatymo vykdymas šioje būklėje yra atiduotas kiekvienam žmogui į rankas, todėl kiekvienas turi teisę bausti šio įstatymo pažeidėjus taip, kad užkirstų kelią pažeidimams. Juk Prigimties įstatymas, kaip ir visi kiti žmonių įstatymai šiame pasaulyje, būtų bevertis, jeigu Prigimtinėje būklėje neatsirastų nė vieno, kuris

2. Dž. Lokas

pajėgtų šį įstatymą vykdyti ir šitaip apsaugotų nekaltuosius ir sutramdytų pažeidėjus; o jeigu kas nors Prigimtinėje būklėje gali bausti kitą už bet kokį padarytą blogį, tai kiekvienas gali elgtis taip pat.

8. Vadinasi, Prigimtinėje būklėje vienas žmogus stipresnis už kitą, tačiau jis vis dėlto neįgyja visiškos ir nevaržomos galios daryti su nusikaltėliu, pakliuvusiu į jo rankas, visa, ką liepia jo įkaitinti jausmai ar nevaldomi jo valios protrūkiai. Jis įgyja tik galią atsilyginti jam tiek, kiek diktuoja jo blaivus protas ir sąžinė, kad tai atitiktų jo nusižengimą, t.y. kad to pakaktų atlyginti už žalą ir sutramdyti. Juk tik šios dvi priežastys yra pagrindas to, kad vienas žmogus gali teisėtai skriausti kitą,— to, ką mes vadiname bausme. Sulaužydamas Prigimties įstatymą, pažeidėjas parodo, kad jis vadovaujasi kita taisykle negu protas ir visų lygybė, kuri yra Dievo nustatytas matas žmonių veiksmams, kad jie būtų saugūs; ir šitaip jis tampa pavojingas žmonijai. Paniekindamas ir nutraukdamas tą ryšį, kuris turi saugoti žmoniją nuo žalos ir smurto, jis nusižengia prieš visą žmonių giminę, jos taiką ir saugumą, laiduojamą Prigimties įstatymo. Todėl kiekvienas žmogus pagal savo turimą teisę saugoti visą žmoniją gali šalinti, o prireikus ir naikinti jai žalingus dalykus, taigi daryti blogį kiekvienam, kuris pažeidžia tą įstatymą, kad jis būtų priverstas dėl to gailėtis ir kad jo pavyzdys sulaikytų jį patį ir kitus nuo panašių piktadarybių. Ir šiuo atveju, ir šiuo pagrindu kiekvienas žmogus turi teisę

bausti pažeidėją ir būti Prigimties įstatymo vykdytoju.

9. Aš neabejoju, kad tai kai kuriems žmonėms atrodys labai keista doktrina. Tačiau, kol jie pasmerks ją, norėčiau, kad jie man paaiškintų, kokia teise koks nors valdovas ar valstybė gali pasmerkti mirčiai ar bausti svetimšalį už kokį nors nusikaltimą, kurį jis padarė jų šalyje? Akivaizdu, kad jų įstatymai, paremti sankcija, gauta iš pareikštos įstatymų kūrėjų valios, neliečia svetimšalio. Jie kalba ne jam, ir net jeigu jie kalbėtų jam, jis neprivalėtų jų klausyti. Toji įstatymų kūrėjų valdžia, dėl kurios jie galioja tos valstybės valdiniams jam neturi jokios galios. Tie, kurie turi aukščiausiąją valdžią leidžiant įstatymus Anglijoje, Prancūzijoje ar Olandijoje, indėnui yra tokie pat kaip visi kiti — žmonės be valdžios. Todėl, jei pagal Prigimties įstatymą žmogus neturėtų galios bausti už jo pažeidimus, kai, jo blaiviu sprendimu, šito reikia, aš negaliu suprasti, kaip kokios nors bendrijos valdovai gali bausti svetimšalį iš kitos šalies, nes jo atžvilgiu jie negali turėti daugiau valdžios, negu iš prigimties jos turi kiekvienas žmogus kito žmogaus atžvilgiu.

10. Be nusikaltimo, įvykdomo sulaužant įstatymus ir nukrypstant nuo teisingos proto taisyklės, kai žmogus išsigimsta tiek, jog pasiskelbia išsižadąs žmogiškosios prigimties principų ir tampa kenksmingu padaru, paprastai čia dar padaroma žalos. Tokiu atveju tas, kuris patyrė žalą, turi (be jam kartu su kitais žmonėmis priklausančios teisės bausti) ypatingą teisę reika-

lauti atlyginimo iš to, kuris jam tą žalą padarė. Ir bet kuris kitas asmuo, kuriam tai atrodo teisinga, gali taip pat stoti nukentėjusiojo pusėn ir padėti jam susigrąžinti iš skriaudėjo visa, kas atlygintų jo patirtą žalą.

11. Dėl to, kad yra šios dvi skirtingos teisės (pirmoji — teisė bausti už nusikaltimą tramdant nusikaltėlį ir užkertant kelią panašiems nusižengimams, kurią turi kiekvienas; antroji — teisė gauti atlyginimą, kurią turi tik nuskriaustoji pusė), būna taip, kad teisėjas, kuris, būdamas teisėju, turi bendrąją teisę bausti, dažnai, jei dėl visuomenės labo nereikia vykdyti įstatymo, gali savo paties valdžia atleisti nuo bausmės už nusikalstamus veiksmus, tačiau jis negali atleisti nuo pareigos atlyginti už žalą, padarytą privačiam asmeniui. Tas, kuris patyrė žalą, turi teisę reikalauti atlyginimo savo paties vardu, ir tik jis vienas gali nuo jo atleisti. Nukentėjęs asmuo gali pasinaudoti pažeidėjo turtu ar jo pagalba pagal savisaugos teisę, kaip kad kiekvienas žmogus gali bausti už nusikaltimą, kad jis nebūtų pakartotas, remdamasis visos žmonijos saugumo teise ir siekdamas šio tikslo, jis gali imtis visų reikiamų veiksmų. Štai todėl kiekvienas žmogus prigimtinėje būklėje turi teisę užmušti žudiką, kad atbaidytų kitus nuo panašaus nusižengimo, kurio niekas negali atlyginti, pavyzdžiu parodydamas, kokia bausmė už jį laukia kiekvieno, ir kad apsaugotų žmones nuo nusikaltėlio kėslų, kai šis, išsižadėjęs proto ir Dievo žmonijai duoto bendro mato bei taisyklės, savo neteisėtu smurtu ir vieno žmogaus nužudymu paskelbia

karą visiems žmonėms, todėl pats gali būti sunaikintas kaip liūtas ar tigras, vienas iš tų laukinių kraugeriškų žvėrių, su kuriais žmonija negali nei kartu gyventi, nei saugiai jaustis. Ir kaip tik šituo grindžiamas didysis Prigimties įstatymas: „Kas nors išlies žmogaus kraują, to kraujas bus išlietas" (*Prad* 9, 6). Ir Kainas buvo taip tvirtai įsitikinęs, jog kiekvienas turi teisę sunaikinti tokį nusikaltėlį, kad, nužudęs savo brolį, jis sušunka: „Kiekvienas, kuris mane suras, tegul užmuša mane" — taip aiškiai šis įstatymas įrašytas visų žmonių širdyse.

12. Dėl tos pačios priežasties žmogus prigimtinėje būklėje gali bausti už mažesnius šio įstatymo pažeidimus, bet — gali būti paklausta — ar mirties bausme? Aš atsakau: už kiekvieną nusižengimą gali būti baudžiama tiek ir taip griežtai, kad to pakaktų nusižengimą padaryti nenaudingą nusikaltėliui ir kad tai priverstų jį atgailauti ir atgrasintų kitus nuo panašių veiksmų. Kiekvienas nusikaltimas, įvykdytas Prigimtinėje būklėje, gali būti Prigimtinėje būklėje baudžiamas taip pat ir tiek pat, kaip ir valstybėje. Nors dabartinis mano tikslas nėra čia smulkiai aprašyti Prigimties įstatymą ir jo numatomos bausmės priemones, tikra yra tai, kad toks įstatymas yra ir kad jis tiek pat suprantamas ir aiškus protingai būtybei ar jo tyrinėtojui kaip ir veikiantys valstybių įstatymai; ne, jis gal net aiškesnis, nes protas lengviau suprantamas už tas užgaidas ir painius išsigalvojimus, kuriuos žmonės, siekdami savo prieštaringų ir slaptų tik-

slų, įvelka į žodžius; juk iš tiesų tokia yra didžioji dalis valstybių pilietinių įstatymų, ir jie teisingi tik tiek, kiek yra paremti Prigimties įstatymu, pagal kurį jie turi būti tvarkomi ir aiškinami.

13. Šiai neįprastai doktrinai, t. y. kad Prigimtinėje būklėje kiekvienas turi Prigimties įstatymo numatytą vykdomąją galią, bus greičiausiai paprieštarauta, jog neprotinga žmonėms būti teisėjais savo pačių bylose, jog savimeilė padarys žmones šališkus savo ir savo draugų naudai ir jog, antra vertus, piktavališkumas, aistra ir kerštas per toli juos nuves baudžiant kitus žmones, o iš to kils tik sumaištis ir netvarka; todėl esą Dievas paskyręs vyriausybę, kad ji varžytų žmonių šališkumą ir smurtą. Aš noriai pripažįstu, kad pilietinė valdžia yra tinkamas vaistas nuo Prigimtinės būklės nepatogumų, kurie tikrai turi būti didžiuliai, kai žmonės yra teisėjai savo pačių bylose; juk sunku įsivaizduoti, kad tas, kuris, pamynęs teisingumą, nuskriaudė savo brolį, taip susirūpins teisingumu, jog pasmerks save už tokį darbą. Tačiau aš norėčiau, kad šitaip prieštaraujantys atsimintų, jog absoliutūs monarchai yra tik žmonės; ir jeigu valdžia turi būti vaistas nuo tų blogybių, kurios neišvengiamai atsiranda dėl žmonių teisėjavimo savo pačių bylose ir Prigimtinę būklę daro nepakenčiamą, tai aš norėčiau sužinoti, kas tai per valdžia ir kuo ji geresnė už Prigimtinę būklę, jeigu vienas žmogus, valdydamas daugybę žmonių, turi laisvę būti teisėju savo paties byloje ir gali daryti su savo valdiniais, kas tik jam

šauna į galvą, ir niekas neturi nė menkiausios teisės suabejoti jo norų vykdytojų teisingumu ar patikrinti jų įgaliojimus? Kad ir ką jis darytų vedamas proto ar klysdamas, ar aistros pagautas, jam turi būti paklūstama? O juk prigimtinėje būklėje žmonės neprivalo šito daryti. Ir jeigu tas, kuris teisia, teisia neteisingai savo paties ar kieno nors kito byloje, tai jis už tai atsako prieš žmoniją.

14. Dažnai didžiausiu prieštaravimu čia laikomas klausimas: „Kur yra, jei jų apskritai kada nors buvo, žmonės Prigimtinėje būklėje?" Į jį kol kas pakanka atsakyti taip: kadangi visi „nepriklausomų" valstybių karaliai ir valdovai visame pasaulyje tebėra Prigimtinėje būklėje, tai visiškai akivaizdu, kad niekuomet nėra buvę ir nebus tokios padėties, jog daugybė žmonių pasaulyje nepriklausytų šiai būklei. Aš išvardijau visus „nepriklausomų" bendruomenių valdovus, nepaisant to, ar juos sieja kokia nors sandrauga su kitais; juk ne kiekviena sutartis panaikina Prigimtinę žmonių būklę, o tik tokia, kai žmonės tarpusavio sutarimu įeina į vieną bendriją ir sukuria vieną politinį kūną; kiti pasižadėjimai bei sandėriai, kuriuos žmonės gali sudaryti su kitu, vis dar palieka juos Prigimtinėje būklėje. Antai pasižadėjimai bei sandėriai, susiję su mainais tarp dviejų žmonių Soldanijos saloje ar tarp šveicaro ir indėno Amerikos miškuose, yra jiems privalomi, nors vienas kito atžvilgiu jie yra grynoje Prigimtinėje būklėje, nes tiesą sakyti ir laikytis pažado privalu žmonėms apskritai, o ne tik visuomenės nariams.

15. Tiems, kurie tvirtina, kad jokie žmonės apskritai nėra buvę Prigimtinėje būklėje, aš paprieštarausiu remdamasis ne tik išmintingojo Hukerio autoritetu (*Bažn. polit.* kn. I, s. 10), kuris sako: „Įstatymai, kurie buvo iki šiol minimi, t. y. Prigimties įstatymai, „be atodairos privalomi žmonėms apskritai, net jeigu jie nėra sukūrę jokios nuolatinės bendrijos, nėra tarpusavyje sudarę jokios iškilmingos sutarties dėl to, kas leistina ir kas neleistina; o kadangi mes, būdami vieni, nesame pajėgūs apsirūpinti pakankama daiktų atsarga tokiam gyvenimui, kokio iš mūsų reikalauja Prigimtis ir koks būtų vertas žmogaus orumo, tai, siekdami įveikti tas ydas bei netobulumus, kurie mus persekioja mums gyvenant atskirai ir skyrium nuo kitų, esame prigimties skatinami ieškoti bendrumo ir draugystės su kitais; tai ir buvo priežastis žmonėms iš pradžių burtis į politines visuomenes". Aš dar pridursiu, kad visi žmonės iš prigimties yra šioje būklėje ir jie išlieka joje tol, kol savo pačių susitarimu padaro save vienos ar kitos politinės visuomenės nariais; ir aš neabejoju, kad dėstydamas toliau aiškiai tai parodysiu.

TREČIAS SKYRIUS

Apie karo padėtį

16. Karas yra priešiškumo ir naikinimo būklė. Todėl žodžiu ar veiksmu skelbiantis ne jausmin-

gą ir skubotą, bet apgalvotą ir tvirtą ketinimą atimti kito žmogaus gyvybę, pradeda kariauti su tuo, kuriam jis tokį ketinimą paskelbė, ir šitaip kelia pavojų savo paties gyvybei to, į kurį kėsinasi, ar kiekvieno kito, atėjusio šiam į pagalbą ir stojusio jo pusėn, atžvilgiu. Visai pagrįsta ir teisinga turėti teisę sunaikinti kiekvieną, kuris grasina mane sunaikinti. Juk pagal pagrindinį Prigimties įstatymą žmogus turi būti saugomas kiek tik įmanoma; kai negalima išsaugoti visų, pirmiausia turi būti pasirūpinta nekaltųjų saugumu; žmogui leistina sunaikinti tą, kuris kariauja su juo ar rodo jam priešiškumą ir grasina jo gyvybei, dėl tos pačios priežasties, dėl kurios leistina užmušti vilką ar liūtą; tokie žmonės nėra susieti bendru proto įstatymu, jie vadovaujasi tik jėga ir smurtu, todėl su jais galima elgtis kaip su plėšriais žvėrimis, pavojingais ir kenksmingais padarais, kurie tikrai žmogų sunaikins, kai tik jis atsidurs jų valdžioje.

17. Vadinasi, tas, kuris mėgina visiškai valdyti kitą žmogų, pradeda su juo kariauti, nes tai suvokiama kaip atviras kėsinimasis į jo gyvybę. Juk aš turiu pagrindą daryti išvadą, kad tas, kuris nori mane valdyti be mano sutikimo, mane užvaldęs naudosis manimi, kaip jam patiks, ir net galės mane sunaikinti, jeigu to įsigeis; juk niekas negali norėti visiškai mane užvaldyti, jei neketina priversti mane daryti tai, kas prieštarauja mano teisei į laisvę, t. y. paversti mane vergu. Būti laisvam nuo tokios prievartos yra vienintelis mano išlikimo laidas; ir protas skatina mane žvelgti kaip į mano saugumo priešą į tą,

kuris nori atimti iš manęs tą laisvę, kuri yra manoji užtvara nuo tokios prievartos; todėl tas, kuris mėgina mane pavergti, pradeda kariauti su manimi. Tas, kuris Prigimtinėje būklėje mėgintų atimti laisvę, priklausančią kiekvienam šioje būklėje, tas būtinai turi būti laikomas besikėsinančiu atimti ir visa kita, nes laisvė yra visa ko pagrindas; taip pat ir tas, kuris visuomenėje panorėtų atimti laisvę, priklausančią visuomenės ar valstybės nariams, turi būti laikomas besikėsinančiu atimti iš jų ir visa kita, todėl — kariaujančiu su jais.

18. Štai kodėl kiekvienas žmogus gali teisėtai užmušti vagį, nors šis nebūtų padaręs jam nė mažiausios žalos ar pasikėsinęs į jo gyvybę, o tik panaudojęs jėgą mėgindamas atimti pinigus ar tai, kas jam patinka; juk jeigu jis naudojasi jėga neteisėtai mane pavergdamas, tai, kad ir kokie būtų jo ketinimai, aš neturiu jokio pagrindo manyti, kad, panorėjęs iš manęs atimti laisvę, jis nepanorės, valdydamas mane, atimti iš manęs ir visa kita. Vadinasi, aš turiu teisę laikyti jį kariaujančiu su manimi, t. y. užmušti jį, jei galiu; juk teisinga, kad kaip tik šiam pavojui pasmerkia save tas, kuris pradeda karą būdamas užpuoliku.

19. Ir štai čia aiškiai matome, kuo skiriasi Prigimtinė būklė ir karo būklė. Nors kai kurie žmonės jas painioja, šios būklės skiriasi viena nuo kitos taip, kaip taikos, geros valios, savitarpio pagalbos ir saugumo būklė skiriasi nuo priešiškumo, piktos valios, prievartos ir tarpusavio naikinimo būklės. Žmonės, gyvenantys kartu

pagal proto taisykles be jokios bendros žemiškos vyriausybės, turinčios galią būti jų teisėju, iš tikrųjų gyvena Prigimtinėje būklėje. Tačiau prievarta ar atviras kėsinimasis į kito žmogaus asmenį tada, kai nėra jokios bendros žemiškos vyriausybės, į kurią būtų galima kreiptis pagalbos, yra karo būklė; ir kaip tik šis neturėjimas kur kreiptis duoda žmogui teisę kariauti su užpuolėju, net jeigu jis priklausytų visuomenei ir būtų jos pilietis. Antai visą mano turtą pagrobusio vagies aš negaliu nubausti kitaip kaip griebdamasis įstatymo, bet aš galiu jį užmušti, jeigu jis užpuola mane mėgindamas pasigrobti mano arklį ar drabužį. Juk įstatymas, kuris sukurtas mano apsaugai, leidžia man tuo atveju, kai jis negali įsikišti gelbstint mano gyvybę nuo šios prievartos (o gyvybės praradimas man negali būti niekuo atlygintas), griebtis savigynos ir, pasak karo teisės, užmušti užpuoliką, kai skriauda gali būti neatlyginama, nes užpuolikas neduoda laiko kreiptis į mūsų bendrą teisėją ar laukti teismo sprendimo. Kai nėra visų pripažinto teisėjo, visi žmonės atsiduria Prigimtinėje būklėje; jėga be teisės, nukreipta į žmogaus asmenį, vienodai sukuria karo būklę ir ten, kur yra visų pripažintas teisėjas, ir ten, kur jo nėra.

20. Bet kai jėgos naudojimas nutrauktas, tada karas baigiasi tarp tų, kurie priklauso visuomenei ir vienodai pavaldūs vienam teisėjui. Todėl tada, kai kyla klausimas „Kas bus teisėjas?", klausiama ne to, kas būtent spręs nesutarimą. Kiekvienas žino, ką čia mums sako Jafetas: „Dievas Teisėjas išspręs". Kai nėra žemėje teisė-

jo, turi būti kreipiamasi į Dievą aukštybėse. Klausiama ne apie tai, kas spręs, ar kitas pradėjo kariauti su manimi ir ar aš galiu kaip Jafetas šauktis Aukštybių? Apie tai tik aš pats galiu spręsti pagal savo sąžinę, kaip kad aš tai daryčiau paskutiniojo teismo dieną prieš aukščiausią visų žmonių Teisėją.

KETVIRTAS SKYRIUS

Apie vergovę

21. Prigimtinė žmogaus laisvė — tai nepriklausymas nuo kokios nors aukštesnės valdžios žemėje, nepavaldumas jokiai žmogaus valiai ar įstatyminei galiai ir vadovavimasis vien tik Prigimties įstatymu. Visuomeninė žmogaus laisvė — tai jo nepriklausymas jokiai kitai įstatyminei valdžiai, išskyrus tą, kuri įsteigta visuomenės sutartimi, ir nepavaldumas jokiai valiai ar įstatymų apribojimui, išskyrus tą, kuris tokios valdžios bus nustatytas pagal jos įgaliojimus. Taigi laisvė nėra tai, ką apie ją sako seras Robertas Filmeris: „Laisvė kiekvienam daryti ką nori, gyventi kaip patinka ir nebūti varžomam jokių įstatymų". Valdžią turinčių žmonių laisvė yra laisvė gyventi laikantis pastovios taisyklės, kuri galioja kiekvienam visuomenės nariui ir kuri nustatyta jos įstatymų leidimo valdžios. Tai laisvė vadovautis savo paties valia visur, kur įstatymas to nedraudžia, ir nebūti

priklausomam nuo nepastovios, neapibrėžtos, nežinomos ir nesaistomos kito žmogaus valios, panašiai kaip Prigimtinė laisvė yra nepriklausomybė nuo jokių suvaržymų, išskyrus Prigimties įstatymą.

22. Ši nepriklausomybė nuo absoliučios, savavališkos valdžios yra taip būtina žmogui išlikti ir taip su juo tvirtai susijusi, kad žmogui neįmanoma jos išsižadėti neišduodant savo saugumo ir gyvybės. Juk žmogus, nevaldydamas savo paties gyvybės, negali jokiu sandėriu ar savo paties sutikimu atiduoti save vergovėn ar pasiduoti kieno nors absoliučiai, savavališkai valdžiai, kad tas galėtų bet kada atimti jo gyvybę. Niekas negali atiduoti daugiau valdžios negu pats jos turi, ir tas, kuriam neduota valdžia atimti sau gyvybę, negali duoti kitam tokios valdžios. Iš tikrųjų, jei dėl kokio nusikaltimo, užtraukiančio mirties bausmę, žmogus praranda teisę į savo gyvybę, tai tas, kuriam jis nusikalto, gali, kai jį valdo, ne iš karto atimti jo gyvybę, o panaudoti jį savo tarnybai, ir tuo jis nepadaro jam jokios skriaudos; juk bet kada, kai tik jis pajunta, jog vergovės našta nusveria jo gyvybės vertę, jis gali, pasipriešindamas savo šeimininko valiai, užsitraukti sau geidžiamą mirtį.

23. Tai yra tobulos vergovės būklė, kuri yra ne kas kita kaip karo būklės tęsinys tarp teisėto nugalėtojo ir belaisvio, nes, kai tik tarp jų sudaroma sutartis, ribojanti vienos pusės galią mainais už kitos paklusnumą, karo ir vergovės būklė nutraukiama visam sutarties galiojimo lai-

kui. Juk, kaip sakyta, joks žmogus negali sutartimi atiduoti kitam tai, ko jis pats savyje neturi — teisės į savo paties gyvybę.

Aš pripažįstu, kad tarp žydų, taip pat ir kitose tautose yra buvę atvejų, kai žmonės save parduoda. Tačiau aišku, kad jie parduoda save sunkiam darbui, o ne vergovei. Žinome, kad save pardavęs asmuo neatitekdavo absoliučiai, savavališkai, despotiškai valdžiai, nes šeimininkas neturėdavo teisės jį bet kada užmušti — užmušti žmogų, kurį tam tikru laiku jis privalėdavo atleisti nuo tarnybos; ir tokio tarno šeimininkas ne tik neturėdavo neribotos teisės į jo gyvybę, bet net negalėdavo įsigeidęs jį žaloti, o šis, netekęs akies ar danties, tapdavo laisvas (*Iš* 21).

PENKTAS SKYRIUS

Apie nuosavybę

24. Ar nagrinėtume prigimtinį protą, kuris mums sako, kad kartą gimę žmonės turi teisę save išlaikyti ir atitinkamai — teisę į maistą ir gėrimą bei panašius dalykus, kurių gamta teikia jų gyvybei palaikyti, ar nagrinėtume Apreiškimą, kuris pasakoja apie tas žemiškas gėrybes, kuriomis Dievas apdovanojo Adomą, Nojų ir jo sūnus, — visiškai aišku, kad Dievas, Karaliaus Dovydo žodžiais tariant, „žemę gi jis davė žmonių vaikams" (Psal 115, 16), atidavė ją visai žmo-

nijai. Tačiau, šitaip manant, kai kam labai sunku suprasti, kaip apskritai kas nors gali kada nors turėti kokią nors nuosavybę. Aš nepasitenkinčiau sakydamas, kad jeigu sunku išskirti „nuosavybę" tarus, jog Dievas atidavė pasaulį Adomui ir jo palikuonims bendrai visiems, tai visai neįmanoma, kad koks nors žmogus, išskyrus vieną ir visuotinį monarchą, galėtų turėti kokią nors nuosavybę, jei tariama, jog Dievas atidavė pasaulį Adomui ir jo tiesioginiams įpėdiniams be visų likusių jo palikuonių. Tačiau aš dar mėginsiu parodyti, kokiu būdu žmonės galėtų gauti savo nuosavybėn atskiras dalis to, ką Dievas davė visai žmonijai, be to, gauti nesudarant jokios specialios visų bendrijos narių sutarties.

25. Dievas, atidavęs pasaulį visiems žmonėms, taip pat davė jiems protą, kad jie geriausiu būdu naudotųsi šiuo pasauliu gyvenimui ir patogumui. Žemė ir visa, kas čia yra, duota žmonėms palaikyti ir palengvinti jų būtį. Ir nors visi gamtos vaisiai, kuriuos ji užaugina, ir visi gyvuliai, kuriuos ji išmaitina, priklauso visai žmonijai, tačiau, kadangi jie atsirado dėl stichinės gamtos jėgos, tad, kol jie yra natūralios būklės, niekas iš žmonių iš pradžių neturi jų kaip savo privačios nuosavybės atskirai nuo kitos žmonijos. Ir vis dėlto jie duoti naudotis žmonėms, tad turi atsirasti būdas juos vienaip ar kitaip pasisavinti, kol jie dar gali duoti naudos ar apskritai turėti kokią nors vertę atskiram žmogui. Vaisiai ar elniena, kuriais maitinasi laukinis indėnas, nežinantis jokių aptvarų ir tebesąs vienas iš bendruomenininkų, turi būti jo, ir jo — t. y. bū-

ti jo dalimi — taip, kad kitas jau neturėtų į juos jokios teisės, kol šie bent šiek tiek padeda palaikyti jo gyvybę.

26. Nors žemė ir visi žemesnieji padarai priklauso visiems žmonėms bendrai, visgi kiekvienas žmogus turi „nuosavybę" — savo paties „asmens nuosavybę". Niekas, išskyrus jį patį, neturi į ją teisės. Galime sakyti, kad jo kūno ir rankų „darbas" tikrai priklauso jam pačiam. Todėl, kai jis ištraukia kokį nors daiktą iš tos būklės, kurią gamta jam suteikė ir kuri jį palaiko, tai jis susieja jį su savo darbu, prideda jį prie to, kas yra jo, ir tokiu būdu paverčia jį savo nuosavybe. Daiktas, ištrauktas iš bendros gamtos suteiktos būklės ir pakeistas žmogaus darbo, įgyja tai, kas atima iš kitų žmonių jų bendrą teisę į jį. O kadangi šis „darbas" yra neginčijama dirbančiojo nuosavybė, tai joks kitas žmogus, tik jis pats gali turėti teisę į tai, prie ko jis kartą prisidėjo, bent jau tada, kai pakankamai tokių pat daiktų lieka kitiems.

27. Tas, kuris maitinasi gilėmis, susirinktomis po ąžuolu, ar obuoliais, nusiskintais nuo medžių miške, be abejo, juos pasisavina. Niekas negali neigti, kad šis maistas yra jo. Dabar aš klausiu: kada jie ėmė priklausyti jam? Tada, kai jis juos suvirškino? Tada, kai juos suvalgė? Kai išvirė? Kai parsinešė namo? Kai juos surinko? Visiškai aišku, kad jeigu pirmasis surinkimas nepadarė jų nuosavybe, tai niekas daugiau to padaryti negali. Darbas atskyrė juos nuo to, kas visų. Jo darbas pridėjo jiems kažką daugiau, negu jie gavo iš gamtos, visų motinos, ir todėl jie tapo

jo privačia teise. Ir kas galėtų pasakyti, kad jis neturėjo teisės šias giles ar obuolius pasisavinti, nes nebuvo gavęs visos žmonijos sutikimo? Ar tai vagystė — šitaip pasisavinti ką nors, kas priklauso visiems visiems? Jeigu toks sutikimas būtų privalomas, tai žmogus numirtų iš bado, nepaisant visos jam Dievo duotos gausos. Sutartinės bendruomeninės nuosavybės atveju matome, kad to, kas bendra, dalies paėmimas ir jos gamtinės būklės pakeitimas sukuria nuosavybę, be kurios visa, kas bendra, neduoda jokios naudos. O šios ar kitos dalies paėmimas nepriklauso nuo pareikšto visų bendruomenininkų sutikimo. Antai žolė, kurią nuėdė mano arklys, velėna, kurią nukasė mano tarnas, ar rūda, kurią aš pats išsikasiau toje vietoje, į kurią aš turiu bendrą teisę kartu su kitais, tampa mano nuosavybe be kieno nors nurodymo ar sutikimo. Mano darbas, pakeisdamas jų buvusią bendros priklausomybės būklę, atidavė juos mano nuosavybėn.

28. Jeigu kiekvieno bendruomenininko pareikštas sutikimas būtų privaloma sąlyga pasisavinti dalį to, kas bendra, tai vaikai ar tarnai negalėtų supjaustyti mėsos, kurią jų tėvas ar šeimininkas jiems parūpino nepaskirdamas kiekvienam po atskirą dalį. Ir nors šaltinio vanduo priklauso kiekvienam, kas galėtų abejoti, kad ąsotyje esantis vanduo priklauso tam, kuris jį pasėmė? Jo darbu jis buvo atimtas iš gamtos glėbio, kur jis buvo bendras ir priklausė visiems jos vaikams, ir paverstas jo nuosavybe.

29. Tad šis proto įstatymas padaro elnią nuo-

savybe to indėno, kuris jį sumedžiojo; leidžiama, kad daiktas priklausytų tam, kuris įdėjo į jį savo darbo, nors iki to kiekvienas turėjo į jį teisę. Ir tarp tų, kurie priskiriami civilizuotai žmonijos daliai, kurie yra sukūrę daugybę valstybinių įstatymų, apibrėžiančių nuosavybę, šis pirmykštis Prigimties įstatymas dėl nuosavybės kilmės iš to, kas anksčiau buvo bendra, vis dar galioja; dėl jo žuvis, kurią kas nors sugauna okeane — šioje didžiulėje visos žmonijos bendroje valdoje, ar putpelė, kurią kas nors pagauna, tampa nuosavybe to, kuris stengėsi, kuris savo darbu pakeitė daikto bendros priklausomybės būklę, kurioje jį paliko gamta. Ir net tarp mūsų medžiojamas zuikis laikomas nuosavybe to, kuris medžioklėje šį vijosi; kadangi toks laukinis žvėris vis dar laikomas bendra, o ne privačia žmogaus nuosavybe, tai tas, kuris pakankamai dirbo, kad jį surastų ir pagautų, pakeitė jo prigimtinę būklę, kurioje jis buvo visų, ir sukūrė nuosavybę.

30. Čia gali būti paprieštarauta, kad jeigu gilių ir kitų žemės vaisių surinkimas ir pan. duotų teisę į juos, tai tada kiekvienas galėtų prisikrauti jų kiek tik nori. Į tai atsakysiu: ne, ne taip. Tas pats Prigimties įstatymas, kuris duoda mums nuosavybę, taip pat ją ir apriboja. Dievas „apsčiai visko mums teikia" (*I Tim* 6,17)— štai apreiškimas, patvirtinantis proto balsą. Tačiau kokiam reikalui Jis visa tai teikia? — „Mūsų džiaugsmui". Žmogus turi teisę savo darbu įgyti tiek nuosavybės, kiek gali jos sunaudoti savo gyvenimo reikmėms, kol ji sunyksta. Visa, kas

tai viršija, jau nėra jo dalis ir priklauso kitiems. Dievas nėra nieko sukūręs tam, kad žmogus gadintų ar naikintų. Atsižvelgdami į tai, kad pasaulyje ilgą laiką buvo gamtinių gėrybių gausa ir nedaug eikvotojų, ir žinodami, kokią nedidelę tų gėrybių dalį pajėgdavo suvartoti vienas žmogus ir ją pasisavinti kitų nenaudai, ypač jeigu buvo laikomasi protingo saiko jas vartojant, suprantame, jog tada nebuvo daug vaidų ar ginčų dėl šitaip įgyjamos nuosavybės.

31. Bet pagrindinis nuosavybės objektas dabar yra ne žemės vaisiai ar čia gyvenantys žvėrys, o pati žemė, kuri priima ir išlaiko visa kita. Man atrodo, yra aišku, kad ir ši nuosavybė įgyjama tokiu pat būdu kaip minėtoji. Kiek žemės žmogus suaria, užsodina, patręšia, įdirba galėdamas suvartoti jos vaisius, tiek jis jos turi. Savo darbu jis tarytum atitveria ją nuo bendrai naudojamo ploto. Šios jo teisės negalima paneigti tariant, kad kiekvienas turi į ją tas pačias teises, todėl jis negalįs jos savintis, jos aptverti be visų savo bendrijos narių, visos žmonijos sutikimo. Dievas, atiduodamas pasaulį bendrai visai žmonijai, taip pat įsakė žmogui dirbti, o ir varginga žmogaus būklė stūmė jį prie darbo. Dievas ir paties žmogaus protas įsakė jam užvaldyti žemę, t. y. pagerinti ją savo gyvenimo labui įdedant į ją dalį savęs, savo darbą. Tas, kuris, paklusdamas šiam Dievo įsakymui, užvaldė suardamas ir užsodindamas tam tikrą jos dalį, pridėjo prie jos dalį savo paties nuosavybės, į kurią kitas neturi jokios tei-

sės ir kurios negali nebaudžiamai atimti.

32. Toks žemės pasisavinimas ją įdirbant nedarė jokios skriaudos kitiems žmonėms, nes pakankamai geros žemės dar likdavo daugiau, negu buvo pajėgūs įdirbti dar ja neaprūpintieji. Todėl iš tikrųjų kitiems jos niekuomet nepritrūkdavo, kai jos dalį kas nors pasisavindavo. Juk, kai vienas palieka kitam tiek, kiek tas gali panaudoti, jis tarsi apskritai nieko nepaima. Niekas negali laikyti savęs nuskriaustu, kai žmogus, kad ir dideliais gurkšniais, atsigeria iš upelio, nes troškuliui numalšinti dar lieka visas vandens upelis. Šie du atvejai dėl žemės ir vandens, kai abiejų yra pakankamai, visiškai tapatūs.

33. Dievas atidavė pasaulį bendrai visiems žmonėms, bet kadangi Jis atidavė jį žmonių labui, kad šie susikurtų iš jo kuo didesnius gyvenimo patogumus, tai negalima tarti, jog Jis norėjęs amžiams palikti jį kaip bendrą ir neįdirbtą valdą. Jis atidavė jį tam, kad darbštieji ir protingieji juo naudotųsi ir kad darbas duotų jiems teisę naudotis, o ne tam, kad pikčiurnos ir pavyduoliai tenkintų savo aistras ar įgeidžius. Tas, kurio darbštumui palikta tiek žemės, kiek jos jau užimta, neturi pagrindo skųstis, negali kėsintis į tai, kas jau pagerinta kito žmogaus darbu; jei jis taip elgtųsi, tai būtų aišku, jog jis nori pasiglemžti kito žmogaus darbą, į kurį jis neturi jokios teisės, o ne žemę, Dievo duotą jam, kartu ir kitiems, kad ją įdirbtų, ir jos lieka tiek, kiek pasisavinta, ir net daugiau, negu kad jis išmanytų, ką su ja padaryti, ar pajėgtų

įdirbti.

34. Tiesa, bendrai valdoma žemė Anglijoje ar kitose šalyse, kur yra valdžia ir daugybė pinigingų prekiaujančių valdinių, niekas negali atsitverti ar pasisavinti kurią nors jos dalį be visų ją valdančių sutikimo, nes toji žemė yra bendrai valdoma pagal sutartį, t.y. pagal šalies įstatymą, kurio nevalia pažeisti. Ir nors ji yra tam tikrų žmonių, ji nėra visos žmonijos — ji yra tam tikros šalies ar tam tikros parapijos bendra nuosavybė. Be to, tai, kas lieka atsitvėrus kitiems ją, valdantiems, jau neprilygsta lig tol buvusiai visumai, kai kiekvienas galėjo ja visa naudotis. Tuo tarpu iš pradžių, pirmiesiems žmonėms apgyvendinant didžiules bendras valdas — pasaulį, buvo visiškai kitaip. Žmogus pirmiausia vadovavosi pasisavinimo įstatymu. Dievo palieptas ir savo poreikių skatinamas, jis dirbo, ir jo nuosavybe, kurios nevalia atimti, tapdavo visa, į ką jis įdėdavo darbo. Todėl žemės užvaldymas ir įdirbimas susiję, kaip matome, su nuosavybės įsigijimu. Viena davė teisę į kita. Taigi Dievas, liepdamas užvaldyti žemę, įteisino jos pasisavinimą; o žmogaus gyvenimo sąlygos, kurios reikalingos darbo ir žaliavos darbui, būtinai suformuoja privačią nuosavybę.

35. Prigimtis nustatė nuosavybės saiką pagal žmogaus darbą ir jo gyvenimiškas reikmes. Joks žmogaus darbas negali apdoroti ar pasisavinti visko, o jo poreikiams patenkinti reikia tik menkos viso to dalies, todėl joks žmogus negalėjo šitaip paminti kito žmogaus teises ar

įsigyti nuosavybę kaimyno sąskaita, nes šiam vis vien likdavo tokios pat rūšies ir dydžio nuosavybė (po to, kai kitas pasiėmė savo), kokia ji buvo prieš pasisavinant. Pirmaisiais pasaulio amžiais, kai žmonėms pavojus žūti nutolus nuo savųjų laukinėse pasaulio platybėse grėsė labiau negu vargas dėl dirbamos žemės stokos, šis saikas iš tikrųjų apribodavo kiekvieno žmogaus nuosavybę itin kukliu dydžiu — tuo, kiek jis galėjo pasisavinti niekam nepadarydamas skriaudos.

36. Tas pats saikas gali būti naudojamas be jokios skriaudos kitiems ir dabar, kai pasaulis, regis, perpildytas. Įsivaizduokime žmogų ar šeimą toje pirmykštėje būklėje, kai pasaulis buvo apgyvendinamas Adomo ir Nojaus vaikų, ir tarkime, kad jis įsikuria kurioje nors tolimoje ir neužimtoje Amerikos vietovėje. Pamatytume, kad valdos, kurias jis pagal mūsų nurodytą saiką susikurtų, nebūtų labai plačios ir net dabar nedarytų jokios skriaudos likusiai žmonijai bei neduotų jai jokio pagrindo skųstis ir laikyti save nuskriausta dėl šio žmogaus įsikūrimo, nors žmonių giminė dabar jau išplitusi po visus pasaulio kampelius ir be galo pralenkia tą nedidelį žmonių skaičių, kuris buvo pradžioje. Dar daugiau, žemės ploto dydis turi tokią menką vertę be įdėto darbo, kad aš girdėjau pasakojant, jog net Ispanijoje žmogui gali būti leidžiama be jokių kliudymų arti, sėti ir pjauti žemę, į kurią jis neturi jokios teisės, išskyrus tai, kad jis ja naudojasi. Priešingai, tenykščiai gyventojai net laiko save skolingais

tam žmogui, kuris savo darbštumu iš apleistos ir todėl bevaisės žemės papildė aruodą grūdų, kurių jiems taip reikia. Nėra svarbu, ar iš tikrųjų taip yra, bet aš drįstu tvirtinti, kad ta pati nuosavybės taisyklė, t.y. kad kiekvienas žmogus gali turėti tiek, kiek jis gali sunaudoti, ir toliau galiotų pasaulyje nieko nevaržydama, nes čia pakanka žemės, kad išsilaikytų dukart tiek gyventojų, jei tik pinigų išradimas ir tylus žmonių susitarimas teikti jiems vertę nebūtų (sutartimi) sukūręs didelių valdų ir teisės į jas. Kaip tai įvyko — netrukus parodysiu.

37. Neabejotina tai, kad iš pradžių, kol dar noras turėti daugiau, negu žmogui reikia, nebuvo pakeitęs tikrosios daiktų vertės, kuri priklauso tik nuo jų naudos žmogaus gyvenimui, kol nebuvo sutarta, jog geltono metalo gabalėlis, kuris nesusidėvi ir nesugenda, turės tokią pat vertę kaip didžiulis mėsos gabalas ar visa grūdų krūva, kiekvienas žmogus turėjo teisę savo darbu pasisavinti tiek gamtos gėrybių, kiek galėjo jų suvartoti. Vis dėlto toks pasisavinimas nebuvo nei labai didelis, nei darė kokią nors skriaudą kitiems, nes toks pat jų kiekis likdavo tiems, kurie norėtų imtis panašaus darbo.

Iki žemės pasisavinimo tas, kuris pririnkdavo laukinių vaisių, sumedžiodavo, pagaudavo ar prisijaukindavo tiek gyvulių, kiek jis pajėgdavo, kuris stengdavosi, kad kaip nors pakeistų laukinę gamtos kūrinių būklę dirbdamas, tas gaudavo juos savo nuosavybėn; bet jeigu jo rankose jie pražūdavo be naudos: jeigu vai-

siai supūdavo ar elniena sugesdavo anksčiau, negu jis galėdavo juos suvartoti, jis nusižengdavo bendram Prigimties įstatymui ir nusipelnydavo bausmės. Taip jis pasiglemždavo savo kaimyno dalį, nes jis turėjo teisę tik į tai, kas būtina jo poreikiams, kas laidavo jam patogų gyvenimą.

38. Tuo pačiu saiku buvo nustatoma ir žemės nuosavybė. Visa, ką žmogus užaugindavo, nupjaudavo, išsaugodavo ir sunaudodavo prieš sugendant,— į visa tai jis turėdavo išskirtinę teisę. Visa, ką jis aptverdavo, gyvuliai, kuriuos jis pajėgdavo pašerti ir panaudoti,— visi jie ir jų nauda taip pat buvo jo nuosavybė. Tačiau jeigu žolė jo aptvare supūdavo nenupjauta arba jo sodinių vaisiai pražūdavo nesurinkti ir nesandėliuoti, tai ši žemės dalis, nepaisant aptvaro, turėjo būti laikoma dykviete ir galėjo būti atiduota kieno nors kito nuosavybėn. Antai amžių pradžioje Kainas turėjo teisę pasiimti tiek žemės, kiek jis pajėgė įdirbti ir pasisavinti, ir vis vien jos likdavo pakankamai Abelio avims ganytis; vos kelių akrų būtų užtekę jų abiejų nuosavybei. Didėjant šeimų skaičiui ir gausėjant jų darbu įgytam turtui, nuosavybė ėmė augti kartu su poreikiais; tačiau jų naudojamiems žemės plotams nuosavybė nebuvo įtvirtinama tol, kol jie nesusijungė į bendrijas, netapo sėslūs ir nepristatė miestų. Tada, laikui bėgant, jie susitarimu nustatė savo atskirų teritorijų plotus, susitarė dėl ribų, skiriančių juos nuo kaimynų, ir savais įstatymais įtvirtino tai pačiai visuomenei priklausančių žmonių nuosavybę. Juk mes ma-

tome, kad toje pasaulio dalyje, kuri buvo apgyvendinta pirmiausia ir todėl, matyt, tankiausiai, jau Abraomo laikais žmonės laisvai klajojo po visas šalis su savo gyvulių bandomis ar paukščių pulkais, kurie buvo jų maistas,— ir Abraomas darė tai šalyje, kurioje jis buvo svetimšalis. Tad aišku, kad bent jau didesnioji žemės dalis priklausė visiems kartu, kad gyventojai jos nevertino ir nesiekė turėti daugiau negu galėjo pasinaudoti; o kada pritrūkdavo vietos kartu ganytis jų kaimenėms, jie pagal susitarimą, kaip tai padarė Abraomas ir Lotas (*Pr* 13, 5), atsiskirdavo ir susirasdavo ganyklas ten, kur jiems patikdavo. Kaip tik todėl Ezavas pasitraukė nuo savo tėvo ir įsikūrė Seiro kalne (*Pr* 36, 6).

39. Taigi, nepripažindami prielaidos, kad Adomas vienintelis iš visų žmonių valdė visą pasaulį kaip savo nuosavybę — šito jokiu būdu negalima įrodyti ir iš to negalima kildinti kokią nors nuosavybę,— bet tardami, kad pasaulis buvo atiduotas bendrai visiems žmonių vaikams — kaip iš tikrųjų ir buvo,— galime suprasti, kodėl darbas galėjo suteikti teisę privačiai naudotis atskiromis jo dalimis, nekylant dėl to jokiems ginčams ar kivirčams.

40. Ir visai nekeista, nors prieš svarstant taip gali pasirodyti, kad darbu įgytoji nuosavybė gali nusverti bendrąją žemės nuosavybę. Juk kaip tik darbas lemia daiktų vertės įvairovę. Ir tegul kiekvienas pasvarsto, kuo skiriasi žemės akras, apsodintas tabaku ar cukrašvendrėmis, nuo tokio pat žemės akro, plytinčio ben-

drose nedirbamos žemės valdose. Kiekvienas pamatys, kad įdirbimas yra didžiausioji tos vertės dalis. Manau, kad visai nesudėtinga paskaičiuoti, jog iš visų žemės vaisių, kurie naudingi žmogui, devyni dešimtadaliai yra darbo padariniai. Dar daugiau, teisingai įvertinę daiktų naudingumą ir paskaičiavę į juos sudėtas išlaidas, kurios iš jų priklauso gamtai, o kurios — darbui, įsitikinsime, jog devyniasdešimt devynios šimtosios daugumos iš jų vertės turi būti įrašyta darbo sąskaiton.

41. Negali būti aiškesnio šio dalyko įrodymo negu kelių Amerikos tautų pavyzdys. Šios tautos turtingos žemės valdų, bet neturi visų gyvenimo patogumų; ne blogiau už kokią nors kitą tautą gamta aprūpino jas gerovės sąlygomis, t. y. derlingu dirvožemiu, galinčiu duoti visa, ko reikia maitintis, apsirengti bei mėgautis; tačiau šios tautos neturi ir šimtosios dalies tų patogumų, kuriais naudojamės mes, nes jų žemės nėra gerinamos darbu, o didelės ir turtingos teritorijos karalius ten maitinasi, rengiasi ir gyvena blogiau už padienį Anglijos darbininką.

42. Kad šis dalykas taptų kiek aiškesnis, pamėginkime išryškinti, kokiais įvairiais keliais į mūsų apyvartą ateina kai kurie įprasti daiktai, tenkinantys mūsų gyvenimo reikmes, ir pažiūrėkime, kurią savo vertės dalį jie gauna iš žmogaus darbo. Duona, vynas ir drabužis yra kasdienio vartojimo dalykas, ir jų tikrai apstu. Vis dėlto gilės, vanduo, lapai arba kailiai būtų mūsų duona, gėrimas ir apsirengimas, jei dirbdami mes nebūtume pasirūpinę šiais geres-

niais patogumais. Kuo duona vertingesnė už gilės, vynas — už vandenį, o audinys ar šilkas — už lapus, kailį ar samanas — visa tai yra nulemta darbo ir darbštumo. Vieni iš šių daiktų — tai maistas ir drabužis, kuriais mus aprūpina gamta pati savaime; kiti — tai tos gėrybės, kurias mums parūpina mūsų darbštumas ir pastangos. Jei kas nors apskaičiuotų, kiek pastarųjų vertė pranoksta pirmųjų vertę, suprastų, kad darbas yra didžiausia daiktų, kuriais naudojamės šiame pasaulyje, vertės dalis, o žaliavas teikianti žemė, jeigu jos vertė čia apskritai gali būti įvertinama, yra tik labai nedidelė dalis — tokia nedidelė, kad net pas mus tie plotai, kurie visiškai palikti gamtai ir nėra paversti ganyklomis, arimais ar sodais, vadinami, kaip ir dera, dykvietėmis; ir mes matome, kad iš jų nėra beveik jokios naudos.

43. Žemės akras, čia duodantis dvi dešimtis bušelių kviečių, ir kitas akras Amerikoje, jei į jį būtų įdėta tiek pat darbo ir jis užaugintų tokį pat derlių, turėtų, be abejo, tokią pačią savaiminę vertę. Tačiau nauda, kurią žmonija per metus gauna iš pirmojo, yra penkių svarų vertės, tuo tarpu antrojo vertė kažin ar siekia pensą; jeigu visas pelnas, kurį indėnas iš jo gauna, būtų įvertintas ir parduotas čia, tai galiu garantuoti, jog jis nesudarytų ir tūkstantosios pirmojo dalies. Taigi kaip tik darbas teikia žemei didžiausią jos vertės dalį, be jo kažin ar ji apskritai turėtų kokią nors vertę; kaip tik per darbą mes gauname didžiausią visų jos naudingų vaisių dalį. Visa, kuo iš to

46. Dauguma daiktų, kurie tikrai naudingi žmogaus gyvenime ir kurių ieškoti pirmuosius žemės gyventojus (kaip dabar Amerikos čiabuvius) vertė būtinybė išgyventi, paprastai yra greitai gendantys. Nesunaudojami jie genda ir pražūva patys savaime. Auksas, sidabras ir deimantai — štai daiktai, kuriems vertę suteikė įsivaizdavimas ir susitarimas, o ne tikroji nauda ir gyvenimo būtinybė. Juk visų gerų daiktų, kuriais gamta visus aprūpino, atžvilgiu kiekvienas žmogus (kaip buvo sakyta) turėjo teisę į tiek, kiek jis pajėgus suvartoti, ir galėjo turėti visa, ką pajėgė apdirbti, visa, ką jis apdirbdavo pakeisdamas prigimtinę daiktų būklę, tapdavo jo nuosavybe. Tas, kuris surinkdavo šimtą bušelių gilių ar obuolių, vien dėl to juos pasisavindavo; jie, kartą surinkti, tapdavo jo turtu. Jis tik privalėjo pasirūpinti, kad jie būtų suvartojami iki sugendant. Priešingu atveju jis būtų viršijęs savo dalį ir apvogęs kitus. Iš tikrųjų būtų kvaila, o ir negarbinga sukaupti daugiau negu įmanoma sunaudoti. Jei dalį jis atiduodavo kam nors kitam, kad ji veltui nepražūtų jo rankose, tai ją taip pat panaudodavo. Ir jeigu jis išmainydavo slyvas, kurios per savaitę būtų sugedusios, į riešutus, kurie visus metus išlikdavo tinkami maistui, tai tuo niekam nebūdavo daroma skriauda; jis neiššvaistydavo bendrų atsargų, nesunaikindavo gėrybių dalies, priklausančios kitiems, nes jo rankose niekas veltui nepražūdavo. Ir dar, jei jis atiduodavo savo riešutus už gabaliuką metalo, kai jį patraukdavo šio spalva, arba iškeisdavo savo avis į

kriaukles, o vilną — į žvilgantį akmenėlį ar deimantą ir saugodavo juos visą savo gyvenimą, tai tuo jis nepažeisdavo jokių kitų žmonių teisių; jis galėjo kaupti šiuos ilgaamžius daiktus kiek jam patiko, nes teisėtos nuosavybės ribas pažeidžia ne jos dydis, o tai, kad kuri nors jos dalis pražūva be naudos.

47. Ir šitaip buvo pradėta naudoti pinigus, tam tikrus patvarius daiktus, kuriuos žmonės gali išlaikyti negendančius ir bendru susitarimu keisti juos į tikrai naudingus, bet gendančius gyvenimo reikmenis.

48. O kadangi skirtingas žmonių darbštumas paprastai nulemdavo skirtingus jų turtų dydžius, tai pinigų išradimas leido žmonėms toliau juos krauti ir gausinti. Įsivaizduokime salą, neturinčią jokių prekybinių ryšių su likusiu pasauliu. Čia tik šimtas šeimų, bet daugybė avių, arklių, karvių bei kitokių naudingų gyvulių, daugybė valgomų vaisių, o žemės tiek, kad jos derlius galėtų išmaitinti šimtą kartų daugiau gyventojų. Bet, tarkime, saloje nėra nieko, kas galėtų atlikti tikrų pinigų vaidmenį, nes nėra retų arba tvarių daiktų. Kokia prasmė būtų kam nors didinti savo turtą, įgyjamą darbštumu arba mainais į kitų žmonių tokias pat netvarias naudingas prekes, viršijant savo šeimos poreikius ir pačias gausiausias vartojimo atsargas. Ten, kur nėra patvarių bei retų daiktų ir vertinamų taip, kad juos kas nors kauptų, žmonės nėra linkę didinti savo žemės valdas, kad ir kokios derlingos jos yra, kad ir kokią laisvę joms įsigyti jie turi. Leiskite paklausti,

o kam žmogui dešimt ar šimtas tūkstančių akrų puikiausios žemės, gerai įdirbtos ir aprūpintos gyvuliais, jeigu ji yra kur nors Amerikos gilumoje, toli nuo jūrų ir nėra jokios vilties užmegzti prekybą su kitomis pasaulio šalimis ir įsigyti pinigų parduodant savo gaminius. Nebūtų verta net aptverti šią žemę. Ir pamatytume, kad žmogus paliktų laukinės gamtos valdoms visa, kas viršija jo ir jo šeimos gyvenimiškus poreikius.

49. Taigi iš pradžių visas pasaulis buvo tarsi Amerika, ir dar labiau negu šiandien; juk niekur nebuvo žinomas toks dalykas kaip pinigai. Bet užtenka tik rasti daiktą, kuris atliktų pinigų vaidmenį ir turėtų pinigų vertę kaimynams, ir jūs pamatysite, kad tas pats žmogus iškart pradės didinti savo valdas.

50. Bet kadangi auksas ir sidabras, palyginti su maistu, drabužiais ar susisiekimo priemonėmis, žmogaus gyvenimui maža kuo naudingi, visa jų vertė, kurios didžiąją dalį visgi sudaro darbas, atsiranda tik dėl žmonių susitarimo; aišku, jog žmonės sutiko su neproporcinga ir nelygia žemės nuosavybe (tai padarė už visuomenės ribų, nes, esant valdžiai, tokius dalykus tvarko įstatymas) todėl, kad jie rado visiems priimtiną būdą žmogui teisėtai ir be skriaudos kitiems turėti daugiau negu gali sunaudoti, t.y. už savo perteklių mainais gauti aukso ir sidabro, kurie ilgam išlieka negesdami savininko rankose ir dėl kurių susitarta, jog jie turės vertę.

51. Taigi, man atrodo, visai nesunku suprasti,

kaip darbas iš pradžių galėjo sukurti nuosavybės teisę į visiems bendras gamtos gėrybes ir kaip šitos nuosavybės panaudojimas mūsų reikmėms tenkinti ją apribojo; todėl tuo metu negalėjo būti pagrindo ginčams dėl nuosavybės teisės ar abejonėms dėl jos apribojamo valdų dydžio. Teisė ir patogumas ėjo išvien; juk kadangi žmogus turėjo teisę į visa tai, ką jis galėjo įdirbti, tai jam nebuvo jokios pagundos dirbant gaminti daugiau negu galėjo sunaudoti. Todėl čia nebuvo priclaidų ginčams dėl nuosavybės teisės ar kokiam nors kėsinimuisi į kitų teises; nesunku būdavo matyti, kokią dalį žmogus sau atsirėžia; ir taip pat beprasmiška, o kartu ir negarbinga būdavo atsirėžti sau per daug ar daugiau negu reikia.

ŠEŠTAS SKYRIUS

„Apie tėvišką valdžią"

52. Galbūt sulauktume kaltinimų įžūliu priešgyniavimu, jei, svarstydami šiuos klausimus, pradėtume kabinėtis prie žodžių bei pavadinimų, kurie jau visuotinai paplitę. Ir vis dėlto gal nebus bloga pasiūlyti keletą naujų žodžių ten, kur senieji žmogų klaidina, kaip greičiausiai yra atsitikę su žodžiais „tėviškoji valdžia" kurie, atrodo, visą gimdytojų valdžią savo vaikams atiduoda vien tėvui, tarsi motina neturėtų jokios jos dalies; bet jeigu atsiklausime proto

ar apreiškimo, tai suprasime, kad ji turi lygiai tokią pačią teisę; tad gali kilti klausimas, ar nebūtų teisingiau šią teisę vadinti gimdytojų teise? Juk kad ir kokias pareigas vaikams skirtų Prigimtis ir jų pagimdymas, jos visos turi lygiai sieti juos su abiem jų atsiradimo priežastimis. Ir iš tikrųjų matome, kad Dievo įstatymas visur be jokios išimties jas sieja, kai reikalauja iš vaikų paklusnumo: „Gerbk savo tėvą ir savo motiną" (*Iš* 20, 12); „Kas keiktų savo tėvą ar motiną, tebus užmuštas" (*Kun* 20, 9); „Kiekvienas tebijo savo tėvo ir savo motinos" (*Kun* 19, 3); „Jūs, vaikai, klausykite Viešpatyje savo gimdytojų" (*Ef* 6, 1) ir t. t.— taip kalbama Senajame ir Naujajame Testamentuose.

53. Jei nors į tai būtų buvę deramai atsižvelgta, toliau net nesigilinant į dalyką, tai tikriausiai būtų išvengta tų didelių klaidų, kurias daro žmonės, aiškindamiesi tėviškąją valdžią. Šią valdžią būtų galima vadinti absoliučia viešpatija ir monarchine galia, ir tai ne itin rėžtų ausį, jei, vadindami ją „tėviškąja valdžia", priskirtume šią valdžią tėvui. Bet jeigu ši tariama absoliuti valdžia savo vaikams vadinama „gimdytojų valdžia", išryškinant, kad ji priklauso ir motinai, tai toks jos apibūdinimas skambėtų keistai ir pats pavadinimas rodytų jo absurdiškumą. Juk pripažinus ir motinai kurią nors šios valdžios dalį, būtų padaryta bloga paslauga tiems žmonėms, kurie visomis išgalėmis siekia jų vadinamajai „tėvystei" suteikti absoliučią valdžią ir autoritetą. Ir ne

ką geresnė paslauga būtų padaryta monarchijai, kurią jie gina, jeigu jau iš paties pavadinimo būtų matyti, kad pirmykštė valdžia, iš kurios jie ruošiasi kildinti savo vienvaldystę, priklauso ne vienam, bet kartu dviem asmenims. Bet netęskime šio ginčo dėl žodžių.

54. Nors aukščiau, antrame skyriuje, sakiau, „kad visi žmonės iš prigimties lygūs", manęs nereikia suprasti taip, lyg būtų kalbama apie bet kurios rūšies lygybę: amžius ar dorumas gali suteikti žmonėms teisėtą pranašumą; ypatingi gabumai ir nuopelnai gali kai kuriuos iškelti virš bendro lygio; vienus kilmė, kitus prieraišumas ar nauda gali paskatinti reikšti savo pagarbą tiems, kuriems ją reikšti įpareigojo Prigimtis, dėkingumas ar dar kokia nors priežastis. Tačiau visa tai neprieštarauja lygybei, kuri sieja visus žmones jurisdikcijos ar viešpatavimo vienų kitiems atžvilgiu. Kaip tik apie šią lygybę aš ten kalbėjau kaip apie tikrąjį mūsų svarstymo uždavinį, turėdamas omenyje lygią teisę į prigimtinę laisvę, kurią turi kiekvienas žmogus ir kuri negali būti atiduota jokio kito žmogaus valiai ar valdžiai.

55. Aš sutinku, kad vaikai negimsta šioje visiškos lygybės būklėje, nors jie gimsta kaip tik jai. Kai jie ateina į pasaulį ir dar tam tikrą laiką po to, jų gimdytojai turi jiems ypatingą valdžią bei jurisdikciją, bet tai tik laikina valdžia. Tokio pavaldumo saitai yra tarsi vystyklai, kuriais vaikai vystomi ir išlaikomi, kol jie kūdikiškai silpni. Amžius ir protas, vaikams augant, šiuos saitus pamažu silpni-

na, kol pagaliau jie nukrenta ir palieka žmogų visiškai jo paties valdžiai.

56. Adomas buvo sukurtas tobulu žmogumi, jo kūnas ir protas buvo kupini jėgos ir sumanumo, todėl nuo pirmųjų savo buvimo akimirkų jis galėjo pasirūpinti savęs išlaikymu bei savo saugumu ir veikdamas vadovautis tais proto įstatymais, kuriuos Dievas jam įskiepijo. Po jo pasaulį apgyvendina jo palikuonys, kurie visi gimsta silpni ir bejėgiai kūdikiai, be žinių ir supratimo. Tačiau šios netobulos būklės trūkumams išlyginti, kol amžius ir branda juos įveikia, Adomas ir Ieva, o po jų ir visi tėvai buvo Prigimties įstatymo įpareigoti saugoti, maitinti ir auklėti savo pagimdytus vaikus — ne kaip savo kūrinius, bet kaip kūrinius jų pačių Kūrėjo, Visagalio, kuriam jie už juos atsakingi.

57. Įstatymas, kuriuo vadovavosi Adomas, yra tas pats įstatymas, kuriuo skirta vadovautis visiems jo palikuonims,— proto įstatymas. Bet kadangi jo palikuonys atsiranda pasaulyje kitaip negu jis — gimdami, neturėdami iš pradžių jokių žinių ir nemokėdami naudotis protu, jie ne iš karto tampa tam įstatymui pavaldūs. Juk niekas negali būti pavaldus įstatymui, kuris jam nepaskelbtas; o kadangi šis įstatymas gali būti paskelbtas ar tapti žinomas tik dėl proto, tai tas, kuris dar nemoka naudotis protu, negali būti laikomas jam pavaldžiu; ir kadangi Adomo vaikai tik gimę nėra pavaldūs proto įstatymui, jie nėra ir laisvi. Juk teisingai suvokiamas įstatymas yra ne tiek laisvos ir protingos būtybės apribojimas, kiek jos vadovas siekiant

savo intereso, ir jis įsako ne daugiau negu reikia bendrai gerovei tų, kurie jam pavaldūs. Jeigu jie galėtų būti laimingesni be jo, tai įstatymas, kaip nenaudingas dalykas, išnyktų pats savaime; ir nederėtų vadinti kalėjimo siena tai, kas tik atitveria mus nuo pelkių ir bedugnių. Vadinasi, nepaisant visų jo klaidingų aiškinimų, įstatymo tikslas yra ne laisvės pašalinimas ar apribojimas, bet jos išsaugojimas ir išplėtojimas. Juk tarp sukurtų būtybių, gebančių vadovautis įstatymais, nėra laisvės ten, kur nėra įstatymo. Būti laisvam reiškia nebūti varžomam ir prievartaujamam kito, bet taip negali būti ten, kur nėra įstatymo; laisvė nėra, kaip mus tikina, „kiekvieno žmogaus laisvė daryti ką jis geidžia", nes kas galėtų būti laisvas, jeigu jo laisvė priklausytų nuo kiekvieno kito žmogaus nuotaikos? Būti laisvam reiškia savo valia ir netrikdomai disponuoti savo paties asmeniu, tvarkyti savo veiksmus, turtą ir visą savo nuosavybę pagal galiojančius įstatymus, tad priklausyti ne nuo kito savivalės, o vadovautis savo paties valia.

58. Taigi valdžia, kurią tėvai turi vaikams, atsiranda iš pareigos rūpintis savo palikuonimis, kol šie yra nesubrendę. Šviesti ir vadovauti neišmanėliškos vaikystės veiksmams, kol protas užima deramą vietą ir išvaduoja tėvus nuo rūpesčių,— štai ko reikia vaikams, ir tai yra gimdytojų pareiga. Juk Dievas, suteikdamas žmogui protą, kad juo vadovaudamasi veikdamas, davė jam reikalingą valios ir veiksmų laisvę, apribotą įstatymo, kuriam žmogus pavaldus.

Tačiau toje būklėje, kai jis dar nepajėgia pats savo protu valdyti valią, jam negali būti leista vadovautis savo valia. Tas, kuris už jį galvoja, taip pat privalo už jį norėti; jis turi įsakyti jo valiai ir derinti jo veiksmus; tačiau, kai sūnus sulaukia tokio amžiaus, kokio jo tėvas tapo laisvu žmogumi, tada ir sūnus tampa laisvu žmogumi.

59. Šitai būdinga visiems įstatymams, kuriems žmogus pavaldus,— tiek prigimtiniams, tiek ir pilietiniams. Ar žmogus pavaldus Prigimties įstatymui? Kas jį nuo jo išlaisvino? Kas davė jam laisvę tvarkyti savo nuosavybę savo paties valia pagal šį įstatymą? Atsakau: toji brandos būklė, kai jį galima laikyti pajėgiančiu šį įstatymą suprasti ir pagal jį derinti savo veiksmus. Jam sulaukus šios būklės, yra tariama, jog jis žino, kiek šis įstatymas turi jam vadovauti ir kiek jis gali naudotis savo laisve, ir tokiu būdu ją įgyja; iki to laiko jam turi vadovauti kas nors kitas, kuris, kaip tariama, žino, kiek laisvės leidžia įstatymas. Jeigu toks išmanymas, toks brandaus sprendimo amžius padarė žmogų laisvą, tai jis padarys laisvą ir jo sūnų. Ar žmogus pavaldus Anglijos įstatymui? Kas jį išlaisvino nuo šio įstatymo, t. y. kas davė jam laisvę savo veiksmus ir nuosavybę tvarkyti savo paties valia, kiek tai leidžia šis įstatymas? Sugebėjimas suprasti įstatymą. Pagal šį įstatymą jis atsiranda sulaukus 21 metų, o kartais ir anksčiau. Jeigu tokiu būdu tapo laisvas tėvas, tai tokiu pat būdu taps laisvas sūnus. Iki to laiko įstatymas, kaip matome,

neleidžia sūnui turėti savo valią, ir jam turi vadovauti jį pavaduojanti jo tėvo ar globėjo valia. O jeigu tėvas miršta nepaskyręs to, kas pavaduos jį šiame globos poste, arba nepasirūpinęs globėju, kuris vadovautų dar stokojančiam išminties jo nepilnamečiui sūnui, tai tuo pasirūpina įstatymas: kas nors kitas turi jam vadovauti ir būti jo valia tol, kol jis pasiekia tą laisvės būklę, kai jo protas tampa pajėgus valdyti jo valią. O tada tėvas ir sūnus tampa vienodai laisvi, panašiai kaip mokytojas ir mokinys, sulaukęs brandos amžiaus, tampa vienodai pavaldūs tam pačiam įstatymui; tėvas netenka bet kokios teisės į savo sūnaus gyvybę, laisvę ar nuosavybę, nepriklausomai nuo to, ar jie yra prigimtinėje būklėje ir yra pavaldūs Prigimties įstatymui, ar jie pavaldūs valstybiniams sukurtos vyriausybės įstatymams.

60. Tačiau jeigu dėl įgimtų trūkumų kas nors neįgyja tokio išmanymo, kad apie jį galima būtų sakyti, jog jis supranta įstatymą ir geba laikytis jo reikalavimų, tai jis niekad negali tapti laisvu žmogumi; jam niekad nebus leista tvarkytis savo paties valia, nes jis nežino jos ribų, nesupranta, kaip ją deramai valdyti, ir kol jo protas nepajėgus atlikti šią užduotį, jis yra kitų globojamas ir prižiūrimas. Štai kodėl bepročiai ir silpnapročiai niekad neišlaisvinami iš tėvų valdžios: „Vaikai, dar nesulaukę to amžiaus, kai jie patys gali vadovautis savo protu, silpnapročiai, kurie dėl įgimtų trūkumų to niekada negali sulaukti, ir pagaliau bepročiai, kurie šiuo metu nepajėgia juo vadovautis,

yra vadovaujami to proto, kuriuo vadovaujasi kiti žmonės, jų globėjai, besirūpiną jų gerove",— sako Hukeris (Bažn. pol., kn. I, s. 7). Visa tai, regis, yra ne kas kita kaip pareiga, kurią Dievas ir Prigimtis skiria žmogui, kartu ir kitiems gyvūnams, rūpintis savo palikuonimis, kol jie išmoksta patys savimi pasirūpinti, ir kažin ar tai gali būti monarchinės tėvų valdžios pavyzdys ar jos buvimo įrodymas.

61. Taigi mes gimstame laisvi, kaip ir protingi. Bet tai nereiškia, kad mes iš karto imame naudotis kuria nors iš šių galių: branda, lemianti mums viena, lemia ir kita. Taigi matome, kaip tarpusavyje gali būti suderinti prigimtinė laisvė ir pavaldumas tėvams; ir prigimtinė laisvė, ir pavaldumas paremti tuo pačiu principu. Vaikas yra laisvas savo tėvo teise, tėvo protu, kuriuo jis turi vadovautis, kol pats ateina į protą. Brandos amžiaus sulaukusio žmogaus laisvė ir vaiko, kai jis dar nėra subrendęs, pavaldumas gimdytojams yra tokie vienas kitam neprieštaraujantys ir tokie skirtingi dalykai, kad net aršiausi ir labiausiai užkietėję kovotojai už monarchiją, paremtą „tėvystės teise", negali šio skirtumo nepamatyti ar nepripažinti jų suderinamumo. Juk jeigu jų doktrina būtų teisinga, jeigu tikrasis Adomo įpėdinis būtų dabar žinomas ir pagal šį titulą užimtų monarcho sostą gaudamas visą tą absoliučią, niekuo nevaržomą valdžią, apie kurią kalba seras Robertas Filmeris, ir jeigu jis numirtų tą akimirką, kai gimtų jo įpėdinis, tai argi šis kūdikis, kad ir koks jis būtų laisvas ir

nepriklausomas, nebūtų priklausomas nuo savo motinos ir auklės, nuo mokytojo ir auklėtojo, kol amžius ir lavinimas suteiktų jam proto ir sugebėjimo valdyti save ir kitus? Jo gyvenimo poreikiai, kūno sveikata ir proto švietimas reikalingi to, kad jam vadovautų kitų, o ne jo paties valia. Vis dėlto, ar kas nors pamanys, kad toks apribojimas ir pavaldumas būtų nesuderinami su teisėtai jam priklausančia laisve ar nepriklausomybe ir jas žlugdytų, ar kad tokiu būdu jo valdos būtų atiduotos tiems, kurie vadovauja jam bręstant? Toks vadovavimas tik geriau ir sparčiau jį parengia jo užduočiai. Jei manęs kas nors paklaustų, kada mano sūnus subręsta laisvei, aš atsakyčiau: tada, kai jo monarchas subręsta valdžiai. „Tačiau kada,— klausia išmaningasis Hukeris (Bažn. pol., kn. I, s. 6),— apie žmogų galima pasakyti, kad jis jau išmano tiek, jog šito pakaktų suprasti įstatymus, kuriais jis turi vadovautis veikdamas,— šitai lengviau atskirti jausmu negu nuspręsti įgūdžių ar žinių pagrindu."

62. Pačios valstybės į tai atsižvelgia ir pripažįsta, kad yra laikas, kai žmonės turi pradėti veikti kaip laisvos būtybės. Todėl iki to laiko jos nereikalauja ištikimybės ar priklausomybės priesaikos arba dar kaip nors kitaip viešai pripažinti šalies valdžią bei pareikšti jai paklusnumą.

63. Taigi žmogaus laisvė ir laisvė veikti savo valia grindžiama žmogaus protu, kuris išmoko jį vadovautis įstatymu ir suvokti jam paliekamas valios laisvės ribas. Duoti jam neri-

botą laisvę tada, kai jis dar nepajėgus vadovautis protu,— vadinasi, suteikti jam ne prigimtinę privilegiją laisvei, bet nustumti jį gyvulių tarpan ir palikti jį toje apgailėtinoje ir žmogų žeminančioje padėtyje, kurioje yra gyvuliai. Štai kas atiduoda valdžią į tėvų rankas, kad jie prižiūrėtų savo vaikų nepilnametystę. Dievas pavedė jiems rūpintis savo palikuonimis ir įskiepijo jiems reikiamus švelnumo ir rūpestingumo polinkius, tvardančius šią valdžią taip, kad jie naudotųsi ja pagal Jo nustatytą jos paskirtį vaikų labui, kol jie reikalingi tokios valdžios.

64. Tačiau dėl kokios priežasties šis privalomas gimdytojų rūpinimasis savo palikuonimis gali peraugti į absoliučią, niekuo nevaržomą tėvo viešpatavimą? Juk tėvo valdžia vaikams neperžengia to, kad savo nustatyta drausme, kurią jis laiko veiksmingiausia, suteiktų jų kūnams tokią jėgą ir sveikatą, o jų protams tokį gyvumą ir tiesumą, kurių vaikams reikia, kad jie būtų naudingi patys sau ir kitiems žmonėms, taip pat, jeigu to reikia jo padėčiai, versti juos, kai jie pajėgia, dirbti savo pačių išlaikymui; tačiau šia valdžia tėvas dalijasi kartu su motina.

65. Dar daugiau, šią valdžią tėvas apskritai turi ne dėl kokios nors ypatingos Prigimtinės teisės, o tik todėl, kad jis yra savo vaikų globėjas; tad, nustodamas jais rūpintis, jis praranda savo valdžią, kurią jis turi tol, kol jiems reikalingas maitinimas ir lavinimas, su kuriais ši neatskiriamai susieta; ir jos ne mažiau turi

pamestinuko įtėvis negu kito tikrasis tėvas. Štai kokią menką valdžią žmogus įgyja savo atžalai, jeigu visas jo rūpestis baigiasi pagimdymu ir jeigu tai yra visa, kuo jis gali paremti savo teisę į tėvo vardą ir autoritetą. O kas liks iš šios tėvo valdžios toje pasaulio dalyje, kur viena moteris turi ne vieną, o keletą vyrų, arba tuose Amerikos kraštuose, kur vyrui su žmona išsiskiriant, o taip dažnai atsitinka, visi vaikai pasilieka su motina, yra jos vadovaujami ir visiškai priklauso nuo jos globos bei rūpinimosi. O jeigu tėvas miršta vaikams esant mažiems, tai argi yra kas nors neįprasta, kad visur jie iki subrendimo turi klausyti savo motinos taip pat, kaip ir tėvo, jei jis būtų gyvas? Ir kas gi tvirtins, kad motina turi įstatymų kūrimo valdžią savo vaikams, kad ji gali nustatyti griežtas ir visam laikui privalomas taisykles, pagal kurias jie turėtų tvarkyti visus savo nuosavybės reikalus, kurios ribotų jų laisves visą jų gyvenimą ir kurių laikymąsi laiduotų mirties bausmės pavojus? Juk tai tik pareigūnui priklausanti valdžia, kurios tėvas neturi nė šešėlio. Jo valdžia vaikams yra laikina, ir ji nesusijusi su jų gyvybe ar nuosavybe — tai tik parama jiems dėl jų nebrandaus amžiaus silpnumo ir netobulumo, jų lavinimuisi reikalinga drausmė. Ir nors tėvas gali disponuoti savo nuosavybe kaip jam patinka, kai jo vaikams negresia pavojus pražūti nuo skurdo, ši galia neaprėpia jų gyvybės ar turto, įgyto darbštumu ar kitų dosnumu; ji neaprėpia ir jų laisvės sulaukus jiems pilna-

metystės amžiaus. Tada tėvo viešpatavimas baigiasi, ir jis jau negali valdyti savo sūnaus laisvės, kaip ir kiekvieno kito žmogaus laisvės. Ir turbūt žmogus ištrūksta anaiptol ne iš absoliučios valdžios ir ne iš amžino pavaldumo, kai jis turi Dieviškosios galios leidimą „palikti tėvą ir motiną ir glaustis prie savo žmonos".

66. Tačiau, nors ateina laikas, kai vaikas tampa nepavaldus tėvo valiai ir įsakymui, kaip tėvas yra nepavaldus kieno nors kito valiai, ir kiekvienas iš jų pavaldus tik tokiam apribojimui, kuris bendras jiems abiem,— ar tai būtų Prigimties, ar šalies vyriausybės įstatymas,— vis dėlto ši laisvė neišlaisvina sūnaus nuo pagarbos, kuria pagal Dievo ir Prigimties įstatymą jis turi atsimokėti savo tėvams. Dievas savo didžio sumanymo išlaikyti žmonių giminę įrankiu padarė tėvus ir per juos duoda gyvybę jų vaikams. Lygiai taip pat,kaip Jis įpareigojo tėvus maitinti, globoti ir auginti savo palikuonis, taip ir vaikams Jis paskyrė amžiną pareigą gerbti savo tėvus. Ši vidinė pagarba ir dėmesingumas turi reikštis visais išoriniais būdais. Pagarba sulaiko vaiką nuo viso to, kas galėtų pakenkti, pažeisti, sutrikdyti ar kelti pavojų laimei arba gyvybei tų, iš kurių jis gavo savąją, ir ji skatina vaikus imtis visų reikiamų veiksmų ginant, palaikant ir paguodžiant tuos, kurių dėka jie atsirado pasaulyje ir turi galimybę patirti gyvenimo džiaugsmą. Nuo šios pareigos vaikų negali išlaisvinti nei kokia nors valstybė, nei kokia nors jų laisvė. Bet ji toli gražu nesuteikia tėvams galios valdyti savo vaikus

ar teisės leisti įstatymus ir savo nuožiūra naudotis jų gyvybėmis ar nuosavybe. Vienas dalykas — reikalauti pagarbos, dėkingumo ir paramos, kitas — reikalauti absoliučiai paklusti ir priklausyti. Pagarba tėvams, kuria monarchas savo soste privalo atsilyginti motinai, nė kiek nemenkina jo galios ir nė kiek jo nepavergia jos valdžiai.

67. Nepilnamečio paklusimas duoda tėvui laikiną valdžią, kuri baigiasi sulaukus vaikui pilnametystės; o toji pagarba, kurią vaikai skolingi savo tėvams, duoda tėvams amžiną teisę rūpintis jais, teikti didesnę ar mažesnę paramą ir dėmesingumą priklausomai nuo didesnio ar mažesnio tėvo rūpinimosi, jo išlaidų bei parodyto švelnumo vaiką auklėjant; ir ji nesibaigia sulaukus pilnametystės, o išlieka per visus žmogaus gyvenimo tarpsnius ir sąlygas. Nemokėjimas atskirti šias dvi tėvo turimas galias — auklėjimo teisę nepilnametystės metais ir teisę į pagarbą visą savo gyvenimą — yra, matyt, daugumos klaidų, aiškinantis šį reikalą, priežastis. Juk, griežtai kalbant, pirmoji iš šių teisių yra greičiau vaikų privilegija ir tėvų pareiga negu kokia nors tėviškosios valdžios prerogatyva. Išlaikyti vaikus ir juos auklėti yra tėvams toks įpareigojimas, nuo kurio niekas negali jų atleisti. Ir nors kartu su šiuo įpareigojimu galioja teisė įsakinėti ir bausti, tačiau Dievas žmogaus prigimties praduose yra įskiepijęs tokį žmonių švelnumą savo atžaloms, kad nėra ko baimintis, jog tėvai per daug griežtai naudosis savo valdžia; ypatin-

gas griežtumas čia būna retai, nes stiprus prigimties polinkis traukia į kitą pusę. Todėl Visagalis Dievas, norėdamas pabrėžti savo elgesio su izraeliečiais švelnumą, sako jiems, kad net bausdamas Jis auklėja juos „kaip žmogus auklėja savo sūnų" (*Atk* 8, 5), t.y. meiliai ir švelniai, nereikalaudamas iš jų griežtesnės drausmės negu pati būtiniausia — tokia, kurios švelninimas nebūtų joks gerumas. Tokia tad yra toji valdžia, kuriai vaikai turi paklusti, kad jų tėvų rūpesčiai nedidėtų ar neliktų neatlyginti.

68. Antra vertus, pagarba ir parama, t.y. tai, ką dėkingumas reikalauja grąžinti už tėvų vaikams duotas gėrybes, yra besąlygiška vaiko pareiga ir tikroji tėvų privilegija. Sie dalykai skirti tėvų naudai, o anie — vaiko naudai; tiesa, auklėjimas, ši tėvų pareiga, atrodo, duoda didžiausią galią, nes vaikystės neišmanymas ir netvirtumas reikalingas suvaržymų ir bausmių, o tai akivaizdžiai liudija tvarką ir tam tikros valdžios panaudojimą. Tuo tarpu pareiga, kuri glūdi žodyje „pagarba", reikalinga mažiau paklusnumo, nors ji daugiau liečia vyresnius negu jaunesnius vaikus. Juk kas gali pamanyti, kad įsakymas „Vaikai, pakluskite savo tėvams!" reikalauja iš žmogaus, turinčio savo vaikų, tokio pat paklusnumo savo tėvui, kokio jis reikalauja iš savo vaikų, ir kad, pasak šio įstatymo, jis privaląs klausyti visų savo tėvo paliepimų, jei tas, mėgaudamasis savo valdžia, neprotingai su juo tebesielgtų kaip su mažu vaiku?

69. Taigi pirmąją tėviškosios valdžios ar greičiau pareigos dalį sudaro auklėjimas, ir ji priklauso tėvui taip, kad baigiasi su tam tikru amžiumi. Atlikus auklėjimo užduotį, ji nutrūksta pati savaime, be to, gali būti nutraukta anksčiau. Juk žmogus gali atiduoti savo sūnaus auklėjimą į kito rankas; ir jeigu savo sūnų jis atiduoda mokiniu kitam, tai šiam laikui jis iš dalies atleidžia jį nuo paklusimo sau ar motinai. Tačiau visa pagarbos priedermė, kita tėviškosios valdžios dalis, vis dėlto visiškai pasilieka jiems patiems; jos niekas negali atšaukti. Ji neatskiriama nuo jų abiejų taip, kad tėvo valdžia negali panaikinti motinai priklausančios teisės, ir nė vienas žmogus negali atleisti savo sūnų nuo pagarbos tai, kuri jį pagimdė. Tačiau nė viena iš šių valdžių toli gražu neprilygsta tai valdžiai, kuri leidžia įstatymus ir verčia jų laikytis skirdama bausmes, galinčias liesti nuosavybę, laisvę, kūno dalis ir gyvybę. Galia įsakinėti baigiasi sulaukus brandos; ir nors po to pagarba ir rūpinimasis, parama ir apsauga bei visa, kam žmogų gali įpareigoti dėkingumas, visad sūnaus skiriama tėvams, ir tiek, kiek tik prigimtis jam leidžia, vis dėlto tai neįdeda skeptro į tėvo rankas, neduoda jam didžiausios valdymo galios. Jam nevalia tvarkyti sūnaus nuosavybės ar vadovauti jo veiksmams, ir jis neturi jokios teisės, kad jo valia visur įsakinėtų jo sūnaus valiai; tačiau daugeliu atvejų sūnui pritinka atsižvelgti į tėvo valią, kai tai nėra labai nepatogu jam ir jo šeimai.

70. Žmogus gali būti įpareigotas gerbti seną ir išmintingą žmogų ir rodyti jam dėmesį, apginti savo vaiką ar draugą, padėti ir paremti ištiktą nelaimės ar reikšti tokį dėkingumą savo geradariui, kad viso, ką jis turi, ir viso, ką jis gali padaryti, neužtektų tai skolai atlyginti. Bet visa tai niekam nesuteikia jokios galios, jokios teisės įstatymais suvaržyti tą, kuris jam įsipareigojęs. Ir akivaizdu, kad visa tai suteikia ne vien tėvo vardas, ir ne tik todėl, jog, buvo pasakyta, tai priklauso ir motinai. Šie įsipareigojimai tėvams bei atitinkami reikalavimai vaikams gali keistis priklausomai nuo įvairios priežiūros ir gerumo, rūpesčių ir išlaidų, kurių vienam vaikui dažnai skiriama daugiau negu kitam.

71. Šitai paaiškina, kaip tėvai, patys priklausydami visuomenėms, kurių valdiniai jie yra, išlaiko savo valdžią vaikams ir turi tokią pat teisę į jų paklusnumą, kokią turi tie, kurie yra Prigimtinėje būklėje. Tai būtų neįmanoma, jeigu visa politinė valdžia būtų tik tėvo valdžia. Tiesą sakant, tada šios valdžios būtų vienas ir tas pats dalykas, nes, tėvo valdžiai visiškai priklausant valdovui, valdinys, aišku, jos visai neturėtų. Tačiau šios dvi valdžios — politinė ir tėvo — yra visiškai skirtingos ir atskiros, paremtos tokiais skirtingais pagrindais ir naudojamos tokiems skirtingiems tikslams, kad kiekvienas valdinys, jeigu jis yra tėvas, turi tiek pat tėviškos valdžios savo vaikams, kiek valdovas jos turi saviesiems. Ir kiekvienas valdovas, turintis tėvus, privalo jiems reikšti

tokį pat sūnaus dėmesingumą ir klusnumą, kokį saviesiems reiškia patys žemiausi jo valdiniai, neturintys, suprantama, nė dalies tos valdžios, kurią valdovas ar pareigūnas turi valdiniui.

72. Nors tėvų pareiga auklėti savo vaikus ir vaikų pareiga gerbti savo tėvus aprėpia, viena, visą tą valdžią ir, antra, visą tą pavaldumą, kurie būdingi šiam santykiui, tačiau tėvas paprastai turi dar vieną galią, laiduojančią jo vaikų paklusnumą; ir nors jis turi ją tiek pat, kiek ir kiti žmonės, tačiau dėl to, kad progos ją pareikšti tėvui beveik visuomet pasitaiko jo paties šeimoje, o progos jai kitur pasireikšti retos ir mažiau pastebimos, ši galia žmonių laikoma „tėviškosios jurisdikcijos" dalimi. O tai yra kiekvienam žmogui priklausanti galia dovanoti savo nuosavybę tiems, kurie jam labiausiai patinka. Nors vaikai paprastai tikisi paveldėti tėvo turtą tam tikromis dalimis, priklausomai nuo kiekvienos šalies įstatymo ir papročių, tačiau dažniausiai tėvas turi galią skirti jį taupesne ar dosnesne ranka pagal tai, kiek vieno ar kito vaiko elgesys atitiko jo valią ir norus.

73. Tai turi nemažą reikšmę siekiant garantuoti vaikų klusnumą; o kadangi teisė naudotis žeme visuomet susijusi su pavaldumu šalies, kuriai ta žemė priklauso, vyriausybei, tai paprastai manoma, jog tėvas gali įpareigoti savo palikuonis paklusti tai vyriausybei, kuriai pavaldus jis pats, lyg jo sudarytoji sutartis įpareigoja ir juos; tuo tarpu ji yra tik būtina sąlyga turėti savo nuosavybėje žemę, kuri yra

tos vyriausybės valdose, ir ji galioja tik tiems, kurie ima ją su šia sąlyga, ir todėl čia nėra jokio prigimtinio ryšio ar įsipareigojimo, o tik savanoriškas pavaldumas; juk kiekvieno žmogaus vaikai, būdami iš prigimties tokie pat laisvi kaip jis pats ar bet kuris iš jo protėvių, gali, kol jie laisvi, rinktis visuomenę, į kurią jie norėtų įstoti, ar valstybę, kurios valdiniais jie norėtų būti. Bet jeigu jie nori paveldėti savo protėvių nuosavybę, jie privalo ją imti tomis pat sąlygomis kaip ir jų protėviai ir paklusti visiems tiems reikalavimams, kurie su ta nuosavybe susiję. Dėl šios galios tėvai iš tiesų priverčia vaikus paklusti, net kai šie jau yra sulaukę brandos amžiaus, be to, dažniausiai jie paklūsta vienokiai ar kitokiai politinei valdžiai. Tačiau ir viena, ir kita pasiekiama ne dėl tam tikros ypatingos tėviškosios teisės, bet todėl, kad tėvų rankose yra dovana, kuria jie gali išreikalauti paklusnumo ir už jį atlyginti; ir tai nėra didesnė valdžia už tą, kurią prancūzas turi anglui, kai šis tikisi iš jo sulaukti palikimo, todėl, suprantama, yra varžomas stipraus klusnumo ryšio; ir jeigu tuo palikimu jis gaus žemės ir panorės ja naudotis, tai jis privalės ją pasiimti tokiomis sąlygomis, kurios galioja žemės nuosavybei toje šalyje, kurioje jis ją gauna, ar Prancūzijoje, ar Anglijoje.

74. Tad užbaigiant reikia pasakyti, kad nors tėvas valdžią turi tik tol, kol vaikai nebrandaus amžiaus, ir ji yra tik tokia, kokios tame amžiuje reikia drausmei ir priežiūrai; ir nors

vaikų pagarba, dėmesingumas ir visa tai, ką lotynai vadina *pieta*, priklauso jų tėvams visą gyvenimą, bet, kad ir kokia būtų jų padėtis, visa ši reikiama parama ir apsauga nesuteikia tėvui jokios valdžios, t.y. galios leisti įstatymus ir skirti savo vaikams nuobaudas. Nors dėl šių priežasčių jis negali valdyti savo sūnaus nuosavybės ar vadovauti jo veiksmams, vis dėlto nesunku įsivaizduoti, kad pirmaisiais pasaulio amžiais tose vietose, kur gyventojų negausumas leisdavo šeimoms išsiskirstyti niekam nepriklausančiose vietovėse ir įsikurti dar laisvuose plotuose, šeimos tėvui būdavo visai paprasta tapti jos valdovu*; jis buvo savo vaikų valdovas nuo pačios jų kūdikystės; o kadangi be vienokios ar kitokios valdžios jiems suaugus būtų buvę sunku kartu išgyventi, tai visai tikėtina, kad viešu arba tyliu jo vaikų

---

* Taigi, nėra neįtikėtina ta nuomonė, kurios laikėsi archifilosofas, t.y. kad svarbiausias asmuo kiekviename šeimyniniame ūkyje visuomet būdavo tarsi karalius; todėl, kai daugelis šeimų susijungė į pilietines visuomenes, karaliai ten būdavo pirmoji valdovų rūšis. Tai, regis, paaiškina, kodėl tėvo vardas ir toliau buvo siejamas su tais, kurie iš tėvų tapo valdovais, ir kodėl išlieka senas valdovų paprotys sekti Melchizedeko pavyzdžiu ir išliekant karaliais atlikinėti šventikų pareigas, kurias iš pradžių, matyt, atlikdavo tėvai. Kad ir kaip būtų, tai ne vienintelis valdymo būdas, kuris pasaulyje buvo pripažintas. Vieno valdymo būdo nepatogumai versdavo išradinėti įvairius kitus, tad, trumpai kalbant, kiekviena vieša valdžia, kad ir kokios rūšies ji būtų, atrodo neabejotinai kilusi iš sąmoningo tarimosi ir susitarimo tarp žmonių, nusprendusių ją esant patogią ir tinkamą; juk pačioje Prigimtyje nėra nieko, kas neleistų žmonėms gyventi be jokios viešos valdžios (*Hukeris*. Bažn. pol., kn. I, s. 10).

sutikimu valdžia buvo suteikta tėvui, ir atrodė, lyg ji tęstųsi nesikeisdama. Ir iš tikrųjų nieko daugiau nereikėjo kaip leisti tėvui vieninteliam šeimoje naudotis ta Prigimties įstatymo numatyta vykdomąja galia, kurią iš prigimties turi kiekvienas žmogus, šiuo leidimu suteikiant jam monarcho valdžią visam laikui, kol jie yra šeimoje. Kad tai įvyko ne kokios nors tėviškos teisės pagrindu, o tik sutikus jo vaikams, yra akivaizdu štai kodėl: niekam nekyla abejonės, kad jeigu svetimas, atsitiktinai ar su reikalu atėjęs į jo šeimą, užmuštų kurį nors iš vaikų ar padarytų kokį kitą nusikaltimą, tai tėvas galėtų pasmerkti ir nubausti jį mirties ar kokia kita bausme, lygiai taip pat kaip ir kiekvieną iš savo vaikų. Šitaip pasielgti su tuo, kuris nėra jo vaikas, jis galėtų ne kokios nors tėviškos valdžios, o tik pagrindu Prigimties įstatymo vykdomosios galios, į kurią jis turi teisę kaip žmogus; ir tik jis vienintelis galėjo jį bausti savo šeimoje, kurioje vaikai iš pagarbos jam nesinaudoja šia galia ir perleidžia ją tam autoritetui, kurį jie panoro palikti kaip tik jam, o ne kam nors kitam iš jo šeimos.

75. Taigi vaikams buvo lengva ir beveik natūralu savo tyliu ir beveik natūraliu sutikimu atverti kelią tėvo autoritetui ir valdžiai. Vaikystėje jie buvo pripratinti klausyti jo paliepimų ir spręsti per jį savo mažus nesutarimus, o ir tapus jiems suaugusiais, argi buvo kas nors tinkamesnis jiems vadovauti? Jų maža nuosavybė ir dar mažesnis godumas retai kada sukeldavo didesnius kivirčus, o jeigu jie kildavo, tai

kur jie galėdavo rasti tinkamesnį teisėją už tą, kurio rūpesčiu kiekvienas iš jų buvo išmaitintas ir užaugintas ir kuris buvo vienodai švelnus jiems visiems? Nenuostabu, kad jie nesiskirstydavo į nepilnamečius ir pilnamečius ir visai netrokšdavo sulaukti tų dvidešimt vienerių ar kelerių metų, kurie padarytų juos laisvais savo pačių ir savo turto šeimininkais, nes jiems negalėdavo net kilti noras išaugti iš mokinio amžiaus. Valdžia, kuriai jie turėdavo tada paklusti, vis dar buvo daugiau jų apsauga negu suvaržymas, ir jie būtų negalėję rasti geresnės savo taikos, laisvės ir nuosavybės, išskyrus tėvo valdžią.

76. Vadinasi, šeimų tėvai pamažu tapdavo ir jų politiniais monarchais; ir jeigu jiems būdavo skirta ilgai gyventi ir palikti per keletą kartų gabių ir garbingų palikuonių, tai jie padėdavo pagrindus paveldimoms arba renkamoms karalystėms ir įvairioms jų konstitucijoms bei papročiams, susiklostantiems veikiant likimui, sumanymui ar atsitiktinumui. Tačiau jeigu valdovai turi šį titulą pagal savo tėvų teisę ir jeigu pakankamu tėvų prigimtinės teisės į politinę valdžią įrodymu laikoma tai, kad jų rankose paprastai randame *de facto* vykdomąją valdžią, tai aš tvirtinu štai ką: jeigu šis argumentas būtų nepriekaištingas, tai jis lygiai taip pat tvirtai įrodytų, kad visi valdovai, dar daugiau — tik valdovai turi būti dar ir šventikai, nes lygiai taip pat tikra, jog iš pradžių „šeimos tėvas būdavo ir šventikas, ir savo šeimos ūkio valdovas".

SEPTINTAS SKYRIUS

Apie politinę, arba pilietinę, visuomenę

77. Dievas, sukurdamas žmogų tokia būtybe, kuriai, Jo sprendimu, netinka būti vienai, stipriais poreikio, patogumo bei polinkio akstinais privertė jį siekti bendrijos, taip pat aprūpino jį protu ir kalba, kad galėtų ją palaikyti ir ja džiaugtis. Pirmoji visuomenė buvo vyras ir žmona, kurie pradėjo tėvų ir vaikų bendriją, prie kurios ilgainiui prisidėjo šeimininko ir tarno bendrija. Ir nors visos jos gali būti ir yra kartu ir sudaro vieną ištisą šeimyną, kurios šeimininkas ar šeimininkė naudojasi šeimai būdinga valdžia, nei viena iš jų atskirai, nei visos kartu jos nesudaro „politinės bendrijos", O tuo galime įsitikinti panagrinėję skirtingus kiekvienos iš jų tikslus, ryšius bei ribas.

78. Vedybinė bendrija sukuriama savanoriška vyro ir moters sutartimi; ir nors šios bendrijos pagrindas pirmiausia yra toji sąjunga ir teisė į vienas kito kūną, kurios reikia svarbiausiam jos tikslui — giminei pratęsti, ji taip pat numato abipusę paramą ir pagalbą bei interesų bendrumą, kurio reikia ne tik suvienijant jų rūpinimąsi vieno kitu bei prieraišumą, bet ir auginant bendrus palikuonis, kurie turi teisę būti jų išlaikomi ir prižiūrimi, kol dar patys nepajėgia savimi pasirūpinti.

79. Juk vyro ir moters sąjungos tikslas nėra vien gyvybės pradėjimas, bet ir — giminės pra-

tęsimas; todėl ši vyro ir moters sąjunga turi tęstis ir po gyvybės atsiradimo tiek ilgai, kiek reikia išlaikyti ir paremti vaikus, kol jie išmoks išsiversti be pašalinės pagalbos. Mes matome, kad šiai taisyklei, kurią be galo išmintingas Kūrėjas nustatė savo rankų kūriniams, paklūsta visi be išimties žemesnieji gyviai. Žole mintančių gyvavedžių gyvūnų atveju patino ir patelės sąjunga trunka ne ilgiau negu pats poravimosi veiksmas, nes patelės speniai yra pajėgūs išmaitinti jauniklį tol, kol jis išmoksta maitintis žole, o patinas tik apvaisina patelę ir nesirūpina nei ja, nei jaunikliu, kuriems jis nieko negali duoti. Tačiau plėšrūnų sąjunga trunka ilgiau, nes patelė nepajėgia išlaikyti savęs ir gausių savo palikuonių pati viena medžiodama, o medžioklė yra kur kas sunkesnis ir pavojingesnis išgyvenimo būdas negu maitinimasis žole; patino pagalba yra būtina išlaikant jų bendrą šeimą, kurios nariai, kol jie patys nepajėgia susimedžioti grobio, gali išlikti tik bendru patino ir patelės rūpesčiu. Tą patį matome ir tarp visų paukščių (išskyrus kai kuriuos naminius paukščius, kada maisto perteklius išlaisvina patiną nuo jauniklių maitinimo ir rūpinimosi jais), nes jų jaunikliams lizduose reikia maisto, todėl patinas ir patelė laikosi drauge tol, kol jaunikliai išmoksta naudotis sparnais ir patys savimi rūpintis.

80. Ir tai, manau, yra svarbiausia, jei ne vienintelė priežastis, kodėl žmonių patino ir patelės sąjunga būna ilgesnė nei kitų padarų — kaip tik todėl, kad patelė gali pastoti ir *de facto*

paprastai vėl būna nėščia ir pradeda naują gyvybę kur kas anksčiau, negu pirmasis jos vaikas tampa nepriklausomas nuo tėvų paramos ir savarankiškas; jam vis dar reikia paramos, kurią turi teikti tėvai. Vadinasi, ir tėvas, kuris turi rūpintis tais, kuriems davė gyvybę, yra įpareigotas išlaikyti vedybinę sąjungą su ta pačia moterimi ilgiau už kitus gyvūnus, kurių palikuonys gali pradėti rūpintis patys savimi anksčiau nei atsiranda nauja gimusiųjų karta ir kurių vedybinis ryšys išyra pats savaime, jie tampa laisvi, kol Himenėjas tam tikru metų laiku vėl pašaukia juos ieškotis naujų sutuoktinių. Čia negalima nesižavėti didžiojo Kūrėjo išmintingumu. Jis, dovanodamas žmogui sugebėjimą ne tik tenkinti savo esamas reikmes, bet ir numatyti ateitį bei jai ruoštis, padarė būtina, kad vyro ir žmonos bendrija būtų patvaresnė negu kitų gyvūnų patino ir patelės bendrijos, kad šitaip jų darbštumas būtų skatinamas, o jų interesai labiau sutelkiami tenkinant savo bendrų palikuonių poreikius ir kaupiant reikalingas atsargas, o tam labai kenktų atsitiktinės jungtuvės arba lengvas ir dažnas vedybinės bendrijos ardymas.

81. Tačiau nors šie žmonijos saitai daro žmonių vedybinius ryšius patvaresnius ir ilgalaikius, palyginti su kitomis gyvūnų rūšimis, vis dėlto reikia išsiaiškinti, kodėl ši sutartis, laiduojanti giminės pratęsimą, auklėjimą ir paveldėjimą, negali būti nutraukiama arba susitarimu, arba praėjus tam tikram laikui, arba esant tam tikroms sąlygoms, kaip ir visos kitos

savanoriškos sutartys? Juk nei šio dalyko prigimtyje, nei jo tiksluose nėra jokio būtinumo, kad ji visuomet išliktų iki gyvos galvos,— turiu omenyje tuos, kurie nėra varžomi jokio valstybės įstatymo, reikalaujančio, kad visos tokios sutartys būtų amžinos.

82. Tačiau vyras ir žmona, kad ir turėdami vieną bendrą rūpestį, vis dėlto skiriasi mąstymo būdu, todėl neišvengiamai kartais skiriasi ir valia. O kadangi būtina, kad kas nors turėtų galutinį sprendimą (t.y. vadovautų), tai pagal prigimtį vadovauja vyras kaip gabesnis ir stipresnis. Tačiau tai galioja tik jų bendro intereso ir bendros nuosavybės dalykams, o žmona turi savo tikrose valdose visa tai, kas pagal sutartį yra jos ypatinga teisė, bent jau nesuteikiama vyrui daugiau teisės į jos gyvybę negu kad ši turi šios teisės vyro atžvilgiu. Vyro valdžia yra tiek tolima nuo absoliučios monarcho valdžios, kad žmona daugeliu atvejų turi visišką laisvę išsiskirti su juo, kai tai numato prigimtinė teisė arba jų sutartis. Ir nesvarbu, ar ji buvo sudaryta Prigimtinėje būklėje, ar pagal jų šalies papročius ir įstatymus; tėvams išsiskyrus, vaikai atitenka tėvui arba motinai pagal tai, kaip numato sutartis.

83. Kadangi visi santuokos tikslai yra siekiami tiek politiniam valdymui, tiek ir prigimtinei būklei, politinė valdžia neapriboja teisių ar galios vieno iš tų, kurie pagal prigimtį būtini tiems tikslams, t.y. giminei pratęsti ir tarpusavio paramai bei pagalbai jiems gyvenant kartu; ji tik sprendžia nesutarimus, kurie gali kilti

tarp vyro ir žmonos dėl šių tikslų. Jeigu būtų kitaip ir absoliuti galia spręsti gyvenimo ir mirties klausimus iš prigimties priklausytų vyrui kaip būtina vyro ir žmonos bendrijos sąlyga, tai negalėtų būti jokios santuokos kurioje nors iš tų šalių, kur vyrui nėra duota tokia absoliuti galia. Bet kadangi santuokos tikslai nereikalingi tokios vyro galios, ji visai jai nebūtina. Santuokinės bendrijos sudarymo sąlygos jos nesuteikia jam; o visa, ko reikia giminei pratęsti bei vaikų priežiūrai, kol jie nepajėgia patys savimi rūpintis,— abipusė pagalba, parama bei palaikymas — gali būti keičiama ir tvarkoma pagal tą sutartį, kuri iš pradžių įtraukė juos į tokią bendriją; juk jokiai bendrijai nėra būtina tai, kas nėra būtina siekiant to tikslo, dėl kurio ji įkurta.

84. Apie bendriją, kurią sudaro tėvai ir vaikai, kiekvienas su savo skirtingomis teisėmis ir galiomis, esu jau taip plačiai kalbėjęs paskutiniame skyriuje, kad man nereikės prie jos daugiau grįžti; ir manau, kad visiškai aišku, jog ji toli gražu neprilygsta politinei visuomenei.

85. Šeimininkas ir tarnas — šie vardai tokie pat seni kaip istorija, bet jie taikomi labai skirtingomis sąlygomis gyvenantiems žmonėms. Antai laisvas žmogus paverčia save kito žmogaus tarnu parduodamas jam patarnavimus, kuriuos jis įsipareigoja tam tikrą laiką teikti mainais į atlyginimą, kurį jis turi gauti, ir nors dėl to jis dažniausiai įtraukiamas į savo pono šeimyną ir paklūsta jos įprastai drausmei, tai jo ponui suteikia jo atžvilgiu tik laikiną

valdžią, ir ne didesnę už tą, kuri numatyta jų sutartyje. Bet yra kitos rūšies tarnų, vadinamų ypatingai — vergais, kurie, būdami teisingo karo belaisviai, yra pagal Prigimtinę teisę atiduoti absoliučiai, nevaržomai jų ponų valdžiai. Šie žmonės, kaip aš sakau, yra praradę teisę į gyvybę, o su ja — ir savo laisvę bei padėtį visuomenėje; o būdami vergais, jie negali turėti jokios nuosavybės, todėl negali priklausyti jokiai daliai pilietinės bendrijos, kurios pagrindinis tikslas yra saugoti nuosavybę.

86. Dabar aptarkime šeimynos galvą ir visus tuos pavaldumo santykius, kurie žmoną, vaikus, tarnus ir vergus susieja šeimynine namų valdžia. Kad ir kiek visa tai būtų panašu savo tvarka, pareigomis, o ir skaičiumi į nedidelę valstybę, vis dėlto ji labai nuo jos skiriasi savo santvarka, galia ir tikslu. Be to, jeigu ją įsivaizduotume kaip monarchiją, o šeimynos galvą, *paterfamilias,* kaip absoliutų jos monarchą, tai tokia absoliuti monarchija turėtų labai netvirtą ir trumpalaikę valdžią, nes iš to, kas sakyta aukščiau, aišku, kad šeimynos galva turi itin griežtai laiko bei apimties požiūriu apibrėžtą įvairiai suvaržytą galią tiems keliems asmenims, kurie jai pavaldūs. Juk, išskyrus vergą (o šeima vis vien išlieka šeima, ir šeimos galvos, kaip *paterfamilias,* galia išlieka tokia pati, nepriklausomai nuo to, ar jo šeimoje yra ar nėra vergų), jis neturi jokios įstatyminės galios spręsti nė vieno iš jų gyvybės ir mirties klausimo ir apskritai neturi jokios galios, kurios negalėtų turėti ir šeimininkė. O tas, kuris negali turė-

ti absoliučios valdžios visai šeimynai, suprantama, turi tik ribotą valdžią kiekvienam jos nariui. Tačiau kuo šeima ar kokia nors kita žmonių bendrija skiriasi nuo tikros politinės visuomenės — tai geriausiai matysime pasiaiškinę, kas sudaro pačią politinę visuomenę.

87. Kaip buvo įrodyta, žmogus gimsta turėdamas teisę į visišką laisvę, teisę nevaržomai naudotis visomis Prigimties įstatymo teisėmis bei privilegijomis lygiai su kiekvienu kitu žmogumi ar kitais žmonėmis pasaulyje. Todėl jis iš prigimties turi galią ne tik ginti tai, kas jam priklauso, t. y. savo gyvybę, laisvę ir nuosavybę, nuo pažeidimų ir užpuolimų, bet ir galią teisti bei bausti kitus už šio įstatymo pažeidimus taip, kaip, jo įsitikinimu, reikia, net mirties bausme už tuos nusikaltimus, kurių baisumas, jo manymu, to vertas. Bet nė viena politinė visuomenė negali egzistuoti ar išlikti neturėdama jėgos, kuri saugotų nuosavybę ir baustų visus visuomenės narius už nusikaltimus. Todėl politinė visuomenė egzistuoja tada ir tiktai tada, kada kiekvienas iš jos narių yra atsisakęs savo prigimtinės galios ir atidavęs ją į bendruomenės rankas visais tais atvejais, kai jam nėra atimta galimybė kreiptis dėl apsaugos į jos sukurtą įstatymą. Tad kiekvienas privatus atskiro jos nario sprendimas yra atmetamas, o teisėju tampa pati bendruomenė, kuri, nustatydama nešališkas taisykles ir skirdama visuomenės įgaliotus žmones joms vykdyti, sprendžia visus nesutarimus, kurie gali kilti tarp jos narių kuriuo nors teisės klausimu, be to, įstatymo numatyto-

mis bausmėmis baudžia už prasižengimus, padarytus atskiro nario bendruomenei; todėl visai lengva atskirti, kas priklauso, o kas nepriklauso tai pačiai politinei visuomenei. Tie, kurie yra susieti į vieną, kurie turi visiems bendrą įstatymą ir teismą, į kurį galima kreiptis ir kuris įgaliotas spręsti jų nesutarimus bei bausti nusikaltusius,— visi jie yra pilietinėje visuomenėje; o tie, kurie neturi jokio bendro teismo (turiu omenyje žemiškąjį), vis dar yra Prigimtinėje būklėje, kai kiekvienas, nesant šalia kito, yra pats sau ir teisėjas, ir vykdytojas; tai ir yra, kaip esu aukščiau parodęs, tikroji Prigimtinė būklė.

88. Vadinasi, valstybė įgyja galią nustatyti, kokia bausmė turi būti skiriama už įvairius prasižengimus, padarytus visuomenės narių, jei jie verti bausmės (tai yra įstatymų leidimo galia); ji taip pat turi galią bausti už kiekvieną skriaudą, padarytą kuriam nors jos nariui to, kuris nėra jos narys (tai yra karo ir taikos galia); ir visa tai daroma, kad būtų išsaugota visų šios visuomenės narių nuosavybė, kiek tik tai yra įmanoma. Kiekvienas į visuomenę įstojęs žmogus išsižada galios savo asmeniniu sprendimu bausti kitus už nusižengimus Prigimties įstatymui. Vis dėlto jis, atiduodamas teisę vykdyti nuosprendį įstatymų leidimo valdžiai visais tais atvejais, kai jis gali kreiptis į teismą, atiduoda valstybei teisę naudotis, kai tik jai to reikia, jo jėga vykdant valstybės nutarimus, kurie iš tikrųjų yra jo nutarimai, priimti jo paties arba jo atstovo. Ir čia mes matome

pilietinės visuomenės įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios pradžią, valdžios, kuri nuolatinių įstatymų pagrindu turi spręsti, kiek turi būti baudžiama už nusikaltimus, padarytus valstybės viduje, taip pat nustatyti atskirais nutarimais, paremtais nusikaltimo aplinkybių išsiaiškinimu, kiek turi būti atlyginama iš išorės padarytoji žala; abiem šiais atvejais ji gali naudotis visų visuomenės narių jėga, kai jos prireiks.

89. Vadinasi, kai tam tikras žmonių skaičius taip susivienija į bendruomenę, kad kiekvienas iš jų atsisako pagal Prigimties įstatymą priklausančios vykdomosios valdžios ir atiduoda ją bendruomenei, tada ir tik tada egzistuoja politinė, arba pilietinė, visuomenė. Ir tai įvyksta, kai tam tikras skaičius žmonių, esančių prigimtinėje būklėje, buriasi į visuomenę, kad sukurtų vieną tautą, vieną politinį kūną, valdomą vienos aukščiausios valdžios; arba kai kas nors prie jų prisideda ir yra priimamas jau įkurtos valdžios globon. Juk tuo jis įgalioja visuomenę arba — o tai yra tas pats — jos įstatymų leidimo valdžią kurti jam įstatymus, kaip to reikės visuomenės bendram gėriui, ir įsipareigoja padėti juos (kaip savo paties įstatymus) vykdyti. Ir šitai perkelia žmones iš prigimtinės būklės į valstybinę būklę, o žemėje atsiranda teisėjas, įgaliotas spręsti visus nesutarimus ir atitaisyti visas skriaudas, kurios gali būti padarytos bet kuriam valstybės nariui, o šis teisėjas yra įstatymų leidimo valdžia arba jos skirtas pareigūnas. O žmonės, kad ir kiek daug

jų, kad ir kaip susitelkę, neturintys tokios sprendžiančios valdžios, į kurią jie galėtų kreiptis, vis dar yra Prigimtinėje būklėje.

90. Dabar tampa aišku, kad absoliuti monarchija, kurią kai kurie žmonės laiko vienintele valdžia pasaulyje, iš tikrųjų yra nesuderinama su pilietine visuomene, todėl apskritai negali būti pilietinės valdžios forma. Juk pilietinės visuomenės tikslas — apeiti ir atitaisyti tuos Prigimtinės būklės nepatogumus, kurie neišvengiami, kai kiekvienas yra teisėjas savo paties byloje. Šio tikslo siekiama kuriant viešą valdžią, į kurią gali kreiptis kiekvienas tam tikros visuomenės narys, kai jam padaroma skriauda ar iškyla nesutarimų, ir kuriai kiekvienas tos visuomenės narys privalo paklusti*. O kai žmonės neturi tokios valdžios, į kurią galėtų kreiptis spręsdami tarp jų kylančius nesutarimus, tada jie vis dar tebėra Prigimtinėje būklėje. Šioje būklėje yra kiekvienas absoliutus valdovas atžvilgiu tų, kuriuos jis valdo.

91. Juk tariama, kad jis vienintelis turi visą — ir įstatymų leidimo, ir vykdomąją — valdžią; todėl nelieka jokio teisėjo, jokios galimybės kreiptis į ką nors, kas galėtų teisingai ir nešališkai, turėdamas tam įgaliojimus spręsti, iš ko

* „Vieša visos visuomenės valdžia yra virš kiekvieno asmens, priklausančio tai visuomenei, ir pagrindinis šios valdžios tikslas — pateikti įstatymus visiems, kurie jai pavaldūs. Šiems įstatymams tokiais atvejais mes privalome paklusti, nebent atsirastų būtinas liudijimas, kad pagal proto arba Dievo įstatymą reikia priešingo dalyko" (*Hukeris*. Bažn. pol., kn. I, s. 16).

būtų galima tikėtis palengvinti ir atlyginti už tas skriaudas ar nepatogumus, kuriuos gali užtraukti pats valdovas ar jo įsakymas. Tad toks žmogus, nesvarbu, kaip jis tituluojamas: caru, didžiuoju sinjoru ar dar kitaip, visų tų, kuriuos jis valdo, atžvilgiu yra tokioje pat Prigimtinėje būklėje, kaip ir visos likusios žmonijos atžvilgiu. Juk visais tais atvejais, kai yra du žmonės, neturintys nei nuolatinės taisyklės, nei bendro teisėjo, į kurį žemėje jie galėtų kreiptis spręsdami nesutarimus dėl savo teisių, jie tebėra Prigimtinėje būklėje ir kenčia nuo visų jos nepatogumų; ir vienintelis apverktinos valdinio, arba, tiksliau, absoliutaus valdovo vergo, būklės ypatumas toks*: jeigu įprastoje Prigimti-

* „Norint pašalinti visus tokius skundus, įžeidimus bei skriaudas, t.y. visa, kas būdinga žmonėms Prigimtinėje būklėje, nėra kito būdo, kaip tik prieiti tarpusavio vienybę ir sutarimą įsteigiant tam tikrą viešą valdžią ir jai paklūstant, kad tokiu būdu tie, kuriems žmonės suteikė galią valdyti ir vadovauti, užtikrintų visiems kitiems taikos, ramybės ir pasitenkinimo būklę. Žmonėms visada buvo žinoma, kad ten, kur prieš juos naudojama jėga ir jiems daroma žala, jie turi teisę gintis. Jie žinojo, kad nors žmonėms leistina siekti savo naudos, bet jeigu tai daroma kenkiant kitiems, tai su tuo neturi būti taikstomasi ir visi žmonės tam turi priešintis visomis tinkamomis priemonėmis. Pagaliau jie žinojo, kad joks žmogus, jei jis vadovautųsi protu, negalėtų prisiimti sau galios spręsti apie savo paties teisę ir savo paties sprendimu ją vykdyti; juk kiekvienas yra šališkas savo paties ir tų, kuriems jis turi didžiausios įtakos, atžvilgiu; todėl ginčams ir neramumams nebūtų galo, nebent visi bendrai sutiktų, jog visi būtų valdomi vieno įpareigoto žmogaus, nes be tokio sutikimo nebūtų jokio pagrindo, kad vienas žmogus imtųsi kitą valdyti ir teisti" (*Hukeris*. Ibid., s. 10).

nėje būklėje jis laisvas pats spręsti apie savo teisę ir ginti ją visomis savo išgalėmis, tai tuo atveju, kai jo nuosavybė pažeidžiama jo monarcho valia ir įsakymu, jis, priešingai negu gyvenantys pilietinėje visuomenėje, ne tik neturi kur kreiptis dėl teisingumo, bet iš jo dar atimta ir laisvė spręsti apie savo teisę ar ją ginti, tartum iš jo būtų atimtas net apskritai protingos būtybės vardas; vadinasi, jis pasmerkiamas visiems tiems vargams ir sunkumams, kurių galima susilaukti iš to, kuris yra ne tik nevaržomoje Prigimtinėje būklėje, bet dar ir sugadintas pataikavimo ir ginkluotas jėga.

92. O tam, kuris mano, jog absoliuti valdžia išgrynina žmonių kraują ir pagerina žemą žmogaus prigimtį, reikia tik pasiskaityti šio ar kurio nors amžiaus istoriją, kad įsitikintų priešingu dalyku. Tas, kuris užgaulus ir skriaudikas Amerikos miškuose, kažin ar būtų geresnis soste, kuriame greičiausiai dar būtų pasitelktas mokslas ir religija pateisinti viską, kad ir ką jis darytų su savo valdiniais, o kardas akimirksniu tildytų tuos, kurie drįstų tuo abejoti. Kuo virsta absoliučios monarchijos gynimas, kokiais savo šalies tėvais ji paverčia valdovus ir į kokią laimę bei saugumą ji pakelia tą pilietinę visuomenę, kurioje šios rūšies valdymas tampa tobulas, nesunkiai suvoks tas, kuris pasidomės paskutinėmis žiniomis iš Ceilono.

93. Tiesa, absoliučios monarchijos, kaip ir kitų pasaulyje egzistuojančių valdymo formų, atveju valdiniai turi kreiptis į įstatymą, o teisėjai turi spręsti nesutarimus bei tramdyti bet

kokį smurtą, kuris gali atsirasti tarp pačių valdinių, tarp vieno ir kito. Tai kiekvienas laiko būtinu dalyku ir juo tiki; ir pelnytai būtų paskelbtas visuomenės ir žmonijos priešu esąs tas, kuris mėgintų jį atimti. Bet ar tai daroma iš tikros meilės žmonijai ir visuomenei, iš to geravališkumo, kuris yra mūsų visų pareiga vienas kitam,— šituo abejoti yra pagrindo. Juk tai yra ne daugiau, negu kad galėtų ir, žinoma, turėtų daryti kiekvienas žmogus, siekiantis savo paties galios, naudos ar didybės,— neleisti žaloti ar naikinti vienam kito tuos gyvulius, kurie dirba ir plėšosi tik jo malonumui ir naudai ir kuriais rūpinamasi ne iš meilės, jaučiamos jiems šeimininko, o iš jo meilės sau pačiam, dėl jų jam teikiamos naudos. Juk jeigu būtų paklausta, kokia apsauga, kokia užkarda, esant tokiai būklei, galima gintis nuo šio absoliutaus valdovo smurto ir priespaudos, tai jau už patį klausimą vargu ar būtų atleista. Jie pasirengę jums atsakyti, kad vien klausimas apie saugumą užtraukia mirtį. Tarp valdinių — jie sutiks — turi būti taisyklės, įstatymai ir teisėjai jų tarpusavio taikai ir saugumui garantuoti. Bet jeigu dalykas susijęs su valdovu, tai jis turi būti absoliutus ir pakilęs virš visų tokių aplinkybių; kadangi jis turi galios padaryti daugiau skriaudos ir neteisybės, tai jis teisus tai darydamas. Klausti, kaip jūs galite būti apsaugotas nuo skriaudos ar žalos, kurią daro stipriausioji ranka,— vadinasi prabilti atskalūno ir maištininko balsu. Tarytum žmonės, išsižadėdami Prigimtinės būklės ir susiburdami į vi-

suomenę, sutiko, kad visi iš jų, išskyrus vieną, turi būti saistomi įstatymų, o jis, šis vienas, turėtų dar išlaikyti visą Prigimtinės būklės laisvę, sustiprintą valdžios ir ištvirkintą nebaudžiamumo. Tai reiškia manyti, kad žmonės tokie kvaili, stengiasi apsisaugoti nuo šeškų ar lapių daromos jiems žalos, bet būna visai patenkinti, dar daugiau, jaučiasi saugūs, kai juos ryja liūtai.

94. Tačiau, kad ir ką šnekėtų pataikūnai, norėdami suklaidinti žmonių protus, tai nesutrukdo žmonėms jausti; ir kai jie pamato, kad koks nors žmogus, kad ir kokią padėtį užimantis, yra anapus tos pilietinės visuomenės, kuriai jie priklauso, ir kad žemėje jiems nėra į ką kreiptis dėl skriaudų, kurių jie gali iš jo susilaukti, tada jie pradeda suvokti, jog tokio žmogaus atžvilgiu jie patys yra Prigimtinėje būklėje ir rūpinasi, kiek galima greičiau garantuoti sau tokią apsaugą ir saugumą pilietinėje visuomenėje, dėl kurių pirmiausia ji buvo įkurta ir vien dėl kurių jie į ją susitelkė. Nors iš pradžių (kaip bus plačiau parodyta samprotaujant toliau) greičiausiai koks nors vienas dorybingas ir puikus žmogus išsiskyrė iš visų kitų taip, kad, pagerbiant jo geras savybes bei dorybes kaip tam tikrą prigimtinę viršenybę, valdžios vadžios kartu su teise spręsti jų ginčus buvo tyliu sutikimu įteiktos jam į rankas, nesiimant jokių kitų atsargumo priemonių, o tik pasiremiant visų įsitikinimu jo garbingumu bei išmintingumu. Bet kai laikas, suteikiantis reikšmę ir, kaip mus kai kas nori įtikinti, šventumą papročiams, atsiradusiems dėl

pirmųjų amžių nerūpestingumo ir neįžvalgaus naivumo, lėmė kitokios rūšies įpėdinius, tada žmonės suprato, kad jų nuosavybė nėra saugi prie tos valdžios, kuri buvo* (o juk valdžia neturi kito tikslo, išskyrus apsaugoti nuosavybę), ir kad jie niekad negali būti saugūs ar ramūs, ar laikyti save pilietinės visuomenės nariais, kol įstatymų leidimo valdžia nėra tokiose jungtinio žmonių kūno (pavadinkime jį senatu, parlamentu ar dar kitaip) rankose, kai kiekvienas asmuo kartu su kitais, net menkiausiais žmonėmis tampa vienodai pavaldus tiems įstatymams, kuriuos jis pats, kaip įstatymų kūrimo dalis, yra nustatęs; ir niekas negali savo paties valia išsisukti iš kartą priimto įstatymo galios ar kokia nors savo pranašumo dingstimi reikalauti sau išimties ir teisinti savo paties ar savo artimųjų prasižengimus. Nė vienas žmogus pilietinėje visuomenėje negali būti atleistas nuo jos įstatymų vykdymo. Juk jeigu koks nors žmogus galėtų daryti ką tik užsimano ir žemėje nebūtų į ką kreiptis dėl atlyginimo už jo padarytą žalą ar dėl

* Iš pradžių, kartą įtvirtinus tam tikrą valdžią, galbūt nebuvo daugiau mąstoma apie valdymo būdą, o viskas buvo atiduota tų, kurie valdo, išmінčiai bei nuovokai, kol iš patyrimo buvo įsitikinta, kad tai labai nepatogu visoms pusėms. Dalykas, sumanytas kaip vaistas, iš tikrųjų tik padidino sopulį, kurį jis turėjo išgydyti. Jie suprato, kad visų žmonių nelaimių priežastis yra jų gyvenimas pagal vieno žmogaus valią. Tai privertė juos sukurti įstatymus, kad žmonės iš anksto matytų savo pareigas ir žinotų bausmes, kurios numatytos už jų pažeidimą (*Hukeris.* Ibid.).

apsaugos nuo jo, tai, klausiu aš, argi jis nebūtų dar visiškoje Prigimtinėje būklėje? Ir jis negalėtų būti tos pilietinės visuomenės dalimi ar jos nariu — nebent kas nors pasakys, kad Prigimtinė būklė ir pilietinė visuomenė yra vienas ir tas pats dalykas, o šito aš dar niekad nesu girdėjęs net iš didžiausių anarchijos gynėjų*.

AŠTUNTAS SKYRIUS

Apie politinių visuomenių pradžią

95. Kadangi žmonės, kaip buvo sakyta, yra iš prigimties visi laisvi, lygūs ir nepriklausomi, nė vienam iš jų negali būti atimta ši padėtis ir nė vienas iš jų negali būti valdomas kito politinės valdžios be jo paties sutikimo; o tai daroma susitariant su kitais žmonėmis sueiti draugėn ir susitelkti į bendruomenę tam, kad kiekvienas kartu su kitais galėtų patogiai, saugiai ir taikiai gyventi netrukdomai naudodamasis savo nuosavybe ir jausdamasis saugesnis už tuos, kurie tai bendruomenei nepriklauso. Tai gali padaryti bet koks žmonių skaičius, nes kitų laisvė nepažeidžiama; jie palieka-mi, kaip ir buvę, Prigimtinės būklės laisvėje. Kai tik tam tikras žmonių skaičius šitaip susi-

* „Pilietinis įstatymas, būdamas viso politinio kūno aktu, yra viršesnis už kokią nors atskirą šito kūno dalį" (*Hukeris*. Ibid.).

tāria įkurti vieną bendruomenę ar valdžią, jie iškart susiburia sukurdami vieną politinį kūną, kuriame dauguma turi teisę veikti ir spręsti už kitus.

96. Juk kai tam tikras žmonių skaičius kiekvieno individo sutikimu sudaro bendruomenę, tai jie kartu šitą bendruomenę paverčia vienu kūnu, turinčiu galią veikti kaip vienas kūnas, o tai įmanoma tik daugumos valia ir sprendimu. Juk kadangi tai, kas suteikia judėjimą bendruomenei, yra tik ją sudarančių individų sutikimas, o būdama vienas kūnas, ji turi judėti viena kryptimi, tai būtina, kad kūnas judėtų ta kryptimi, kuria jį stumia didesnė jėga — daugumos sutikimas, antraip ji negalėtų veikti ar išlikti kaip vienas kūnas, viena bendruomenė, kaip kad reikalauja visų į ją susitelkusių individų susitarimas; tad kiekvienas šiuo sutikimu yra įpareigotas paklusti daugumai. Todėl matome, kad tuose susirinkimuose, kurie veikia pagal valstybės įstatymų įgaliojimus, daugumos sprendimas laikomas visumos sprendimu ir, suprantama, pagal Prigimtį ir proto įstatymą apibrėžiamas kaip turintis visumos galią.

97. Vadinasi, kiekvienas žmogus, sutikdamas kartu su kitais sukurti vieną politinį kūną, paklūstantį vienai valdžiai, įsipareigoja kiekvienam šitos visuomenės nariui paklusti daugumos sprendimui ir laikyti jį galutiniu; antraip ši pirminė sutartis, pagal kurią jis kartu su kitais susiburia į vieną visuomenę, nieko nereikštų, ir ji nebūtų jokia sutartis, jeigu jis pasiliktų laisvas ir nesaistomas jokių kitų ryšių,

išskyrus tuos, kurie jį saistė Prigimtinėje būklėje. Juk kaip tada atrodytų tokia sutartis? Apie kokį naują įsipareigojimą bus galima kalbėti, jei žmogus bus saistomas visuomenės potvarkių tik tiek, kiek šie atrodys jam patogūs ir kiek jis šiems pritars? Tai vis dar būtų tokia pat laisvė, kokią jis pats turėjo iki sutarties arba kokią turi kiekvienas Prigimtinėje būklėje, kai gali paklusti ar sutikti, jeigu jam tai patogu, su bet kuriais čia daromais sprendimais.

98. Juk jeigu daugumos sprendimas nebus protingai pripažįstamas kaip visumos sprendimas, privalomas kiekvienam individui, tai be kiekvieno individo sutikimo negalėtų būti atliktas joks visumos veiksmas; bet juk sveikatos sutrikimai ir užimtumas savo reikalais tikrai sukliudys daugeliui žmonių, kurių skaičius toli gražu neprilygs visai visuomenei, dalyvauti viešame susirinkime; o nuomonių įvairovė ir interesų priešingumas, kuris neišvengiamai atsiranda visuose žmonių susibūrimuose, bendrą sutarimą padarys beveik neįmanomą. Taigi, jeigu suėjimas į visuomenę priklausytų nuo šitokių sąlygų, jis būtų panašus į Katono lankymąsi teatre, *tantum ut exiret*. Tokia tvarka galingąjį Leviataną paverstų būtybe, trapesne už silpniausią gyvį, ir neleistų jam pergyventi gimimo dienos; o šitaip negalima tarti, nebent mes manome, jog protingos būtybės nori kurti visuomenes tik tam, kad jas išsklaidytų. Juk ten, kur dauguma negali spręsti už visus, ten visuma negali veikti kaip vienas kūnas ir todėl

ji bus iškart vėl išsklaidyta.

99. Taigi, dera suprasti, kad visi tie, kurie, palikdami Prigimtinę būklę, vienijasi į bendruomenę, visą savo galią, kurios reikia siekiant tokio susivienijimo tikslų, atiduoda bendruomenės daugumai, nebent jie griežtai susitaria dėl kokio nors kito, didesnio už paprastą daugumą, skaičiaus. Ir tai padaroma jau vien sutinkant burtis į vieną politinę visuomenę, kas ir yra visa toji sutartis, kuri sudaroma ar turi būti sudaryta tarp individų, įeinančių į valstybę ar ją įkuriančių. Taigi kiekvieną politinę visuomenę pradeda ir iš tikrųjų ją sudaro ne kas kita kaip tam tikro laisvų žmonių, sugebančių sukurti daugumą, skaičiaus sutikimas vienytis ir susiburti į tokią visuomenę. Tai ir tik tai davė ar galėtų duoti pradžią kiekvienai teisėtai valdžiai pasaulyje.

100. Čia susiduriu su dviem prieštaravimais: pirma, istorijoje nėra buvę tokių pavyzdžių, kad sueitų būrys nepriklausomų ir tarpusavyje lygių žmonių, kurie minėtu būdu būtų pradėję ir įkūrę valdžią; antra, toks žmonių veiksmas negalimas teisės požiūriu, nes visi žmonės gimsta jau egzistuojant tam tikrai valdžiai, kuriai jiems reikia paklusti, ir jie neturi teisės pradėti naują valdžią.

101. Į pirmąjį prieštaravimą galima štai ką atsakyti: visai nenuostabu, kad istorija teikia mums labai mažai žinių apie žmones, kartu gyvenusius Prigimtinėje būklėje. Šitos būklės nepatogumai, taip pat visuomenės meilė ir poreikis lemdavo, kad vos tik koks nors jų skai-

čius dėl šių paskatų sueidavo draugėn, jie iškart vienydavosi ir burdavosi, jei tik nuspręsdavo laikytis drauge. O jeigu mes negalime tarti žmones kadaise buvus Prigimtinėje būklėje, remdamiesi tik tuo, kad apie tokią jų būklę mažai esame girdėję, tai lygiai taip pat galėtume tarti, kad Salmanasaro ar Kserkso kareiviai niekad nėra buvę vaikais, nes mes nesame nieko apie juos girdėję iki jiems tapus vyrais ir susirinkus kariuomenėse. Valdžia visur yra pirmesnė už jos aprašymus, o raštas retai pasirodo anksčiau, negu ilga pilietinės visuomenės raida būna kitais ir labiau reikalingais menais garantavusi žmonių saugumą, patogumą ir gerovę. Ir tik tada jie pradeda domėtis savo visuomenės kūrėjų istorija, ieškoti jos ištakų, kai ji būna jau išdilusi iš atminties. Juk su valstybėmis būna kaip ir su pavieniais asmenimis: jos paprastai nieko nežino apie savo gimimą ir kūdikystę, o jeigu ką nors apie tai ir žino, tai dėl atsitiktinių kitų užrašų. O tie užrašai, kuriuos turime apie visų valstybių pasaulyje pradžią (išskyrus žydų valstybę, kurioje pats Dievas tiesiogiai įsikišo ir kuri visai nerodo palankumo tėviškai viešpatijai), visi yra arba aiškūs tokios pradžios, kokią aš minėjau, pavyzdžiai, arba bent jau akivaizdžiai byloja apie jos pėdsakus.

102. Tas, kuris nenori pripažinti, kad Roma ir Venecija prasidėjo susivienijus keliolikai laisvų ir nepriklausomų vienas nuo kito žmonių, tarp kurių nebuvo jokių prigimtinių pranašumo ar pavaldumo ryšių, tik rodo keistą

polinkį neigti akivaizdžius dalykus, kai jie neatitinka jo hipotezės. Ir jeigu galima pasitikėti Džozefo Akostos žodžiu, tai jis sako, jog daugelyje Amerikos kraštų apskritai nebuvo valdžios. „Yra tvirtas ir aiškus pagrindas spėti,— sako jis,— kad šie žmonės, t. y. Peru gyventojai, ilgą laiką neturėjo nei karalių, nei valstybių, o gyveno būriais, kaip kad dabar Floridoje gyvena čerikuanai, kaip Brazilijos tautos ir daugelis kitų tautų, kurios neturi nuolatinio karaliaus, bet prireikus taikos ar karo metu išsirenka savo vadu tą, kuris jiems patinka" (Kn. I, s. 25). Jei kas pasakytų, kad kiekvienas žmogus ten gimsta savo tėvo ar šeimos galvos valdiniu,— tai jau buvo įrodyta, jog vaiko pavaldumas savo tėvui neatima iš jo laisvės įeiti į tokią politinę visuomenę, kuri jam atrodo tinkamiausia; tačiau, šiaip ar taip, yra aišku, kad šie žmonės tikrai būdavo laisvi; kad ir kokią viršenybę kam nors iš jų norėtų priskirti kai kurie dabartiniai politikai, jie patys į ją nepretenduodavo, visi pagal susitarimą buvo lygūs, kol tuo pačiu susitarimu iškeldavo sau valdovus. Vadinasi, visos jų politinės visuomenės prasidėdavo savanoriška sąjunga ir žmonių, laisvai išsirenkančių savo valdytojus ir valdymo formas, tarpusavio sutarimu.

103. Ir aš tikiuosi, kad bus pripažinta, jog tie, kurie, pasak Justino pasakojimo, su Palantu pasitraukė iš Spartos, buvo laisvi ir vienas nuo kito nepriklausomi žmonės, o savo vyriausybę jie sukūrė savo pačių susitarimu. Taigi aš pateikiau keletą istorijos pavyzdžių, kaip

laisvi ir Prigimtinėje būklėje esantys žmonės, sueidami draugėn, susivienijo ir pradėjo valstybę. Ir jeigu tokių pavyzdžių trūkumas būtų argumentas, įrodantis, kad valdžia šitaip neatsirado ar negalėtų atsirasti, tai, manau, tėviškos viešpatijos gynėjams geriau būtų jo visai neliesti negu jį naudoti neigiant prigimtinę laisvę. Juk jeigu jie gali pateikti tiek daug pavyzdžių iš istorijos apie tai, kaip valdžios būdavo kuriamos tėviškąja teise, tai manau (nors išvada, paremta pereinant nuo to, kas buvo, prie to, kas turi būti, nėra itin patikima), jog būtų galima be didesnio pavojaus nusileisti jiems šiuo klausimu. Bet jeigu man bus leista jiems šiuo atveju patarti, tai jiems geriau būtų per daug nesigilinti į valdžios šaltinius, kokie jie *de facto* yra, kad paskui nereikėtų jos pagrindduose surasti dalykų, labai nepalankių tam tikslui, kurio jie siekia, arba tai valdžiai, kurią jie gina.

104. Tad baigdami galime sakyti: protas yra aiškiai mūsų pusėje bylodamas, kad žmonės iš prigimties yra laisvi; ir kadangi istorijos pavyzdžiai rodo, jog visos pasaulio valdžios, kurios buvo sukurtos taikiai, iš pradžių rėmėsi šiuo pagrindu ir buvo kuriamos žmonių sutarimu, tai turbūt nereikia abejoti, kieno pusėje tiesa, ar kokia buvo žmonijos nuomonė ir praktika kuriant pirmąsias valstybes.

105. Aš neneigsiu, kad, atsigręždami į praeitį, į valstybių pradžią, kiek mums ją atskleidžia istorija, mes dažniausiai pamatysime, kad jos valdomos ir vadovaujamos vieno žmogaus. Aš

taip pat esu linkęs manyti, jog ten, kur šeimyna būdavo pakankamai didelė, kad galėtų pati save išmaitinti, ir išsaugodavo savo vientisumą nesusimaišydama su kitais, ten valdžia paprastai prasidėdavo nuo tėvo. Juk tėvas, kaip ir kiekvienas kitas žmogus, turėdamas pagal Prigimties įstatymą teisę savo nuožiūra bausti už kokius nors šio įstatymo pažeidimus, tuo pačiu pagrindu galėjo bausti savo prasižengusius vaikus net tada, kai jie jau būdavo išaugę iš vaikiško amžiaus; ir labai tikėtina, kad jie paklusdavo jo nuobaudoms, o savo ruožtu visi kartu su juo susivienydavo prieš pažeidėją, suteikdami tėvui galią įvykdyti nuosprendį už kokį nors pažeidimą ir šitaip praktiškai paversdami jį įstatymų kūrėju ir valdovu visiems tiems, kurie liko kartu su jo šeimyna. Jis būdavo labiausiai vertas jų pasitikėjimo; tėvo meilė gynė jų nuosavybę ir jų interesus, kai jie buvo jo prižiūrimi, o dėl vaikystės įpročio jam paklusti buvo lengviau pakelti pavaldumą jam negu kam nors kitam. Vadinasi, jeigu jiems reikėjo turėti valdovą, nes sunku išvengti valdymo žmonėms gyvenant kartu, tai kas, jei ne jų visų tėvas, galėjo pirmiausia būti tuo žmogumi, nebent dėl apsileidimo, žiaurumo ar kokio nors kito dvasios ar kūno trūkumo jis nebuvo tam tinkamas? Bet tais atvejais, kai tėvas numirdavo palikdamas įpėdinį, kuris dėl nebrandumo, išminties, drąsos ar kitų savybių stokos mažiau tikdavo valdyti, arba kai sueidavo kelios šeimos ir susitardavo gyventi kartu, tada, be abejo, jie pasinaudodavo savo prigimtine laisve

išsirinkti tą, kuris, jų manymu, buvo gabiausias ir tinkamiausias gerai valdyti. Tai patvirtina Amerikos tautos, kurios, gyvendamos ten, kur jų nepasiekė dviejų didžiulių Peru ir Meksikos imperijų pergalingi kardai ir besiplečiančios valdos, mėgavosi savo prigimtine laisve, nors, *ceteris paribus,* jos paprastai teikdavo pirmenybę savo velionio karaliaus įpėdiniui; tačiau jeigu jis kokiu nors požiūriu pasirodydavo esąs silpnas ar negabus, jie apeidavo jį ir išsirinkdavo sau valdovu patį tvirčiausią ir drąsiausią vyrą.

106. Taigi, nors žvelgdami tolyn į praeitį, kiek ją atskleidžia rašytinės žinios apie pasaulio apgyvendinimą ir tautų istoriją, paprastai įsitikiname valdžią esant vienose rankose, bet tai nepaneigia to, ką aš tvirtinu, t.y. kad politinės visuomenės pradžia priklauso nuo individų sutikimo susiburti ir sukurti vieną visuomenę. Šitaip susibūrę, jie gali kurti tokią valdymo formą, kuri jiems atrodo tinkamiausia. Bet kadangi žmonėms tai davė dingstį klaidingai manyti, jog valdžia savo prigimtimi yra monarchinė ir priklauso tėvui, čia bus ne pro šalį pasvarstyti, kodėl iš pradžių žmonės paprastai apsistodavo prie šios valdymo formos; juk nors iš pradžių, pirmąkart formuojant kai kurias valstybes, dėl tėvo iškilumo valdžia galėjo būti sukurta ir atiduota į vienas rankas, vis dėlto visiškai aišku, kad šios vienvaldinės valdžios formos išsilaikymo priežastis buvo ne nusileidimas ar pagarba tėvo autoritetui, nes visos smulkios monarchijos, t. y. beveik visos monar-

chijos, nenutolusios nuo savo pirmykščių ištakų, dažniausiai ar bent jau retkarčiais būdavo renkamos.

107. Pirmiausia iš pat pradžių valdantis tėvas savo atžalas vaikystėje pripratino prie vieno žmogaus vadovavimo ir išmokė jas suprasti, kad tada, kai valdžia naudojamasi rūpestingai ir sumaniai, su švelnumu ir meile tiems, kurie yra jos globojami, tada ji pajėgi parūpinti ir garantuoti žmonėms visą tą politinę laimę, kurios jie siekia visuomenėje; tad nieko nuostabaus, kad jie paprastai pasilikdavo ir rinkdavosi tą valdymo formą, kuri jiems visiems buvo nuo vaikystės įprasta ir, kaip jų patirtis bylojo, lengvai pakeliama ir saugi. Jeigu dar pridursime, kad monarchija yra paprasta ir savaime suprantama forma tiems žmonėms, kurių patirtis nėra supažindinusi su valdymo formų įvairove, o imperijos puikybė ir įžūlumas nėra išmokę saugotis kėsinimųsi į laisvę ar baimintis dėl absoliučios valdžios nepatogumų, į kuriuos monarchija yra linkusi ir prie kurių ji pamažu veda, tai visai nenuostabu, kad jie ne per daug varginosi ieškodami būdų apriboti savivalę tų, kuriems jie suteikė valdžios galią, ir nemėgino kurti valdžios galių pusiausvyrą atiduodami jas į skirtingas rankas. Jie nebuvo kentėję nuo tironiškos viešpatijos priespaudos, o ir to amžiaus papročiai, nuosavybė ar gyvenimo būdas (kurie teikdavo nedaug peno pavydui ar puikybei) neduodavo jiems jokio pagrindo baimintis ar rūpintis nuo jos apsisaugoti; todėl nekeista, kad jie pripa-

žino tokią valdžios santvarką, kuri, kaip sakiau, buvo ne tik suprantamiausia ir paprasta, bet taip pat labiausiai atitiko jų tuometinę būklę ir padėtį, nes jiems labiau reikėjo apsaugos nuo svetimšalių įsiveržimo ir antpuolių negu įstatymų įvairovės. Juk nuosavybė ten buvo labai nedidelė, ir nebuvo reikalo turėti įvairių valdytojų ir daug pareigūnų, vykdančių ir prižiūrinčių įstatymus ten, kur buvo nedaug pažeidėjų ir nusikaltėlių. Kadangi negalima nemanyti, kad tie, kurie taip patiko vienas kitam, jog susibūrė į vieną visuomenę, turėjo būti susieti kokiais nors pažinties bei draugystės ryšiais ir tam tikru pasitikėjimu vienas kitu, tai jie daugiau bijojo kitų negu vienas kito; todėl reikia tarti, kad pirmasis jų rūpestis ir mintis buvo — kaip apsisaugoti nuo svetimos jėgos. Tad visai suprantama, kad jie pripažino tokią valdžios santvarką, kuri geriausiai padėtų šiam tikslui, ir išsirinkdavo išmintingiausią ir narsiausią vyrą jiems vadovauti kariaujant su priešais, o pirmiausia čia būti jų valdovu.

108. Antai matome, kad Amerikoje, kurioje vis dar tebėra Azijos ir Europos pirmųjų amžių tvarka, kai šalyje būdavo per mažai gyventojų, o gyventojų ir pinigų stoka neskatindavo žmonių didinti savo žemės valdas ar kovoti dėl didesnio jos ploto, indėnų karaliai yra ne daugiau kaip jų kariuomenių vadai; ir nors karo metu jų valdžia būna absoliuti, tačiau namuose, taikos metu, jų valdžia labai menka, o suverenumas labai kuklus; sprendimai dėl karo ir taikos paprastai priimami visų žmonių arba jų

tarybos, nors pats karas, nepripažįstantis daugvaldystės, paprastai vadovavimą sutelkia vien tik karaliaus rankose.

109. O ir pačiame Izraelyje teisėjų ir pirmųjų karalių svarbiausias uždavinys, matyt, buvo vadovauti karui ir vesti paskui save kariuomenes, kaip tai aiškiai parodoma (ir apie tai dar byloja „išėjimas ir atėjimas tautos priešakyje", kuris reiškia išėjimą į karą ir grįžimą namo savo kariuomenės priekyje) Jafeto istorijoje. Amonitams pradėjus kariauti su Izraeliu, išsigandę galadiečiai kreipėsi į Jafetą, jų šeimos nesantuokinį vaiką, kurį jie buvo išvarę iš savo namų, ir su juo suderėjo, kad, jam pagelbėjus kovojant jiems su amonitais, jie paskelbsią jį savo valdovu; tai buvo išreikšta šiais žodžiais: „Ir visa tauta jį padarė savo kunigaikščiu" (*Teis* 11, 11), o tai, matyt, reiškė tą patį, kas būti teisėju: „Jephti teisė Israėlį", t.y. buvo jų vyriausiu vadu, „šešeris metus" (*Teis* 12, 7). Todėl, kai Joatamas peikia Sikemo vyrus, primindamas jiems jų skolą Gideonui, buvusiam jų teisėjui ir valdovui, jiems sako: „Kurs už jus kovojo ir statė savo gyvybę į pavojus, kad jus išgelbėtų iš Madiano rankų" (*Teis* 9, 17). Jis niekur neminimas kitaip kaip karvedys, ir iš tikrųjų tai yra viskas, ką randame jo ir kitų teisėjų istorijoje. Ir ypač Abimelekas vadinamas karalium, nors jis buvo tik vyriausias jų karvedys. Ir kai, netekę kantrybės dėl Samuelio sūnų nedoro elgesio, Izraelio vaikai panoro turėti karalių „kaip visos tautos, o mūsų karalius mus teis, ir eis mūsų prieša-

kyje, ir kovos už mus mūsų kovas" (*I Kar* 8, 20), Dievas, vykdydamas šį jų norą, sako Samueliui: „Rytoj tą pačią valandą, kuri dabar yra, aš siųsiu pas tave vyrą iš Benjamino žemės, o tu jį patepsi vadu mano tautai Israėliui; jis išgelbės mano tautą iš Pilistimų rankos" (*I Kar* 9, 16), — tarsi vienintelis karalių uždavinys būtų vadovauti jų kariuomenėms ir kautis juos ginant; ir atitinkamai įšventinimo metu Samuelis, pildamas iš indo aliejų ant Sauliaus galvos, paskelbia: „Štai, Viešpats patepė tave kunigaikščiu savo tėvonystei" (*I Kar* 10, 1). Štai kodėl po to, kai Saulius buvo iškilmingai paskelbtas karaliumi ir genčių pasveikintas Mispoje, tie, kurie nenorėjo matyti jį savo karaliumi, neturėjo kitų prieštaravimų, kaip tik štai tokį: „Argi šitas galės mus išgelbėti?" (*I Kar* 10, 27), — tarsi jie būtų pasakę: „Šis žmogus neturi nei įgūdžių, nei reikiamos karo patirties, kad galėtų mus apginti". O kai Dievas nusprendė atiduoti valdžią Dovydui, jis tai padarė tokiais žodžiais: „Bet dabar tavo karalystė neišsilaikys. Ponas Dievas sau vyrą išsiskyrė pagal savo širdį, tam Ponas Dievas prisakė kunigaikščiu būti ant jo žmonių" (*I Kar* 13, 14), tarsi visa karaliaus valdžia būtų tik vadovavimas kariuomenei; todėl gentys, kurios liko ištikimos Sauliaus šeimai ir priešinosi Dovydo karaliavimui, atėjusios į Hebroną derėtis dėl paklusimo jam sąlygų, įrodinėja jam, be kita ko, kad jie privalą jam paklusti kaip savo karaliui, nes jis iš tikrųjų buvęs jų karaliumi Sauliaus laikais ir todėl jie neturį

jokio pagrindo nelaikyti jo savo karaliumi ir dabar. „Neseniai,— pasakė jie,— kai Saulas dar karaliavo, tu izraelietius išvesdavai ir atvesdavai; ir Ponas Dievas pasakė tau: „Tu ganysi tautą mano Izraelį, ir tu būsi Izraelio vadas" (*2 Kar* 5, 2).

110. Taigi galbūt viena šeima pamažu išaugo iki valstybės, o tėvo valdžia būdavo perduodama vyresniajam sūnui, tad kiekvienas užaugdavo jos globojamas ir tylomis jai paklusdamas; kadangi jos lengvumas ir nešališkumas nieko nežeisdavo, ją pripažindavo kiekvienas tol, kol, matyt, laikas ją įtvirtino, o tada jos paveldėjimas buvo nustatytas privaloma tvarka; arba galbūt kelios šeimos ar kelių šeimų palikuonys, suartėję dėl atsitiktinumo, kaimynystės ar bendro reikalo, susibūrė į visuomenę; vyriausiojo, kurio vedami jie galėtų apsisaugoti nuo priešų karuose, reikalingumas ir tas didžiulis pasitikėjimas vienas kitu, kurį lėmė neturtingo, bet doro amžiaus nekaltumas ir nuoširdumas (tokie yra beveik visi tie amžiai, kai buvo kuriamos ilgai išsilaikiusios valstybės), skatino pirmuosius valstybių kūrėjus dažniausiai telkti valdžią vieno žmogaus rankose be jokių apibrėžtų jos ribų ar suvaržymų, išskyrus tai, ko reikalinga dalyko prigimtis ir valdymo tikslas. Valdžia jam būdavo suteikiama bendram labui ir saugumui garantuoti, ir kaip tik šiems tikslams valstybių vaikystėje ji paprastai būdavo naudojama; juk jei būtų buvę kitaip, jaunos visuomenės nebūtų galėjusios išsilaikyti. Be tokių tėvų maitintojų, be

šio valdovų rūpinimosi visos valstybės būtų iširusios dėl savo kūdikystės silpnumo ir ligų, o valdovas kartu su tauta būtų greitai pražuvęs.

111. Tačiau nors aukso amžius (kol dar tuščiagarbiškumas ir *amor sceleratus habendi*, prakeiktas turtų troškimas, nebuvo sujaukęs žmonių protų ir sukūręs iškreiptos valdžios ir garbės sampratos) išsiskyrė didesniu dorybingumu, todėl ir geresniais valdovais bei mažiau pagedusiais valdiniais, ir nebūdavo, viena, viršijamos prerogatyvos prispaudžiant tautą bei, antra, kokių nors ginčų dėl privilegijų, mažinančių ar ribojančių pareigūno valdžią, taigi jokių nesutarimų tarp valdovų ir tautos dėl valdytojų ar valdymo*, vis dėlto, kai vėlesniais amžiais tuščiagarbiškumas ir prabanga pradėjo įgyti ir didinti valdžią, nesirūpindami, kokiam tikslui ji buvo duota, ir talkininkaujant pataikavimui, išmokė valdovus turėti konkrečius ir nuo savo tautos atskirtus interesus, tada žmonės suprato būtinybę atidžiau išsiaiškinti valstybės kilmę ir teises, surasti būdų sutramdyti savivalę ir užkirsti kelią piktnaudžiavimui ta valdžia,

* „Iš pradžių, kartą įtvirtinus tam tikrą valdžią, galbūt nebuvo daugiau mąstoma apie valdymo būdą, o viskas buvo palikta tų, kurie valdo, išminčiai bei nuovokai, kol iš patyrimo buvo įsitikinta, kad tai labai nepatogu visoms pusėms. Dalykas, sumanytas kaip vaistas iš tikrųjų tik padidino sopulį, kurį jis turėjo išgydyti. Jie suprato, kad visų žmonių nelaimių priežastis yra jų gyvenimas pagal vieno žmogaus valią. Tai juos privertė sukurti įstatymus, kad žmonės iš anksto matytų savo pareigas ir žinotų bausmes, kurios numatytos už jų pažeidimą" (*Hukeris*. Bažn. pol., kn. I, s. 10).

kurią patikėję kitam tik dėl savo pačių gėrio, dabar mato naudojamą jiems kenkti.

112. Tad mes galime matyti, kad visai tikėtina, jog iš prigimties laisvi žmonės savo pačių sutikimu arba pasidavė savo tėvo valdžiai, arba, įvairioms šeimoms buriantis į valstybę, atidavė valdžią į vieno žmogaus rankas ir pasirinko vieno asmens vadovavimą neiškeldami jokių apibrėžtų sąlygų, ribojančių ar reguliuojančių jo valdžią, nes pasikliovė jo garbingumu ir sveiku protu; tačiau jiems niekada nesisapnavo, kad monarchija yra *jure Divino*, apie kurią iš žmonijos mes niekada nebuvome girdėję, kol jos mums neapreiškė šio paskutinio amžiaus teologija; ir jie niekad neleido tėvo valdžiai turėti teisę viešpatauti ar būti kokios nors valdžios pagrindu. Ir viso šito pakanka norint parodyti, kad, remdamiesi turimais istorijos duomenimis, mes galime pagrįstai daryti išvadą, jog kiekviena taikinga valdžios pradžia yra paremta tautos sutikimu. Aš sakau „taikinga", nes kitoje vietoje turėsiu progą kalbėti apie užkariavimą, kurį kai kas laiko vienu iš valdžios įkūrimo būdų.

Kitas prieštaravimas, kuris pateikiamas manajam valstybių atsiradimo aiškinimui, yra toks.

113. „Kadangi visi žmonės gimsta esant tam tikrai valdžiai, neįmanoma, kad kuris nors iš jų turėtų laisvę ir teisę vienytis su kitais ir kada nors įkurti naują valdžią ar iškelti teisėtą vyriausybę".

Jei šis argumentas nepriekaištingas, tai leiski-

te paklausti: kaip atsitiko, kad pasaulyje tiek daug teisėtų monarchijų? Juk jei kas nors, remdamasis šia prielaida, gali man parodyti kokį nors žmogų iš bet kurio amžiaus, kuris būtų laisvas kurti teisėtą monarchiją, tai man reikės parodyti jam dešimtį kitų laisvų žmonių, kurie laisvi tuo pat metu susivienyti ir įkurti naują valdžią — monarchiją ar kokios nors kitos formos valdžią. Tai įrodo, jog jeigu bent vienas, gimęs esant kito valdžiai, gali būti tiek laisvas, kad turėtų teisę suburti kitus į naują viešpatiją, tai kiekvienas, gimęs esant kito valdžiai, gali būti tiek pat laisvas ir turi teisę tapti savarankiškos valdžios atstovu arba valdiniu. Taigi, remiantis jų pačių principu, arba visi žmonės — nesvarbu, kur gimę, — yra laisvi, arba yra tik vienas valdovas, tik viena teisėta valdžia žemėje; ir tada jiems belieka tik parodyti mums tą valdžią, o kai jie tai padarys, aš neabejoju, visa žmonija mielai sutiks jai paklusti.

114. Nors, atsakant į prieštaravimą, pakanka parodyti, kad jis įvelia juos į tokius pat sunkumus, kaip ir jų priešininkus, aš dar mėginsiu daugiau atskleisti šio argumento silpnumą. „Visi žmonės,— sako jie,— gimsta esant tam tikrai valdžiai, todėl jie neturi teisės kurti naujos. Kiekvienas gimsta savo tėvo arba savo valdovo valdiniu, todėl yra susietas amžinu pavaldumo ir ištikimybės saitu." Visiškai akivaizdu, kad žmonija niekada nepripažino ir nepaisė to pavaldumo, kuriame žmonės atsiduria gimdami ir kuriuo jie be jų pačių sutikimo būtų įpareigoti paklusti valdovams ir jų įpėdiniams.

115. Juk nei šventoje, nei pasaulietinėje istorijoje nėra dažnesnių pavyzdžių negu tie, kad, kai žmonės išeidavo ir nebepaklusdavo tai jurisdikcijai, kuriai esant gimė, šeimai ar bendruomenei, kurioje užaugo, ir įkurdavo naujas valdžias kitose vietose, tada ir atsirado amžių pradžioje visa ta gausybė smulkių valstybių, kurių skaičius vis didėjo, kol dar buvo pakankamai joms vietos ir kol stipriausios ar laimingesnės iš jų prarijo silpnesnes; o didžiosios, vėl skildamos į dalis, išsisklaidydavo į mažesnes viešpatijas; visa tai liudija prieš tėviškąjį suverenitetą ir akivaizdžiai įrodo, jog ne tėvo prigimtinė teisė, perduodama jo palikuonims, iš pradžių sukūrė valstybes; juk tokiu pagrindu negalėtų atsirasti tokia gausybė smulkių karalysčių, būtų tik viena visuotinė monarchija, jeigu žmonės neturėtų laisvės atsiskirti nuo savo šeimų ir savo valstybės, kad ir kokia ji būtų, ir atsiskyrę kurti naujas valstybes ir kitas vyriausybes, kurios jiems atrodytų tinkamiausios.

116. Tokia yra buvus pasaulio praktika nuo pat jo pradžios iki šių dienų; o ir dabar toji aplinkybė, jog žmonės gimsta jau susidariusiose ir senose valstybėse, turinčiose įtvirtintus įstatymus bei nusistovėjusias valdymo formas, nėra didesnė kliūtis jų laisvei negu kad jie gimtų giriose tarp laisvai ten klajojančių ir niekuo nevaržomų čiabuvių. Juk tie, kurie nori mus įtikinti, kad kadangi gimstame esant tam tikrai valdžiai, tai ir esame jos valdiniai ir negalime turėti jokios teisės į Prigimtinės būklės laisvę, neturi jokio kito argumento (paliekant nuošalyje tė-

vo valdžios argumentą, kurį mes jau atmetėme), išskyrus tą, jog mūsų tėvai ir protėviai išsižadėjo savo prigimtinės laisvės ir tokiu būdu save ir savo palikuonis amžinais pavaldumo saitais susiejo su ta valdžia, kuriai jie patys paklusо. Visiškai teisinga: jeigu kas nors yra įsipareigojęs ar davęs pažadus, tai privalo juos tesėti, tačiau jokia savo sudaryta sutartimi jis negali surišti savo vaikų ar palikuonių. Juk jo sūnus, tapdamas vyru, tampa visiškai laisvas kaip ir jo tėvas, ir jokiu savo veiksmu tėvas negali kam nors atiduoti savo sūnaus ar kieno nors kito laisvės. Tiesa, teisę į žemę, kuria jis naudojosi kaip kurios nors valstybės valdinys, jis gali susieti su tokiomis sąlygomis, kurios įpareigos jo sūnų priklausyti tai visuomenei, jei šis norės naudotis buvusiomis tėvo valdomis; juk šios valdos yra tėvo nuosavybė, tad jis gali jas perleisti ar palikti kam nori.

117. Ir kaip tik šitai dažniausiai buvo klaidos, sprendžiant mūsų klausimą, priežastis. Kadangi valstybė neleidžia, kad kuri nors jos valdų dalis būtų atskirta ar kad ja naudotųsi kas nors, nepriklausąs jos bendrijai, tai sūnus paprastai turi naudotis tėvo valdomis tomis pat sąlygomis, kurias pripažino jo tėvas, tapdamas šios visuomenės nariu; taip jis iškart tampa pavaldus tai vyriausybei, kuri yra ten įsitvirtinus, taip pat kaip kiekvienas kitas šios valstybės valdinys. Taigi tiktai laisvų žmonių, gimusių esant kuriai nors valdžiai, sutikimas daro juos valstybės nariais; o kadangi šitą sutikimą kiekvienas, sulaukęs brandos amžiaus, duoda atskirai, o ne visi kartu,

tai žmonės jo nepastebi ir manydami, kad jis apskritai neduodamas ar visai nereikalingas, padaro išvadą, jog jie iš prigimties yra tiek pat valdiniai, kiek ir žmonės.

118. Tačiau visiškai aišku, kad pačios vyriausybės tai supranta kitaip; jos nereikalauja pavaldumo iš sūnaus vien dėl to, kad joms pavaldus buvo jo tėvas, jos nelaiko vaikų savo valdiniais vien dėl jų tėvų pavaldumo joms. Jeigu Anglijos valdinys turi vaiką nuo savo tėvynainės Prancūzijoje, tai kieno valdinys šitas vaikas? Ne Anglijos karaliaus, nes jam dar turi būti suteikta tokia privilegija. Ir ne Prancūzijos karaliaus, nes kaip tada jo tėvas gali turėti laisvę išsivežti jį ir auklėti, kaip jam patinka. Ir argi kada kas nors buvo laikomas išdaviku ar perbėgėliu, jeigu pasitraukė ir kariavo su ta šalimi, kurioje jis gimė tėvams, buvusiems ten svetimšaliais? Tad visiškai aišku iš pačių vyriausybių praktikos ir iš sveiko proto įstatymų, kad vaikas negimsta kokios nors šalies ar vyriausybės valdiniu. Jis yra tėvo globojamas bei valdomas, kol sulaukia brandos amžiaus, o tada, jau būdamas laisvas žmogus, gali rinktis valdžią, kuriai jis norėtų būti pavaldus, ar visuomenę, prie kurios jis norėtų prisidėti. Juk jeigu anglo sūnus, gimęs Prancūzijoje, yra laisvas taip pasielgti, tai aišku, kad jo tėvo pavaldumas šiai karalystei jo niekam neįpareigoja, kaip jo neįpareigoja ir kokios nors jo protėvių sutartys. Kodėl tuomet jo sūnus dėl tos pačios priežasties negali turėti tokios pačios laisvės, net jei jis būtų gimęs kur nors kitur? Juk valdžia, kurią tėvas iš prigimties

turi savo vaikams, yra ta pati, nepriklausomai nuo to, kur jie būtų gimę, ir prigimtinių pareigų ryšiai nėra ribojami karalysčių ir valstybių nustatytomis sienomis.

119. Kadangi kiekvienas žmogus, kaip buvo parodyta, yra iš prigimties laisvas ir kadangi niekas negali priversti jį priklausyti nuo kokios nors žemiškos valdžios be jo paties sutikimo, tai reikia išsiaiškinti, kas laikytina pakankama išraiška to sutikimo, kuris daro jį pavaldų kurios nors valdžios įstatymams. Paprastai kalbama apie pareikštą ar tylų sutikimą, kuris šiuo atveju mus ir domina. Niekas neabejoja, kad kurio nors žmogaus pareikštas sutikimas stojant į kokią nors visuomenę iškart padaro jį tikruoju tos visuomenės nariu, jos vyresnybės valdiniu. Sunkiau suprasti, kas turi būti laikoma tyliu sutikimu ir kiek toks sutikimas įpareigoja, t. y. kiek galima pripažinti, kad kas nors yra sutikęs ir šitaip pripažinęs tam tikrą valdžią, jei tokio pareiškimo apskritai nėra padaręs. Į tai atsakysiu, kad kiekvienas žmogus, kuris turi kokią nors nuosavybę ar naudojasi kuria nors valstybės valdų dalimi, jau vien tuo yra davęs savo sutikimą ir įsipareigojęs laikytis tos valstybės įstatymų, kol jis naudojasi šitais dalykais, kaip ir kiekvienas kitas jos valdinys, nepriklausomai nuo to, ar jo nuosavybė yra žemė, atiduota jam ir jo įpėdiniams amžinam naudojimui, ar tik būstas savaitei, ar tik tai, kad jis gali laisvai naudotis keliais; praktiškai toks sutikimas yra pats žmogaus buvimas tam tikros valstybės teritorijoje.

120. Norint geriau tai suprasti, reikia atsižvelgti į tai, kad kiekvienas žmogus, kai pirmąkart stoja į kokią nors visuomenę, tampa jai pavaldus, kartu jai pavaldžią padaro ir tą nuosavybę, kurią jis turi arba kurią įsigys (jei ji dar nepriklauso kuriai nors kitai valstybei). Juk būtų akivaizdus prieštaravimas manyti, kad žmogus stoja kartu su kitais į visuomenę turėdamas tikslą saugoti ir tvarkyti nuosavybę, o tuo pat metu taria, jog jo žemė, kurios nuosavybė tvarkytina visuomenės įstatymais, turi nepriklausyti nuo jurisdikcijos tos valdžios, kuriai jis pats kartu su žemės nuosavybe yra pavaldus. Taigi tuo pačiu aktu, kuriuo kas nors savo paties asmenį, prieš tai buvusį laisvą, skiria valstybei, paskiria jai ir savo nuosavybę, prieš tai buvusią laisvą; ir viena, ir kita, asmuo ir jo nuosavybė, tampa pavaldūs tam tikros valstybės vyriausybei ir valdžiai, kol ta valstybė egzistuoja. Nuo tada kiekvienas, kuris paveldėdamas ar pirkdamas, ar kaip nors kitaip įgyja teisę naudotis kuria nors dalimi žemės, taigi priklausomos tam tikrai valstybei ir jai pavaldžios, privalo ją imdamas priimti ir tą sąlygą, nuo kurios ji priklausoma, t. y. paklusti, kaip ir kiekvienas jos valdinys, valdžiai tos valstybės, kurios jurisdikcijai žemė priklauso.

121. Bet kadangi valdžia turi tiesioginę jurisdikciją tik žemei, o jos savininką (kol jis nėra iš tikrųjų įsitraukęs į visuomenę) liečia tik tiek, kiek jis čia gyvena ir ja naudojasi, tai iš šio naudojimosi išplaukianti pareiga paklusti valdžiai atsiranda ir išnyksta kartu su šiuo naudojimusi;

todėl jeigu savininkas, kuris valdžiai yra davęs tik savo tylų sutikimą, panorėtų dovanodamas, parduodamas ar kaip nors kitaip atsisakyti savo nuosavybės, tai jis būtų laisvas išeiti ir dėtis prie kokios nors kitos valstybės arba, susitardamas su kitais, įkurti naują valstybę *in vacuis locis* bet kurioje susirastoje laisvoje ir nepasisavintoje pasaulio dalyje; tačiau jeigu susitarimu arba kokiu nors viešu paskelbimu žmogus yra kartą davęs sutikimą priklausyti tam tikrai valstybei, tai jis yra visam laikui ir besąlygiškai įsipareigojęs būti jos valdiniu ir jau niekada negali atgauti Prigimtinės būklės laisvės, nebent valdžia, kuriai jis pavaldus, būtų kokios nors negandos panaikinta.

122. Tai, kad žmogus laikosi šalies įstatymų, taikiai gyvena ir naudojasi įstatymų teikiamomis privilegijomis bei apsauga, dar nepadaro jo tam tikros visuomenės nariu; tai yra tik vietinė apsauga ir pagarba, kuri pridera visiems tiems ir kurios laukiama iš visų tų, kurie nekariaudami yra kokios nors valstybės teritorijoje, pavaldžioje valstybės įstatymams. Tačiau tai nepadaro žmogaus tos visuomenės nariu, amžinu šitos valstybės valdiniu — ne daugiau, negu jį savo valdiniu padarytų kitas žmogus, kurio šeimynoje jam būtų patogu šiek tiek laiko gyventi, nors jis, būdamas čia, privalėtų paklusti tiems įstatymams ir tai valdžiai, kuriuos čia rastų. Antai matome, kad svetimšaliai, visą savo gyvenimą gyvendami esant svetimai valdžiai ir naudodamiesi jos apsauga bei privilegijomis, dėl to dar netampa tos valstybės valdiniais ar nariais, nors

jie privalo, net savo sąžinėje, kartu su vietiniais gyventojais paklusti jos tvarkai. Niekas žmogaus negali padaryti tokio, o tik tikras įstojimas į ją pozityviu įsipareigojimu ir viešu pažadu bei sutartimi. Kaip tik tai, mano manymu, yra politinių visuomenių pradžia ir kaip tik toks sutikimas padaro žmogų valstybės nariu.

DEVINTAS SKYRIUS

Apie politinės visuomenės ir valdžios tikslus

123. Jeigu žmogus Prigimtinėje būklėje yra toks laisvas, kaip buvo sakyta, jeigu jis yra absoliutus savęs paties ir savo nuosavybės šeimininkas, lygus patiems didžiausiems ir niekam nepavaldus, tai kodėl jis nori išsiskirti su savo laisve, savo viešpatija ir priklausyti nuo kokios nors kitos valdžios galios ir vadovavimo? Akivaizdus atsakymas yra tai, kad nors Prigimtinėje būklėje jis turi tokią teisę, tačiau naudojimasis ja yra itin neužtikrintas ir kiti gali nuolat į ją kėsintis; kadangi visi yra tokie pat karaliai kaip jis pats, kiekvienas žmogus jam lygus, ir kadangi dauguma žmonių nėra labai griežti lygybės ir teisingumo gynėjai, naudojimasis nuosavybe, kurią jis turi šioje savo padėtyje, yra labai nesaugus, labai neužtikrintas. Tai verčia jį savo noru atsisakyti tos padėties, kuri, kad ir kiek laisva, kupina baimės ir nuolatinių pavojų; ir ne

be reikalo jis siekia ir nori stoti į visuomenę su kitais jau susivienijusiais ar besiruošiančiais vienytis tam, kad visi kartu gintų savo gyvybes, laisves bei valdas — tai, ką vadinu bendru vardu — nuosavybe.

124. Taigi didysis ir svarbiausias tikslas, dėl kurio žmonės vienijasi į valstybes ir paverčia save pavaldžiais vyriausybėms, yra jų nuosavybės apsauga; jai garantuoti Prigimtinėje būklėje trūksta daugelio dalykų.

Pirmiausia trūksta sukurto, įtvirtinto, viešai pripažinto įstatymo, kuris būtų priimtas bendru sutarimu ir pripažintas gėrio bei blogio matu ir bendru matu sprendžiant visus jų tarpusavio nesutarimus. Juk nors Prigimties įstatymas yra aiškus ir suprantamas visoms protingoms būtybėms, tačiau dėl savo intereso poveikio bei dėl gilinimosi stokos jo neišmanantys žmonės nėra linkę pripažinti jį esant įstatymą, galiojantį kiekvienam iš jų.

125. Antra, Prigimtinėje būklėje trūksta žinomo ir nešališko teisėjo, įgalioto spręsti visus nesutarimus pagal tam tikrą įstatymą. Juk kiekvienas šioje būklėje yra Prigimties įstatymo vykdytojas ir teisėjas, o kadangi žmonės yra šališki patiems sau, tai aistra ir kerštas juos dažniausiai per toli nuveda, kai, per daug karščiuojantis dėl savo reikalo, nerūpestingumas ir lengvapėdiškumas padaro juos per daug nedėmesingus kitų žmonių reikalams.

126. Trečia, Prigimtinėje būklėje dažnai pritrūksta galios paremti ir palaikyti teisingą sprendimą ir jį deramai įvykdyti. Tie, kurie ko-

kiu nors nederamu veiksmu prasižengia, retai liausis tai darę, jeigu savo neteisybę jie gali apginti jėga. Dėl tokio priešinimosi daugeliu atvejų bausmė yra pavojinga ir dažnai pražūtinga tiems, kurie mėgina ją įvykdyti.

127. Taigi žmonių padėtis, nepaisant visų Prigimtinės būklės privilegijų, yra nepakenčiama, kol jie yra joje, todėl jie verčiami kuo greičiau burtis į visuomenę. Kaip tik dėl šios priežasties retai sutinkame kiek nors žmonių, ilgesnį laiką gyvenančių šioje būklėje. Nepatogumai, kurie jiems ten gresia dėl netvarkingo ir nenumatomo kiekvieno žmogaus naudojimosi savo galia bausti kitą už prasižengimus, verčia juos ieškoti prieglobsčio valdžios išleistuose įstatymuose ir surasti čia apsaugą savo nuosavybei. Kaip tik tai skatina kiekvieną iš jų savo noru atsisakyti savo paties baudžiamosios galios, kad bausmę vykdytų paskirtas vienas iš jų ir pagal tokias taisykles, dėl kurių susitars bendruomenė ar jos įgaliotieji asmenys. Ir kaip tik čia turime pirmykštę teisę ir įstatymų leidimo bei vykdomosios valdžios pradmenis, vyriausybių ir pačių visuomenių pradžią.

128. Juk Prigimtinėje būklėje žmogus, jei nekalbėsime apie jo turimą laisvę nekaltiems malonumams, turi dvi galias. Pirmoji — tai galia daryti tą, ko, jam atrodo, reikia jo paties ir kitų apsaugai, kiek tai leidžia Prigimties įstatymas; šiuo įstatymu, kuris bendras jiems visiems, jis ir visi kiti žmonės tampa viena bendruomene, sukuria vieną visuomenę, kitokią negu visi kiti kūriniai; ir jeigu ne išsigimusių žmonių sugedi-

mas ir ydingumas, tai nebūtų jokio reikalo, jokios būtinybės žmonėms atsiskirti nuo šios didžiosios ir prigimtos bendruomenės ir burtis į mažesnes bendrijas. Kita galia, kurią žmogus turi Prigimtinėje būklėje, yra galia bausti už prasižengimus šitam įstatymui. Abiejų šių galių jis atsisako įstodamas į privačią, jei galiu ją taip pavadinti, arba dalinę politinę visuomenę ir įsitraukdamas į kokią nors valstybę, atskirtą nuo kitų žmonių.

129. Pirmąją galią, t. y. galią daryti tai, ko, jam atrodo, reikia jo paties ir kitų žmonių apsaugai, jis atiduoda tvarkyti visuomenės sukurtiems įstatymams, kiek to reikia jo paties ir visuomenės apsaugai; ir šie visuomenės įstatymai daug kur apriboja tą laisvę, kurią jis turėjo pagal Prigimties įstatymą.

130. Antrąją galią, t. y. galią bausti, jis atiduoda visą, o savo prigimtinę jėgą, kurią anksčiau savo paties vienintele valdžia ir nuožiūra jis galėjo naudoti vykdydamas Prigimties įstatymą, jis panaudoja talkindamas visuomenės vykdomajai valdžiai, kiek to reikia įstatymui. Juk dabar, būdamas naujoje padėtyje, kurioje jis gali naudotis daugeliu patogumų, sukurtų kitų tos pačios bendruomenės narių darbu, pagalba ir bendradarbiavimu, taip pat naudodamasis jos visuminės jėgos apsauga, jis, rūpindamasis savimi, privalo atsisakyti prigimtinės laisvės tiek, kiek to prireiks visuomenės gerovei, klestėjimui bei saugumui. Ir tai ne tik būtina, bet ir teisinga, nes kiti visuomenės nariai daro tą patį.

131. Nors žmonės, susiburdami į visuomenę,

dėl jos išsižada tos lygybės, laisvės ir vykdomosios galios, kurias jie turėjo Prigimtinėje būklėje, atiduodami įstatymų leidimo valdžiai teisę naudoti jas, kaip to prireiks visuomenės labui, tačiau kiekvienas tai daro tik siekdamas geriau apsaugoti save, savo laisvę ir savo nuosavybę (nes negalima tarti apie jokią protingą būtybę, kad ji keistų savo padėtį siekdama ją pabloginti); todėl visuomenės galia ar jos įkurta įstatymų leidimo valdžia niekada negali būti išplėsta daugiau negu reikia bendram labui, o privalo saugoti kiekvieno nuosavybę šalindama tą trūkumų trejetą, kuris Prigimtinę būklę daro tokią nesaugią ir nelengvą. Vadinasi, tas, kuris turi valstybės įstatymų leidimo, arba aukščiausiąją, valdžią, privalo valdyti pagal nustatytus nuolatinius įstatymus, paskelbtus tautos ir jai žinomus, o ne pagal susigalvotus potvarkius; jis privalo valdyti talkininkaujant nešališkiems ir griežtiems teisėjams, kurie pagal šiuos įstatymus turi spręsti nesutarimus, ir naudoti savo šalyje bendruomenės jėgą tik siekiant vykdyti tokius įstatymus, o užsienyje — tik užkertant kelią arba atsilyginant už svetimų daromą žalą ir ginant bendruomenę nuo jų antpuolių ir įsiveržimų. Ir visa tai turi būti siekant ne ko kito, o tik tautos taikos, saugumo ir bendro labo.

DEŠIMTAS SKYRIUS

Apie valstybės formas

132. Kadangi, kaip buvo parodyta, žmonėms pirmąkart susivienijant į visuomenę, dauguma savo prigimtimi turi savyje visą bendruomenės valdžią, ji gali retkarčiais visą ją panaudoti kurdama tai bendruomenei įstatymus ir vykdydama tuos įstatymus per jos paskirtus pareigūnus; tokiu atveju valdymo forma yra visiška demokratija; arba ji gali įstatymų leidimo valdžią atiduoti į keleto rinktinių žmonių ir jų palikuonių ar įpėdinių rankas, ir tada yra oligarchija; arba į vieno žmogaus rankas, ir tada yra monarchija; jeigu — jam ir jo įpėdiniams, tai čia — paveldimoji monarchija; jeigu jam tik iki gyvos galvos, o po jo mirties teisė skirti įpėdinį grįžta daugumai, tai čia yra renkamoji monarchija. Ir atitinkamai iš šių formų kuriamos sudėtinės bei mišrios valdymo formos, kurios bendruomenei atrodo geriausios. Ir jeigu įstatymų leidimo valdžią dauguma iš pradžių atiduoda vienam ar keliems asmenims tik iki gyvos galvos ar tik tam tikram laikui, o po to vėl susigrąžina sau aukščiausiąją valdžią, kai ši valdžia tokiu būdu grąžinama, bendruomenė gali vėl iš naujo ir savo nuožiūra atiduoti ją į kitas rankas ir taip sukurti naują valdymo formą; juk kadangi valdymo forma priklauso nuo to, kam suteikiama aukščiausioji valdžia, t. y. įstatymų leidimo valdžia (nes neįmanoma įsivaizduoti, kad žemes-

nioji valdžia įsakinėtų aukštesniajai ar kas nors, išskyrus aukščiausiąją valdžią, leistų įstatymus), tai, priklausomai nuo to, kam suteikiama galia leisti įstatymus, tokia yra ir valstybės forma.

133. Vartodamas žodį „valstybė", aš visada turiu omenyje ne demokratiją ar kokią nors kitą valdymo formą, o kiekvieną nepriklausomą bendruomenę. Ją lotynai vadino žodžiu *civitas*, kurį mūsų kalboje geriausiai atitinka žodis „valstybė" (*commonwealth*) ir kuris tiksliausiai apibūdina tokią žmonių visuomenę; žodis „bendruomenė" (*community*) čia tinka mažiau, nes valstybėje gali būti priklausomų bendruomenių, o žodis „miestas" (*city*) tinka dar mažiau. Todėl, vengdamas dviprasmybės, aš stengiuosi vartoti žodį „valstybė" ta prasme, kuria, kaip aš atskleidžiau, jį vartoja pats karalius Džeimsas, ir manau, kad tai tikroji jo reikšmė, o jei kam nors jis nepatinka, aš mielai sutinku pakeisti jį geresniu žodžiu.

VIENUOLIKTAS SKYRIUS

Apie įstatymų leidimo valdžios apimtį

134. Kadangi didysis žmonių tikslas buriantis į visuomenę yra garantuoti taikų ir saugų naudojimąsi savo nuosavybe, o didysis įrankis ir būdas tam pasiekti yra toje visuomenėje pripažinti įstatymai, pirmasis ir kertinis visų valsty-

bių pozityvus įstatymas yra įstatymų leidimo valdžios įkūrimas, kaip kad pirmasis ir kertinis prigimties įstatymas, kuriam pavaldi net įstatymų leidimo valdžia, yra visuomenės ir (kiek tai suderinama su bendru gėriu) kiekvieno jos nario apsauga. Ši įstatymų leidimo valdžia yra ne tik aukščiausia valstybės valdžia, bet šventa ir nuolatinė valdžia tose rankose, į kurias bendruomenė ją kartą įdėjo. Ir joks kieno nors kito įsakas, kad ir kokia įsivaizduojama forma, kad ir kokios jėgos remiamas, negali turėti įstatyminės galios ir privalomumo, jeigu jis nėra patvirtintas to įstatymų leidimo organo, kurį visuomenė išsirinko ir paskyrė; juk be šito toks įsakas negalėtų turėti to, kas absoliučiai būtina, kad jis taptų įstatymu, — visuomenės sutikimo, virš kurio nėra nieko, kas turėtų galią leisti įstatymus* kitaip negu pagal iš jos gautą sutikimą ir

---

* „Teisėta galia leisti įstatymus, valdančius ištisas žmonių politines bendruomenes, taip esmingai priklauso pačioms toms bendruomenėms, kad jeigu koks nors valdovas ar galiūnas žemėje pradėtų ja naudotis pats vienas, o ne tiesiogiai paties Dievo asmeniškai paskelbtu skyrimu ar be įgaliojimo, pirma gauto sutinkant tiems asmenims, kuriems tie įstatymai taikomi, tai tokia padėtis būtų ne geresnė už gryniausią tironiją. Taigi įstatymai, kuriems nėra viešai pritarta, nėra įstatymai" (*Huleris*. Bažn. pol., kn. I, s. 10). „Tad šiuo atveju mums reikia pažymėti, kad žmonės savo prigimtimi neturi jokios visiškos ir absoliučios teisės valdyti ištisas žmonių politines bendruomenes, ir todėl be mūsų pačių sutikimo mes negalėtume būti pavaldūs jokiam žmogui. Ir mes sutinkame būti valdomi, jei visuomenė, kurios dalimi esame, yra kadaise anksčiau su tuo sutikusi ir nėra vėliau to atšaukusi tokiu pat visuotiniu sutarimu.

Vadinasi, visi žmonių įstatymai galioja tik sutartimi" (*Ten pat*).

įgaliojimą; todėl bet koks paklusnumas, kuriam kas nors galėtų iškilmingiausiai įsipareigoti, pagaliau yra ribojamas šios aukščiausios valdžios ir skiriamas įstatymų, kuriuos ši leidžia. Ir jokios priesaikos kokiai nors užsienio galybei ar kokiai nors pavaldžiai šalies vidaus galiai negali nė vieno visuomenės nario išlaisvinti nuo paklusnumo įstatymų leidimo valdžiai, veikiančiai jos pavedimu; ir niekas negali jo įpareigoti paklusti tam, kas prieštarauja šitaip išleistiems įstatymams ar viršija jų leistas ribas; juokinga įsivaizduoti, kad kas nors privalo besąlygiškai paklusti kokiai nors visuomenės valdžiai, kuri nėra aukščiausioji valdžia.

135. Nors įstatymų leidimo valdžia, nepriklausomai nuo to, ar ji suteikta vienam ar keletui, nuolat ar tik retkarčiais veikianti, yra aukščiausioji valdžia kiekvienoje valstybėje, tačiau:

Pirma, ji nėra ir negali būti absoliučiai savavališka žmonių gyvybės ir nuosavybės atžvilgiu. Juk kadangi ji yra tik bendra visų visuomenės narių galia, atiduota tam tikram žmogui ar žmonių susirinkimui, kuris leidžia įstatymus, tai ji negali būti didesnė už tą galią, kurią šie asmenys turėjo Prigimtinėje būklėje prieš susiburdami į visuomenę ir atiduodami ją bendruomenei. Juk niekas negali perduoti kitam daugiau galios, negu jis pats jos savyje turi, ir niekas neturi absoliučios savavališkos galios savo paties ar kieno kito atžvilgiu sunaikinti savo paties gyvybę arba iš kito atimti jo gyvybę ar nuosavybę. Žmogus, kaip buvo įrodyta, negali pavergti savęs savavališkai kito valdžiai; ir Prigimtinėje

būklėje jis neturi jokios savavališkos valdžios kito žmogaus gyvybės, laisvės ar nuosavybės atžvilgiu, o tik tiek, kiek Prigimties įstatymas jos davė jam savo paties ir likusios žmonijos apsaugai. Ši valdžia yra visa, ką jis atiduoda ir gali atiduoti valstybei, o per ją — įstatymų leidimo valdžiai taip, kad ši negali turėti jos daugiau negu sakyta. Šiai valdžiai griežtas ribas nubrėžia bendras visuomenės gėris*. Tai yra tokia valdžia, kuri neturi kito tikslo, o tik saugoti, todėl ji niekada negali turėti teisės naikinti, pavergti ar sąmoningai skurdinti savo valdinius; Prigimties įstatymai visuomenėje tebegalioja, jie tik dažniausiai griežčiau apibrėžiami ir, kad jų būtų laikomasi, žmonių įstatymais jie siejami su žinomomis bausmėmis. Tad Prigimties įstatymas išlieka kaip amžina taisyklė visiems žmonėms, įstatymų kūrėjams — taip pat, kaip ir kitiems.

* „Viešos visuomenės yra pastatytos ant dviejų pamatų: pirmasis iš jų — tai įgimtas visų žmonių potraukis į bendrą gyvenimą ir bičiulystę, antrasis — tai toji tvarka, kuri viešu ar tyliu sutarimu apibrėžia jų bendravimo būdą. Ji yra tai, ką vadiname valstybės įstatymu, tikrąja politinio kūno siela, kuri teikia jo nariams gyvybės, sieja juos į viena ir skatina tokiems veiksmams, kurių reikia bendram gėriui. Politiniai įstatymai, skirti palaikyti išorinę tvarką ir valdyti žmones, niekada nebūna sudaryti taip, kaip reikėtų, jeigu netariama, kad žmogaus valia savo esme yra užsispyrėliška, maištinga ir neklusni šventiems jo prigimties įstatymams; vienu žodžiu, jeigu netariama, kad žmogus savo pagadintu protu ne ką geresnis už laukinį gyvulį, ir tada įstatymai vis dėlto leidžia taip nukreipti jo išorinius veiksmus, kad jie nebūtų kliūtimi bendram gėriui, dėl kurio kuriamos visuomenės. Jeigu jie šito nepadaro, jie nėra tobuli" (*Hukeris.* Bažn. pol., kn. 1, s. 10).

Taisyklės, kurias jie nustato kitų žmonių bei savo pačių veiksmams, turi atitikti Prigimties įstatymą, t. y. Dievo valią, kurią jis išreiškia; ir kadangi pagrindinis Prigimties įstatymas yra žmonijos apsauga, tai jokia žmogaus sankcija negali būti gera ar turėti galią, jeigu ji nukreipta prieš šį įstatymą.

136. Antra, įstatymų leidimo, arba aukščiausioji, valdžia negali suteikti sau galią valdyti kaskart naujai susigalvotais savavališkais įsakais, o turi vykdyti teisingumą ir apibrėžti valdinio teises pagal paskelbtus nuolatinius įstatymus* pasitelkus viešai žinomus ir įgaliotus teisėjus. Juk kadangi Prigimties įstatymas nėra rašytinis ir nėra surandamas kur nors kitur, o tik žmonių protuose, tai tuos, kurie aistros ar savo naudos vedami jį iškreiptai aiškins ar taikys, bus nelengva įtikinti suklydus, jeigu nebus tam paskirto teisėjo; tokiu atveju įstatymas negalioja kaip derėtų nustatant teises ir ginant nuosavybę tų, kurie jam pavaldūs, ypač kai kiekvienas yra teisėjas, jo aiškintojas ir vykdytojas net savo paties byloje; ir tas, kurio pusėje teisingumas, turėdamas dažniausiai vien savo paties

* Žmonių įstatymai yra matas žmonėms, kurių veiksmams jie turi vadovauti; bet šie įstatymai, net būdami toks matas, patys taip pat matuojami aukštesnėmis taisyklėmis, kurių yra dvi rūšys: Dievo įstatymas ir Prigimties įstatymas. Todėl žmonių įstatymai turi būti kuriami pagal bendrus Prigimties įstatymus ir taip, kad jie neprieštarautų jokiam Šventojo Rašto įstatymui, nes antraip jie bus blogai sudaryti" (*Hukeris*. Bažn. pol., kn. III, s. 9).

„Versti žmones daryti kas jiems nepatogu yra, regis, neprotinga" (*Ibid.*, I, s. 10).

jėgą, nėra pakankamai pajėgus apginti save nuo skriaudų ar nubausti nusikaltusius. Žmonės, siekdami išvengti šių nepatogumų, kurie žlugdo jų nuosavybę Prigimtinėje būklėje, buriasi į visuomenes, kad galėtų pasiremti bendra visos visuomenės jėga saugodami ir gindami savo nuosavybę ir kad galėtų turėti nuolatines taisykles, kurios kiekvienam leistų žinoti, kas jam priklauso. Kaip tik šio tikslo vedami, žmonės atiduoda visą savo prigimties galią visuomenei, į kurią jie telkiasi, o visuomenė atiduoda įstatymų leidimo galią į tokias rankas, kurios jai atrodo tinkamiausios, pasitikėdama tuo, kad ji bus valdoma paskelbtais įstatymais, nes antraip visų jų taika, ramybė ir nuosavybė vis vien liks tokios pat netikros kaip ir Prigimtinėje būklėje.

137. Absoliuti savavališka valdžia, arba valdymas be aiškių nuolatinių įstatymų, yra nesuderinama su visuomenės ir valdžios tikslais; juk žmonės nekeistų į ją Prigimtinės būklės laisvių, paklusdami valdžiai, jeigu ji nesaugotų jų gyvybės, laisvės ir nuosavybės, o paskelbtos teisėtumo ir nuosavybės taisyklės negarantuotų jiems taikos ir ramybės. Negalima tarti, kad jie panorėtų, jei turėtų tokią galią, suteikti vienam ar keletui asmenų absoliučiai nevaržomą valdžią jų asmeniui ir nuosavybei ar panorėtų suteikti pareigūno rankai jėgą, galinčią kiekvieno iš jų atžvilgiu įvykdyti neribojamą valią; tai reikštų sudaryti patiems sau blogesnes sąlygas už Prigimtinę būklę, kai jie turėjo laisvę ginti savo teisę nuo pažeidinėjimų ir buvo pajėgūs ją išlaikyti lygiomis sąlygomis su pažeidėju, kuris

būtų ar vienas žmogus, ar daugelio žmonių sąjunga. O jeigu tartume, kad jie atidavė save visiškai nevaržomai įstatymų kūrėjo valdžiai ir valiai, tai jie nuginklavo save ir apginklavo jį taip, kad šis gali paversti juos savo grobiu kada tik nori; juk kur kas blogesnė padėtis yra to, kuriam gresia savivalė vieno žmogaus, valdančio šimtą tūkstančių žmonių, negu to, kuriam gresia savivalė šimto tūkstančių pavienių žmonių; juk niekas negali būti tikras, kad tokią valdžią turinčio žmogaus valia yra geresnė už kitų žmonių valią, net jeigu jo jėga būtų šimtą tūkstančių kartų stipresnė. Vadinasi, kad ir kokia būtų valstybės forma, vyriausioji valdžia turi valdyti paskelbtais ir pripažintais įstatymais, o ne tam kartui sugalvotais įsakais ir neapibrėžtais nutarimais. Juk žmonija atsidurs kur kas blogesnėje už Prigimtinę būklę padėtyje, jeigu apginkluos vieną ar keletą žmonių bendra daugelio jėga, kad jie priverstų šį daugelį žmonių paklusti išgalvotiems, niekuo nevaržomiems sprendimams, staiga ateinantiems jiems į galvą ar išreiškiantiems jų palaidą ir iki paskutinės akimirkos nežinomą valią, kai nėra nustatytų taisyklių, kuriomis jie galėtų vadovautis, grįsti savo veiksmus. Juk kadangi visa valdžios galia skirta tik visuomenės labui, ji neturi būti savavališka ir įnoringa. Taigi ji turi būti vykdoma nustatytais ir paskelbtais įstatymais taip, kad ir tauta žinotų savo pareigą būdama saugi ir rami pagal įstatymą, ir valdovai taip pat neperžengtų deramų ribų ir nebūtų gundomi panaudoti jų rankose esančią valdžią tokiems tikslams ir to-

kiais būdais, apie kuriuos jis nedrįstų viešai pareikšti.

138. Trečia, aukščiausioji valdžia negali paimti iš žmogaus jokios jo nuosavybės dalies be jo paties sutikimo. Juk nuosavybės apsauga yra valdžios egzistavimo tikslas, ir kaip tik dėl jo žmonės telkiasi į visuomenę; todėl būtina jo prielaida ir reikalavimas yra tai, kad žmonės turėtų nuosavybę, nes antraip reikėtų tarti, jog, telkdamiesi į visuomenę, jie praranda tai, dėl ko į ją telkėsi; bet tai pernelyg didelė nesąmonė, kad ją koks nors žmogus pripažintų. Vadinasi, žmonės, turėdami visuomenėje nuosavybę, turi teisę į tokį turtą, koks pagal bendruomenės įstatymą jiems priklauso ir kurio, ar tam tikros jo dalies, niekas neturi teisės iš jų atimti be jų pačių sutikimo; be šito jie apskritai neturi jokios nuosavybės. Juk iš tiesų nėra mano nuosavybė tai, ką kitas gali bet kada panorėjęs iš manęs teisėtai atimti be mano sutikimo. Todėl klaidinga manyti, kad aukščiausioji kiekvienos valstybės, arba įstatymų leidimo, valdžia gali daryti ką nori ir savavališkai tvarkyti valdinio nuosavybę ar įsigeidusi pasisavinti kokią nors jos dalį. Šito nereikia labai bijoti ten, kur valdžios įstatymų leidimą visiškai ar iš dalies valdo susirinkimai, kurių sudėtis kinta ir kurių nariai, susirinkimą paleidus, yra pavaldūs, kaip ir visi kiti, bendriems šalies įstatymams. Tačiau ten, kur valdžios įstatymų leidimą valdo nesikeičiančios sudėties nuolat veikiantis susirinkimas arba vienas žmogus, kaip būna absoliučių monarchijų atveju, ten dar yra pavojus, kad jie įsivaizduos

turį savo ypatingą, kitokį negu likusios bendruomenės interesą, todėl bus linkę didinti savo pačių turtus ir galią imdami iš tautos visa, ko tik užsimanys. Juk žmogaus nuosavybė visai nėra saugi net esant geriems ir teisingiems įstatymams, atribojantiems ją nuo kitų jo bendrapiliečių nuosavybės, jeigu tas, kuris juos valdo, turi galią panorėjęs paimti iš bet kurio privataus asmens kokią nors jo nuosavybės dalį ir naudoti ją bei tvarkyti kaip jam patinka.

139. Bet valdžia — nesvarbu, į kieno rankas atiduota, — yra patikima, kaip aukščiau parodžiau, esant tai sąlygai ir tikslui, kad žmonės galėtų turėti ir apsaugoti savo nuosavybę. Todėl valdovas arba senatas, kad ir turėdami galią kurti įstatymus, tvarkančius tarp valdinių nuosavybę, vis dėlto niekada neturi galios imti sau visą savo valdinių nuosavybę ar jos dalį be jų pačių sutikimo; juk praktiškai tai reikštų nepalikti jiems jokios nuosavybės. O kad įsitikintume, jog net absoliuti valdžia ten, kur jos reikia, nėra savavališka net būdama absoliuti, o yra apibrėžta ir ribojama tų tikslų, kurių siekiant kartais reikia valdžios absoliutumo, pakanka apsvarstyti įprastą karinės drausmės praktiką. Juk kariuomenės, o kartu ir visos valstybės išlikimas reikalingas absoliutaus paklusimo kiekvieno aukštesnio karininko įsakymui, o jam nepaklusti ar jį ginčyti, tebūnie jis pats pavojingiausias ar neprotingiausias, — vadinasi, teisėtai užsitraukti mirtį; bet vis dėlto matome, kad viršila, kuris gali įsakyti kareiviui žengti prieš patrankos vamzdį ar stoti į pralaužtos gynybos

vietą, kur jis tikriausiai pražus, negali įsakyti, jog tas kareivis jam atiduotų bent skatiką iš savo pinigų; taip pat ir generolas, kuris gali pasmerkti jį mirčiai už savavališką pasitraukimą iš posto ar už nepaklusimą patiems beprotiškiausiems įsakymams, vis dėlto negali, nepaisant jo absoliučios valdžios gyvenimui ir mirčiai, pasinaudoti bent vienu fartingu iš šio kareivio nuosavybės ar pasisavinti menkiausią jo turto dalį; nors jis gali jam įsakyti bet ką ir gali jį pakarti už mažiausią nepaklusnumą, nes toks aklas paklusnumas būtinas tam tikslui, dėl kurio vadui duota tokia galia, t. y. išsaugoti likusius, o jo turto pasisavinimas visiškai su tuo nesusijęs.

140. Tiesa, kad vyriausybės negali būti išlaikytos be didelių išlaidų, ir kiekvienas, kuris naudojasi jų teikiamos apsaugos dalimi, turi apmokėti iš savo turto tam tikrą šitų išlaidų dalį. Bet vis dėlto tai turi būti daroma jo paties sutikimu, t. y. daugumos sutikimu, kurį pareiškia arba ji pati, arba jos išrinkti atstovai; juk jeigu kas nors pretenduos į teisę skirti ir imti iš tautos mokesčius savo paties valdžia ir be tautos sutikimo, tai tuo jis pažeis pagrindinį nuosavybės įstatymą ir žlugdys valdžios tikslą. Juk kokią nuosavybės teisę aš turiu į tai, ką kitas panorėjęs gali teisėtai pasiimti sau?

141. Ketvirta, įstatymų leidimo organas negali perleisti įstatymų leidimo valdžios į kokias nors kitas rankas, nes, pats būdamas tik deleguota tautos galia, jis negali jos perduoti kitiems. Tik tauta gali nustatyti valstybės formą, įkurdama

įstatymų leidimo organą ir skirdama tuos, kurie jam priklausys. Ir kai tauta pareiškė: „Mes paklusime ir sutiksime būti valdomi įstatymų, sukurtų štai šių žmonių pagal štai šias formas", tai jau niekas negali pasakyti, kad kiti žmonės kurs jai įstatymus; ir ji negali būti surišta kokių nors įstatymų, išskyrus tuos, kuriuos nustato jos išrinkti ir įgalioti asmenys.

142. Štai tokias ribas visuomenės pasitikėjimas ir Dievo bei Prigimties įstatymas nubrėžė kiekvienos valstybės, nepriklausomai nuo jos valdymo formos, įstatymų leidimo valdžiai. Pirma, ji privalo valdyti paskelbtais nustatytais įstatymais, kurie nebūtų keičiami pavieniais atvejais, o būtų vienas įstatymas turtingam ir vargšui, dvaro favoritui ir kaimo artojui. Antra, šie įstatymai taip pat negali būti skirti jokiam kitam galutiniam tikslui, tik tautos labui. Trečia, jie negali didinti mokesčių tautos nuosavybei be pačios tautos ar jos atstovų sutikimo. Ir tai liečia, tiesą sakant, tik tokią valdžią, kur įstatymų leidimo organas yra nuolat veikiantis ar bent jau kur tauta nėra išsaugojusi kurios nors jo sudėties dalies atstovams, retkarčiais jos pačios renkamiems. Ketvirta, įstatymų leidimo organas neprivalo ir negali perduoti įstatymų leidimo galios kam nors kitam ar paskirti ją ne tam, kuriam ją paskyrė tauta.

DVYLIKTAS SKYRIUS

Apie įstatymų leidimo, vykdomąją ir federacinę valstybės valdžią

143. Įstatymų leidimo valdžia yra toji valdžia, kuri turi teisę nurodyti, kaip bus naudojama valstybės jėga saugant bendruomenę ir jos narius. Kadangi įstatymai, kurie turės būti vykdomi nepaliaujamai ir veikti nuolatos, gali būti sukurti per trumpą laiką, nėra reikalo, kad įstatymų leidimo valdžia veiktų nuolat, nes jai ne visuomet atsiras darbo. Ir kadangi pagunda gali būti per didelė silpnai žmogaus prigimčiai, linkusiai geisti valdžios, tie patys asmenys, kurie turi teisę kurti įstatymus, gali taip pat įsigeisti paimti į savo rankas teisę juos vykdyti, kad tokiu būdu pasidarytų sau išimtį ir nebūtų pavaldūs savo sukurtiems įstatymams ir kreiptų įstatymą, jį kuriant ir jį vykdant, savo asmeninei naudai; taip jų interesai tampa atskiri nuo likusios bendruomenės, priešingi visuomenės ir valdžios tikslui. Todėl gerai sutvarkytose valstybėse, kur atsižvelgiama, kaip tai dera, į visumos labą, įstatymų leidimo valdžia atiduodama į įvairių asmenų rankas, kurie, susirinkę tam tikru laiku, turi vieni ar kartu su kitais kurti įstatymus, o tai atlikę ir vėl išsiskirstę, patys tampa pavaldūs savo išleistiems įstatymams; šie nauji ir tiesioginiai pavaldumo saitai verčia juos rūpintis tuo, kad jų leidžiami įstaty-

mai padėtų bendram labui.

144. Bet kadangi įstatymai, sukurti iškart ir per trumpą laiką, turi pastovią ir nuolatinę galią ir turi būti nepaliaujamai vykdomi bei prižiūrimi, būtina turėti visą laiką veikiančią valdžią, kuri garantuotų, kad priimti ir galiojantys įstatymai būtų vykdomi. Todėl įstatymų leidimo ir vykdomoji valdžia dažnai būna atskiriamos.

145. Kiekvienoje valstybėje yra dar viena valdžia, kurią galima pavadinti prigimtine, nes ji atitinka tą galią, kurią turi kiekvienas žmogus prieš tapdamas visuomenės nariu. Juk nors valstybėje jos nariai yra atskiri asmenys ir vienas kito atžvilgiu patys yra valdomi visuomenės įstatymų, tačiau likusios žmonijos atžvilgiu jie yra tarsi vienas kūnas, kuris tebėra, kaip kad anksčiau buvo kiekvienas jo narys, Prigimtinėje būklėje su likusia žmonija. Todėl nesutarimai, atsirandantys tarp žmogaus, priklausančio visuomenei, ir kitų, jai nepriklausančių, yra tvarkomi visuomenės, o skriaudos, padarytos vienam jos nariui, atitaisymas yra jos visos reikalas. Taigi šiuo požiūriu visa bendruomenė yra vienas kūnas, esantis Prigimtinėje būklėje visų kitų, tai bendruomenei nepriklausančių valstybių ar asmenų atžvilgiu.

146. Vadinasi, šiai valdžiai priklauso karo ir taikos teisė, koalicijų ir sąjungų teisė bei visi santykiai su užsienio asmenimis ir bendruomenėmis. Šią valdžią, jeigu norite, galima vadinti federacine. Jeigu dalykas suprastas — man nesvarbu, kaip jis bus pavadintas.

147. Šios dvi valdžios, vykdomoji ir federacinė, nors iš tikrųjų skirtingos, nes pirmoji aprėpia visuomenės municipalinių įstatymų vykdymą jos viduje visoms jos dalims, o antroji — visuomenės saugumo bei jos interesų laidavimą išorės santykiuose su tais, iš kurių ji gali turėti naudos ar kurie jai gali pakenkti, vis dėlto jos beveik visada susietos. Ir nors šios federacinės valdžios geras ar blogas panaudojimas labai svarbus valstybei, ji kur kas mažiau pajėgi tvarkytis iš anksto nustatytais nuolatiniais įstatymais negu vykdomoji valdžia; todėl ji būtinai turi būti palikta blaiviam protui ir išminčiai tų, kurių rankose ji yra, kad ja būtų naudojamasi bendram labui. Juk įstatymai, kurie liečia valdinių tarpusavio santykius ir kurie vadovauja jų veiksmams, visai lengvai gali eiti pirma jų. Tačiau, kaip elgtis su svetimšaliais, labai priklauso nuo jų veiksmų ir jų ketinimų bei interesų įvairovės, todėl sprendimas čia dažniausiai turi būti paliktas sveikai nuovokai tų, kuriems ši valdžia suteikta, kad jie galėtų vadovautis visu savo sumanumu valstybės naudai.

148. Nors, kaip aš sakiau, vykdomoji ir federacinė valdžia kiekvienoje bendruomenėje yra iš tikrųjų skirtingos valdžios, vis dėlto vargu ar jas reikia atskirti ir vienu metu atiduoti į įvairių asmenų rankas. Juk vykdant abi šias valdžias, reikia visuomenės jėgos, todėl beveik neįmanoma valstybės jėgą sutelkti į dvi skirtingas, viena kitai nepavaldžias rankas, arba vykdomąją ir federacinę valdžią suteikti asmenims, kurie galėtų veikti atskirai, nes tada visuomenės

jėga priklausytų skirtingoms vadovybėms, o tai anksčiau ar vėliau lemtų netvarką ir suirutę.

TRYLIKTAS SKYRIUS

Apie valstybės valdžių subordinaciją

149. Nors susikūrusioje valstybėje, stovinčioje ant savųjų pamatų ir veikiančioje pagal savo prigimtį, t.y. veikiančioje bendruomenės išlikimo labui, gali būti tik viena aukščiausia valdžia, įstatymų leidimo valdžia, kuriai yra ir turi būti subordinuotos visos kitos, vis dėlto, kadangi ji yra tik įgaliotoji valdžia, veikianti dėl tam tikrų tikslų, tautai dar lieka aukščiausia valdžia nušalinti arba keisti įstatymų leidimo valdžią, kai ji pamato šią valdžią veikiant priešingai jos įgaliojimams. Juk visa įgaliojimu suteikta valdžia yra skiriama vienam tikslui, kuris ją ir riboja; todėl, kai šis tikslas akivaizdžiai prarandamas ar paneigiamas, įgaliojimas būtinai nutraukiamas, o valdžia turi būti grąžinta į rankas tų, kurie ją suteikė, ir jie gali iš naujo skirti ją ten, kur, jų manymu, ji geriausiai garantuos jų saugumą ir ramybę. Vadinasi, bendruomenė nuolat išlaiko aukščiausią valdžią gindama save nuo kieno nors kėsinimosi ir užmačių, net savų įstatymų kūrėjų, jei tik jie pasirodys tiek kvaili ar tiek sugadinti, kad imtų rengti ir vykdyti sąmokslus prieš valdinio laisves ir nuosavybę. Juk joks žmogus ir jokia

žmonių visuomenė negali patikėti savo išlikimą arba atitinkamai tam reikalingas priemones kieno nors kito absoliučiai savivalei; jei kas nors mėgins sudaryti tokią vergišką padėtį, jie visuomet turės teisę ginti tai, su kuo išsiskirti jiems nevalia, taip pat ir teisę atsikratyti tų, kurie kėsinasi į šį pagrindinį, šventą ir nekintamą savisaugos įstatymą, dėl kurio jie susibūrė į visuomenę. Taigi galima sakyti, kad šiuo požiūriu bendruomenė visuomet yra aukščiausioji valdžia, tačiau ji negali būti laikoma tokia egzistuojant kokiai nors jos valdymo formai, nes ši tautos valdžia niekada negali įsigalioti, kol nepaleista vyriausybė.

150. Visais atvejais, kol tebėra vyriausybė, įstatymų leidimo valdžia yra aukščiausioji valdžia. Juk tas, kuris duoda įstatymus kitam, būtinai turi būti viršesnis; o kadangi įstatymų leidimo valdžia valdo visuomenę kaip tik savo teise duoti įstatymus visoms jos dalims ir kiekvienam jos nariui, nustatydama taisykles jų veiksmams ir suteikdama bausmės galią, kai joms nusižengiama, tai įstatymų leidimo valdžia būtinai yra aukščiausia, ir visos kitos valdžios, priklausančios kuriems nors visuomenės nariams ar jos dalims, kyla iš jos ir yra jai pavaldžios.

151. Kai kuriose valstybėse, kur įstatymų leidimo valdžia nėra nuolat veikianti, o vykdomoji valdžia suteikta vienam asmeniui, kuris taip pat priklauso įstatymų leidimo valdžiai, ten šis vienas asmuo gali būti tam tikru atveju taip pat pavadintas aukščiausia valdžia, ne to-

dėl, kad jis turi visą aukščiausią, t.y. įstatymų leidimo valdžią, o todėl, kad jis turi aukščiausią vykdymo galią, iš kurios visi žemesnieji pareigūnai kildina visą savo pavaldžią galią ar bent jau didžiausią jos dalį; kadangi jo atžvilgiu taip pat nėra jokios aukštesnės įstatymų leidimo valdžios, nes nėra tokio įstatymo, kuris galėtų būti priimtas be jo sutikimo, ir vargu ar galima tikėtis, kad dėl tokio įstatymo jis kada nors taptų pavaldus kitiems įstatymų kūrėjams, tai šiuo atžvilgiu jis gali būti teisėtai pavadintas aukščiausia valdžia. Tačiau reikia pažymėti, kad nors ištikimybės pasižadėjimai ir priesaikos duodamos kaip tik jam, jos duodamos jam ne kaip aukščiausiam įstatymų kūrėjui, o kaip aukščiausiajam vykdytojui įstatymo, sukurto bendros jo ir kitų valdžios; juk priesaika yra ne kas kita kaip įstatymą atitinkantis klusnumas, o šitą įstatymą pažeidęs, jis netenka teisės į kitų klusnumą ir negali jo reikalauti kitaip kaip asmuo, viešai tam įgaliotas įstatymu; todėl jis turi būti laikomas valstybės įvaizdžiu, dvasia ar jos atstovu, kurio veiklumą lemia visuomenės valia, pareikšta jos įstatymuose; tad jis turi tik įstatymo valią ar valdžią. Bet kai jis išsižada šio atstovavimo, šios viešos valios ir pradeda veikti savo paties asmenine valia, tai jis praranda savo padėtį ir yra tik privatus asmuo be valdžios ir be valios; juk visuomenės nariai privalo paklusti ne kam kitam, o tik bendrai jos valiai.

152. Vykdomoji valdžia, jei ji atiduota kam nors kitam, o ne tam asmeniui, kuris taip pat

dalyvauja įstatymų leidimo valdžioje, regimai yra pastarajai pavaldi ir jai atskaitinga, o panorėjus gali būti pakeista ir nušalinta. Taigi ne aukščiausioji vykdomoji valdžia yra nepavaldi, bet aukščiausioji vykdomoji valdžia, patikėta vienam žmogui, kuris, dalyvaudamas įstatymų leidime, neturi kitos aukštesnės įstatymų kūrimo valdžios, kuriai jis būtų pavaldus ir turėtų atsiskaityti, nebent savo paties prisidėjimu ir sutikimu; tad jis pavaldus ne daugiau, negu jam tai atrodo reikalinga, o tai, galima daryti tvirtą išvadą, bus visiškai maža. Apie kitas valstybės ministerijų ir priklausomas valdžias nėra reikalo kalbėti, nes visose įvairių papročių ir santvarkų valstybėse jų yra tokia gausybė ir begalinė įvairovė, kad neįmanoma smulkiau apie jas visas papasakoti. Kiek būtina mūsų dabartiniam tikslui, galime pažymėti tik tai, kad nė viena iš jų neturi jokios aukštesnės galios negu taį, kas joms perduodama konkrečiu leidimu ar paskyrimu, ir visos jos atsiskaito kuriai nors kitai valstybės valdžiai.

153. Visai nėra būtina nei labai patogu, kad įstatymų leidimo valdžia veiktų nuolat, tačiau absoliučiai būtina, kad nuolat veiktų vykdomoji valdžia, nes poreikis kurti naujus įstatymus ne visada yra, bet visada yra poreikis vykdyti sukurtus įstatymus. Kai įstatymų kūrėjai perduoda savo sukurtų įstatymų vykdymą į kitas rankas, jie vis vien išlaiko teisę jį iš jų atsiimti, jeigu randa tam priežastį, ir bausti už kiekvieną įstatymus pažeidžiantį valdininkavimą. Tas pats galioja ir federacinės valdžios

atžvilgiu, nes ji, kaip ir vykdomoji, yra ministerinė ir pavaldi įstatymų leidimo valdžiai, kuri, kaip buvo parodyta, konstitucinėje valstybėje yra aukščiausia. Šiuo atveju taip pat tariama, kad įstatymų leidimo valdžią sudaro keli žmonės (nes, jeigu ji būtų sudaryta iš vieno asmens, jis negalėtų būti kitoks kaip nuolat veikiantis, todėl, būdamas aukščiausias, kartu su įstatymų kūrimo valdžia turėtų, suprantama, ir aukščiausią vykdomąją valdžią), kurie gali rinktis ir veikti tokiais laiko tarpais, numatytais pirmykštės konstitucijos ar jų ankstesnio susirinkimo, arba rinktis savo pačių nuožiūra, jeigu toks laikas niekur nebuvo nurodytas ar nėra kito numatyto būdo jiems rinktis. Juk tauta jiems patikėjo aukščiausią valdžią, ir ją jie visuomet išlaiko; tad jie gali ją vykdyti kada tik nori, nebent savo pirmykštės konstitucijos jie yra ribojami tam tikrais periodais arba savo aukščiausios valdžios aktu yra nukėlę savo rinkimąsi iki tam tikro laiko, o jam atėjus, jie turi teisę rinktis ir vėl veikti.

154. Jeigu įstatymų leidimo valdžia arba kuri nors jos dalis yra sudaryta iš tautos tam tikram laikui išrinktų atstovų, kurie po to grįžta į įprastą valdinių padėtį ir dalyvauja leidžiant įstatymus tik būdami naujai išrinkti, tai šią rinkimo teisę tauta turi vykdyti taip pat arba tam tikrais laiko tarpais, arba kada ji tam bus pašaukta. Pastaruoju atveju teisė šaukti įstatymų leidimo valdžią paprastai suteikiama vykdomajai valdžiai ir turi vieną iš šių dviejų apribojimų laiko požiūriu: arba pagal pirmykštę kons-

tituciją reikia, kad atstovai rinktųsi ir veiktų tam tikrais laiko tarpais, ir tada vykdomoji valdžia vien tik leidžia tarnybinius potvarkius jų rinkimui ir sušaukimui pagal deramas formas, arba paliekama teisė juos sušaukti vykdomosios valdžios nuovokai skelbiant naujus rinkimus, kai aplinkybės ar neatidėliotini tautos reikalai verčia keisti senus ar kurti naujus įstatymus, taip pat šalinti kokius nors nepatogumus, kuriuos tauta kenčia ar kurie jai gresia, ar užkirsti jiems kelią.

155. Čia kas nors gali paklausti: kas bus, jeigu vykdomoji valdžia, turėdama valstybės jėgą, panaudos šitą jėgą sutrukdyti įstatymų leidimo organui rinktis ir veikti tada, kai to reikia arba pagal pirmykštę konstituciją, arba dėl bendrų reikalų? Atsakau: jėgos naudojimas prieš tautą be jokios teisės ir priešingai tam įgaliojimui, kuris suteiktas šitaip besielgiančiam, yra karas su tauta, kuri turi teisę pertvarkyti savo įstatymų leidimo organą taip, kad šis vykdytų jos valdžią. Juk tauta įsteigė įstatymų leidimo organą tam, kad jis vykdytų įstatymų leidimo valdžią arba tam tikrais laiko tarpais, arba prireikus; todėl, kai kokia nors jėga trukdo jai daryti tai, kas būtina visuomenei ir nuo ko priklauso tautos saugumas ar išlikimas, tada tauta turi teisę jėga pašalinti šitą jėgą. Kiekvienoje padėtyje ir bet kokiomis sąlygomis tikrasis vaistas nuo neteisėtos jėgos yra priešinimasis jai jėga. Dėl neteisėtos jėgos naudojimo visuomet tas, kuris ją naudoja, atsiduria karo padėtyje kaip agresorius, o tai suteikia teisę

atitinkamai su juo elgtis.

156. Vykdomajai valdžiai suteikta teisė sušaukti ir paleisti įstatymų leidimo organą nėra jos viršenybė šio organo atžvilgiu, o tik visuomenės įgaliojimas rūpintis tautos saugumu tuo atveju, kai žmonių reikalų neapibrėžtumas ir kintamumas negalėtų pakelti pastovios griežtos taisyklės. Juk pirmieji valstybės kūrėjai negalėjo kokia nors įžvalga tiek numatyti ateities įvykius, kad būtų galima visiems laikams taip griežtai nustatyti įstatymų leidėjų sušaukimo ir jų darbo trukmės periodus, jog tai tikrai atitiktų visus valstybės poreikius; tad geriausia priemonė šiam trūkumui pašalinti buvo patikėti sveika nuovoka tų, kurie turi sudaryti nuolat veikiantį organą ir kurių rūpestis būtų sergėti visuomenės gėrį. Nuolatiniai, dažni įstatymų leidėjų susirinkimai ir ilgi jų posėdžiai be būtino reikalo gali būti tik našta tautai, o ilgainiui jie neišvengiamai lemia dar pavojingesnius nepatogumus. Vis dėlto greita įvykių raida kartais gali pareikalauti neatidėliotinos jų pagalbos, ir bet koks delsimas juos sušaukiant gali būti pavojingas visuomenei; o kartais jie gali turėti tokių labai svarbių reikalų, kad ribotas jų posėdžiavimų laikas bus per trumpas jų darbui, ir visuomenė praras tą naudą, kurią ji galėtų turėti tik iš brandžių jų svarstymų. Ką gi tokiu atveju galėtume padaryti, kad bendruomenei retkarčiais nekiltų neišvengiamas pavojus iš vienos arba kitos pusės dėl įstatymų leidėjų sušaukimo ir griežto jų veiklos periodiškumo bei trukmės, jeigu to nepatikėtume sveikai nuolat

čia esančių ir su visuomenės reikalais susipažinusių asmenų nuovokai, kad jie galėtų pasinaudoti šia prerogatyva visuomenės labui? O į kieno rankas geriau visa tai perduoti, jeigu ne į rankas tų, kuriems patikėta vykdyti dėl to paties tikslo sukurtus įstatymus? Vadinasi, jeigu įstatymų leidėjų sušaukimo ir jų veiklos laikas nėra nustatytas pirmykštės konstitucijos, tai toks nustatymas natūraliai atitenka vykdomajai valdžiai, bet ne kaip šališkai galiai, priklausančiai nuo jos įgeidžių. Ji įgaliota veikti vien tik bendram labui, jei to prireiktų dėl įvykių raidos ir reikalų permainų. Ne mano reikalas čia aiškintis, kas sukelia mažiau nepatogumų — ar tai, kad būna nustatyti įstatymų leidėjų sušaukimo periodai, ar kad tai paliekama valdovo nuožiūrai, ar kad galbūt abu šie dalykai derinami; man svarbu tik parodyti, kad nors vykdomoji valdžia gali turėti prerogatyvą šaukti ir paleisti tokius įstatymų kūrėjų susirinkimus, ji dėl to vis vien netampa jų atžvilgiu aukštesne valdžia.

157. Šio pasaulio daiktai taip nepaliaujamai kinta, kad niekas ilgai neišlieka tos pačios būklės. Antai tautos, turtai, prekyba, galia keičia savo vietą; klestintys stiprūs miestai virsta griuvėsiais ir ilgainiui tampa apleistais užkampiais, o kitos retai lankomos vietos tampa tankiai gyvenamais kraštais, su gausiais turtais ir daug gyventojų. Tačiau daiktai ne visuomet kinta vienodai, ir asmeniniai interesai dažnai išlaiko papročius ir privilegijas, kurie jau nebeturi pagrindo. Dažnai atsitinka, kad valstybėse, kuriose dalį įstatymų kūrėjų sudaro tautos

renkami atstovai, ilgainiui šis atstovavimas tampa labai nelygus ir neatitinka to pagrindo, kuriuo remiantis jis buvo pirmąkart sukurtas. Prie kokių didžiulių nesąmonių priveda vadovavimasis papročiu, kai jo prasmė jau išnykusi, galime įsitikinti matydami tai, kada, likus vien miesto vardui ir dar nebent griuvėsiams, kur visi statiniai — gal tik vienas avių gardas, o gyventojų ne daugiau negu piemenų, į didžiąją įstatymų kūrėjų asamblėją siunčiama atstovų tiek pat, kiek jų siunčia visa grafystė, turinti daug gyventojų ir didžiulių turtų. Svetimšaliai tuo stebisi, ir kiekvienas turi pripažinti, kad padėtį reikia taisyti; tačiau dauguma mano, kad tai padaryti sunku, nes įstatymų leidimo organo sukūrimas yra pradinis ir svarbiausias visuomenės aktas, ankstesnis už visus valstybinius jos įstatymus, jis priklauso tik nuo tautos, tad jokia žemesnioji valdžia negali jo pakeisti. Todėl tauta, kartą įsteigus įstatymų leidimo organą ir esant tokiam valdymo būdui, apie kurį kalbėjome, neturi jokios teisės imtis veiksmų, kol valdžia laikosi; manoma, kad šis' nepatogumas yra nepašalinamas.

158. *Salus populi suprema lex* iš tikrųjų yra tokia teisinga ir pamatinė taisyklė, kad tas, kuris nuoširdžiai ja vadovaujasi, negali pavojingai suklysti. Todėl vykdomoji valdžia, kuri turi teisę šaukti įstatymų leidėjus, daugiau rūpindamasi teisinga proporcija negu atstovavimo forma ir vadovaudamasi ne senu papročiu, bet teisingu pagrindu, nustato narių skaičių iš visų tų vietų, kurios turi teisę būti

atskirai atstovaujamos (o į tai jokia tautos dalis, net labiausiai suvienyta, negali pretenduoti kitaip kaip tik proporcingai tai pagalbai, kurią ji teikia visuomenei). Tokiu atveju negalima tvirtinti, kad įkurtas naujas įstatymų leidimo organas, nes taip tik grąžintas senasis ir tikrasis ir įveikta toji netvarka, kurią tiek pat nepastebimai, kiek ir neišvengiamai sukelia laiko tėkmė. Kadangi tautos interesams ir jos ketinimams turi būti nešališkai ir lygiai atstovaujama, tas, kuris ją prie šito priartina, yra neabejotinas vyriausybės draugas ir jos steigėjas, ir jis negali nesulaukti bendruomenės sutikimo ir pritarimo; juk prerogatyva yra ne kas kita kaip valdovo rankose esanti galia rūpintis bendru gėriu tais atvejais, kai dėl nenumatomų ir kintančių aplinkybių neįmanoma saugiai vadovautis griežtais ir nekintamais įstatymais. Kad ir kas būtų daroma, jeigu tai akivaizdžiai daroma tautos labui ir kuriant valdžią ant tikrųjų jos pagrindų, yra ir visad bus teisinga prerogatyva. Teisė steigti naujas korporacijas ir atitinkamai turėti naujus atstovus paremta prielaida, kad, laikui bėgant, atstovavimo proporcijos gali keistis ir teisingai gauna atstovavimo teisę tie, kurie anksčiau jos neturėjo; dėl tos pačios priežasties jos netenka tie, kurie anksčiau ją turėjo, o dabar yra per daug nereikšmingi, jog turėtų tokią privilegiją. Juk kėsinimasis į vyriausybę yra ne tai, kad keičiama esama padėtis, kurią, galimas dalykas, sukūrė parsidavėliškumas ir pagedimas, o tai, kad ji pati pradeda kenkti

tautai ar ją išnaudoti, išskirdama iš visų kurią nors vieną dalį ar partiją ir pajungdama jai likusius. Visa, ko negalima nepripažinti esant naudinga visuomenei ir visai tautai, kai tai daroma deramomis ir ilgalaikėmis priemonėmis, visuomet pasiteisins; ir visuomet, kai tauta išsirinks savo atstovus pagal teisingas ir nepaneigiamai lygias proporcijas, atitinkančias pirmykštę valdžios sandarą, nebus galima abejoti, kad tai bus visuomenės valia ir aktas, nepriklausomai nuo to, kas jai leido ar pasiūlė tai padaryti.

KETURIOLIKTAS SKYRIUS

Apie prerogatyvą

159. Kur įstatymų leidimo ir vykdomoji valdžia yra skirtingose rankose, kaip tai būna visose nuosaikiose monarchijose bei deramai sutvarkytose vyriausybėse, ten visuomenės labui reikia, kad kai kurie dalykai būtų palikti sveikai nuovokai to, kuris turi vykdomąją valdžią. Kadangi įstatymų kūrėjai pajėgūs numatyti ir parengti įstatymus visiems tiems atvejams, kai tai gali būti naudinga bendruomenei, įstatymų vykdytojas, turėdamas savo rankose valdžią, bendro prigimties įstatymo pagrindu turi teisę naudoti ją visuomenės labui daugeliu atvejų, kai municipalinis įstatymas nepateikia jokių nurodymų, kol įstatymų leidė-

jai bus patogiu laiku sušaukti išspręsti šį reikalą; dar daugiau, yra nemažai dalykų, kurių įstatymas niekaip negali numatyti, ir jie neišvengiamai turi būti palikti sveikai nuovokai to, kuris turi savo rankose vykdomąją valdžią, kad jis juos tvarkytų kaip to reikia bendram gėriui ir naudai; be to, kai kuriais atvejais būtina, kad patys įstatymai užleistų vietą vykdomajai valdžiai arba, tiksliau, šiam pagrindiniam prigimties ir valdžios įstatymui, t.y. kad kiek tik įmanoma būtų išsaugomi visi visuomenės nariai. Juk dažnai gali susiklostyti tokios aplinkybės, kai tikslus ir griežtas įstatymų laikymasis gali padaryti žalos (antai kai nenugriaunamas nekalto žmogaus namas gaisrui sustabdyti degant gretimam namui); ir žmogui kartais pritaikoma skirtumo tarp asmenų nedarančio įstatymo galia dėl veiksmo, kuris gali būti vertas pagyrimo ir atleidimo; reikia, kad valdovas turėtų galią daugeliu atvejų sušvelninti įstatymo griežtumą, dovanojant kai kuriems prasižengusiems už jų veiksmus, nes valdžios tikslas yra išsaugoti visus, kiek tik tai įmanoma, todėl turi būti pasigailima net nusikaltusių, kai tai nedaro skriaudos nekaltiems.

160. Ši galia veikti, vadovaujantis sveika nuovoka, visuomenės labui be įstatymo nurodymo, o kartais net prieš jį, yra tai, kas vadinama prerogatyva. Kai kuriose valstybėse įstatymų leidimo valdžia nėra nuolat veikianti ir paprastai per daug didelė, todėl pernelyg lėta skubiems valdymo reikalams tvarkyti. Be to, neįmanoma numatyti ir įstatymais pasiruošti vi-

siems įvykiams bei poreikiams, galintiems turėti reikšmės visuomenei, ar sukurti tokius įstatymus, kurie nedarys žalos, jeigu jie beatodairiškai griežtai bus vykdomi visais atvejais ir visų asmenų atžvilgiu. Dėl visų šių priežasčių vykdomajai valdžiai paliekama laisvė savo sprendimu daryti daugelį dalykų, kurių nenurodo įstatymai.

161. Ši galia, kol ji naudojama bendruomenės labui ir pagal vyriausybei suteiktus įgaliojimus bei jos paskirtį, yra neginčijama prerogatyva, ir dėl jos niekada neabejojama. Juk žmonės labai retai, o gal ir niekuomet nebūna tokie smulkmeniški ar nuodugnus, kad ginčytų prerogatyvą, kol ji bent pakenčiamai naudojama tam, kam ji buvo skirta,— tautos labui, o ne aiškiai prieš jį. Bet jeigu tarp vykdomosios valdžios ir tautos kyla nesutarimas dėl pretenzijų į kokį nors dalyką kaip į prerogatyvą, tai bendra tokios prerogatyvos vykdymo tendencija, tautos labui ar žalai, leis lengvai išspręsti šį klausimą.

162. Lengva suprasti, kad valdžios kūdikystėje valstybės nedaug skyrėsi nuo šeimynų žmonių skaičiumi, jos mažai nuo jų skyrėsi ir įstatymų skaičiumi, ir kadangi valdovai būdavo tarsi jų tėvai, besirūpinantys jomis jų labui, tai beveik visa valdžia būdavo prerogatyva. Užtekdavo kelių nustatytų įstatymų, o valdovų sveika nuovoka ir rūpestis padarydavo visa kita. Tačiau, kai klaida ar pataikavimas pastūmėjo silpnus valdovus panaudoti šią valdžią savo asmeniniams tikslams, o ne bend-

ram labui, tauta pradėjo siekti viešais įstatymais riboti prerogatyvą ten, kur ji pasirodė esanti jai žalinga, ir ji paskelbė prerogatyvos apribojimus tais atvejais, kuriais ji ir jos protėviai buvo palikę visišką sprendimų laisvę išminčiai tų valdovų, kurie ją naudojo ne kitaip kaip tik teisingam tikslui, t. y. savo tautos labui.

163. Ir todėl visiškai klaidingai valdžią supranta tie, kurie sako, jog tauta kėsinasi į prerogatyvą, kai ji bent dalį jos apriboja nustatytais įstatymais. Juk, šitaip darydama, tauta neatima iš valdovo nieko, kas jam teisėtai priklauso, o tik paskelbia, kad toji valdžia, kurią ji paliko neribojamą jo ar jo protėvių rankose, kad ji būtų naudojama jos labui, tampa ne tos paskirties dalyku, kai jis panaudoja ją kitam. Juk valdžios tikslas yra bendruomenės gėris, ir visi pakeitimai, kurie daromi siekiant šio tikslo, negali būti kėsinimasis į ką nors; juk niekas iš esančių valdžioje negali turėti teisės vadovautis kokiu nors kitu tikslu; kėsinimasis yra tik tai, kas prieštarauja ar kliudo bendram labui. Tie, kurie sako kitaip, kalba tarsi valdovas turėtų kitų ir nuo bendruomenės labo nepriklausomų interesų, o ne būtų kaip tik jam sukurtas. Štai čia ir yra toji šaknis ir tas šaltinis, iš kurio kyla beveik visos tos nelaimės ir suirutės, atsirandančios esant karaliaus valdžiai. Ir iš tikrųjų, jeigu tai tiesa, tai jo valdoma tauta yra ne bendrija protingų būtybių, kurios susibūrė į visuomenę dėl abipusio gėrio ir paskyrė sau valdovą saugoti

ir puoselėti tą bendrą gėrį; priešingai, į ją reikia žiūrėti kaip į kaimenę žemesnių padarų, valdomų šeimininko, kuris juos prižiūri ir naudoja savo malonumui ar naudai. Jeigu žmonės būtų tokie silpnapročiai ir taip sugyvulėję, kad burtųsi į visuomenę tokiomis sąlygomis, tai prerogatyva iš tikrųjų galėtų tapti tuo, kuo pagal kai kurių žmonių norą ji būtų — savavališka galia daryti tautai žalą.

164. Bet kadangi negalima tarti, kad protinga būtybė, būdama laisva, paklustų kitai būtybei savo pačios nenaudai (nors galbūt, suradęs gerą ir išmintingą valdovą, žmogus nemanys, kad būtina ar naudinga dėl visų dalykų nubrėžti griežtas jo valžios ribas), prerogatyva negali būti kas nors kita, išskyrus tautos leidimą valdovams kai kuriuos dalykus daryti savo laisvu sprendimu ten, kur įstatymas tyli, o kartais veikti net priešingai įstatymo raidei, ir tauta su tuo susitaikys, jei tai bus padaryta dėl bendro gėrio. Juk geras valdovas, kuris galvoja apie jam suteiktą pasitikėjimą ir rūpinasi savo tautos gėriu, negali turėti per didelę prerogatyvą, t.y. galią daryti gera; o silpnas ir blogas valdovas, pretenduojantis į tai, kad valdžia, kuria, nevaržomi įstatymo, naudojosi jo pirmtakai, yra pagal jo pareigas jam priklausanti prerogatyva, kuria jis gali naudotis kaip jam patinka, siekdamas kokio nors intereso, kitokio negu bendras,— toks valdovas duoda tautai progą pareikšti savo teises ir apriboti tą valdžią, kurią, kai ji buvo naudojama bendram gėriui, ji tylomis pripažindavo.

165. Štai kodėl pažvelgiantis į Anglijos istoriją pamatys, kad didžiausia prerogatyva visada būdavo mūsų išmintingiausių ir geriausių valdovų rankose, nes tauta matydavo jų veiksmų bendrą tendenciją siekti visuomenės labo, ir jeigu ji pastebėdavo nedidelius, jos požiūriu, nukrypimus nuo šio tikslo, atsiradusius dėl kokio nors žmogiško silpnumo ar klaidos (nes valdovai yra tik žmonės, taip pat sukurti kaip kiti), tai vis vien buvo matyti, kad apskritai jų elgesį skatino tik rūpinimasis tautos gerove. Todėl tauta, turėdama pagrindo būti patenkinta šiais valdovais, visais tais atvejais, kai jie veikdavo nepaisydami įstatymo raidės ar net priešingai jai, susitaikydavo su jų veiksmais ir be mažiausio murmėjimo leisdavo jiems laisvai plėsti savo prerogatyvą, teisingai manydama, kad tuo jie nedaro žalos įstatymams, nes veikia rūpindamiesi visų įstatymų pagrindu ir tikslu — bendru labu.

166. Tokie beveik dieviški valdovai iš tikrųjų turėjo tam tikrą teisę į savavališką valdžią, jei remiamės argumentu, kuris įrodo absoliučią monarchiją esant geriausia valdžia, kuria pats Dievas valdo visatą, o tokie karaliai esą Jo išminties ir malonės dalininkai. Tuo pagrįstas posakis: „Gerų valdovų karaliavimas visuomet buvo pavojingiausias jų tautos laisvėms". Kai jų įpėdiniai, kurie valdydami vadovavosi visai kitomis mintimis, paversdavo šių gerų valdovų veiksmus precedentu ir padarydavo juos savo prerogatyvos matu — tarsi tai, kas buvo daroma tik tautos labui, davė jiems teisę panorėjus

tautai kenkti,— tai dažnai kildavo ginčai, o kartais ir visuomeniniai neramumai, kol tauta pajėgdavo atgauti savo pirmykštes teises ir pasiekdavo, kad būtų paskelbtas prerogatyvos nebuvimas ten, kur jos tikrai niekad nebuvo. Juk negali būti, kad kas nors visuomenėje kada nors turėtų teisę daryti žalą tautai, nors visai galima ir teisinga tautai nemėginti nustatyti prerogatyvos ribų tiems karaliams ar valdovams, kurie patys nenusižengia bendro gėrio reikalavimams. Apskritai „prerogatyva yra ne kas kita kaip galia veikti siekiant bendro gėrio be taisyklės".

167. Teisė šaukti parlamentą, kiek tai susiję su jo vieta, laiku ir trukme, Anglijoje iš tikrųjų yra karaliaus prerogatyva, bet su sąlyga, kad ja naudojamasi tautos labui, priklausomai nuo laiko bei aplinkybių reikalavimų. Kadangi neįmanoma iš anksto numatyti, kur ir kada parlamentui geriausia rinktis, šis sprendimas buvo paliktas vykdomajai valdžiai, kad visa tai geriausiai padėtų bendram gėriui ir atitiktų parlamento tikslus.

168. Kalbant apie prerogatyvą, visuomet užduodamas senas klausimas: „Kas bus teisėjas sprendžiant, ar ši valdžia teisingai panaudota?" Atsakau: tarp veikiančios vykdomosios valdžios, turinčios tokią prerogatyvą, ir įstatymų kūrėjų, kurių sušaukimas priklauso nuo jos valios, negali būti žemėje jokio teisėjo. Taip pat negali būti jokio teisėjo tarp įstatymų kūrėjų ir tautos, jeigu vykdomasis arba įstatymų leidimo organas, gavęs valdžią į savo rankas, sumany-

tų ją pavergti ar sunaikinti ir mėgintų tai daryti. Tauta šiuo atveju, kaip ir visais tais atvejais, kai ji neturi teisėjo žemėje, negali išsigelbėti kitaip kaip kreipdamasi į Dangų. Juk valdovai, mėgindami tai daryti, panaudoja valdžią, kurios tauta jiems niekad nebuvo suteikusi (niekad negalime manyti, jog tauta yra sutikusi būti kieno nors valdoma žalingu jai būdu), ir daro tai, ką daryti jie neturi teisės. Ir tada, kai iš visos tautos ar iš kiekvieno žmogaus atimama jų teisė arba jie yra neteisėtos valdžios priespaudoje, o žemėje jie neturi į ką kreiptis dėl teisingumo, tada jie turi teisę kreiptis į Dangų, atsiradus, jų sprendimu, pakankamai rimtai priežasčiai. Vadinasi, nors tauta negali būti teisėjas, turintis, pasak tos visuomenės konstitucijos, aukščiausią galią priimti ir veiksmingai įvykdyti nuosprendį tokioje byloje, vis dėlto pagal įstatymą, ankstesnį ir aukštesnį už visus valstybinius žmonių įstatymus, ji yra pasilikusi sau teisę į tą galutinį sprendimą, kuris priklauso visiems žmonėms tais atvejais, kai nėra į ką kreiptis žemėje, t.y. teisę spręsti, ar ji turi pakankamą pagrindą kreiptis į Dangų. Ir šio sprendimo teisės ji negali išsižadėti, nes žmogus neturi galios taip paklusti kitam, kad tas būtų laisvas jį sunaikinti; Dievas ir Prigimtis niekada neleidžia žmogui taip save apleisti, kad nebesirūpintų savo išlikimu. Ir kadangi jis negali atimti sau gyvybės, jis negali duoti tokios teisės ir kitam. Tegul niekas nemano, kad tai yra nuolatinis pagrindas bruzdėjimams; juk tai

įvyksta ne anksčiau, negu našta tampa tokia sunki, jog ją pradeda jausti dauguma, nuo jos pavargsta ir suvokia būtinumą ją šalinti. O kilti tokiam pavojui vykdomoji valdžia, arba išmintingi valdovai, niekuomet negali leisti; labiausiai už viską ji turi vengti kaip tik jo, nes iš visų pavojų jis pats pražūtingiausias.

PENKIOLIKTAS SKYRIUS

Apie tėviškąją, politinę ir despotinę valdžią kartu

169. Nors jau turėjau progos kalbėti apie kiekvieną šių valdžių atskirai, tačiau pastaruoju metu, mano nuomone, daromos didelės klaidos painiojant šias skirtingas valdžias, tad gal bus ne pro šalį aptarti jas čia kartu.

170. Taigi, pirma, tėvo arba gimdytojų valdžia yra tėvų galia vadovauti savo vaikams jų pačių labui, kol jie išmoksta vadovautis protu ir pradeda tiek išmanyti, kad galima tarti, jog jie pajėgūs suprasti taisyklę (ar tai būtų prigimties įstatymas, ar jų šalies municipalinis įstatymas), kurios jie privalo laikytis,— aš noriu pasakyti, yra pajėgūs suprasti ją kaip ir kiti laisvi žmonės, gyvenantys pagal tą įstatymą. Prieraišumas ir švelnumas, kuriuos Dievas įkurdino tėvų širdyse vaikams, liudija tai, kad šiai valdžiai nelemta būti žiauriai ir savavališkai, ji turi siekti vien padėti savo palikuonims,

juos apmokyti ir išsaugoti. Kad ir kaip būtų, esu įrodęs, kad nėra jokio pagrindo manyti, jog kada nors ši valdžia suteikia didesnę teisę spręsti savo vaikų gyvenimo ir mirties klausimą, negu tą patį klausimą spręsti kitų žmonių atžvilgiu, arba laikyti vaiką pavaldų tėvų valiai, kai jis jau suaugęs žmogus ir puikiausiai vadovaujasi savo protu. Tiesa yra tik tai, kad, gavęs iš tėvų gyvybę ir išsilavinimą, vaikas yra įpareigotas visą savo gyvenimą būti pagarbus bei dėmesingas savo tėvui ir motinai, teikti jiems paramą ir pagalbą. Taigi iš tikrųjų tėvo valdžia yra prigimtinė, tačiau ji jokiu būdu neaprėpia tų tikslų ir tos jurisdikcijos, kurie yra politiniai. Tėvo valdžia visiškai nesusijusi su vaikų nuosavybe, kurią tvarkyti gali tik jie patys.

171. Antra, politinė valdžia yra toji galia, kurią kiekvienas žmogus turėjo Prigimtinėje būklėje bei kurią jis atidavė į visuomenės rankas ir kartu į rankas tų valdovų, kuriuos visuomenė iškėlė parodydama jiems savo pareikštą arba tylų pasitikėjimą, kad ji bus naudojama jos labui ir jos nuosavybės apsaugai. Ši galia, kurią turi kiekvienas žmogus Prigimtinėje būklėje ir kurią jis atiduoda visuomenei visais tais atvejais, kai visuomenė gali jį apginti, yra galia ginti savo nuosavybę tokiomis priemonėmis, kurios jam atrodo pakankamos ir kurios Prigimties jam leistos, taip pat galia bausti kitus už Prigimties įstatymo pažeidimą tokiu būdu, kuris, jo blaiviu sprendimu, gali geriausiai padėti jo paties ir visos žmonijos išliki-

mui. Taigi, kadangi Prigimtinėje būklėje kiekvienam priklausančios galios tikslas ir matas yra visų jo bendruomenės narių, t.y. visų žmonių, išlikimas, tai, būdama valdovo rankose, ši galia negali turėti kito tikslo ir mato, išskyrus tos visuomenės narių gyvybės, laisvės ir nuosavybės apsaugą; todėl ji negali suteikti absoliučios, savavališkos teisės į jų gyvybę ir nuosavybę, nes ir viena, ir kita turi būti saugoma kiek tiktai įmanoma; ji yra galia kurti įstatymus ir numatyti tokias bausmes, kurios padėtų išsilaikyti visumai, nukertant tas, ir tik tas, dalis, kurios yra sugedusios tiek, kad kelia pavojų stiprioms ir sveikoms dalims; koks nors kitas žiaurumas yra neteisėtas. Ir ši galia kyla tik iš sutarties, susitarimo ir tarpusavio sutikimo tų, kurie sudaro bendruomenę.

172. Trečia, despotinė valdžia yra absoliuti, savavališka vieno žmogaus galia kitam, leidžianti panorėjus atimti iš jo gyvybę; tai yra galia, kurios nesuteikia Prigimtis, nes ji šitaip neskiria vieno žmogaus nuo kito, ir šios galios taip pat negali suteikti jokia sutartis. Juk žmogus, neturėdamas savavališkos teisės į savo paties gyvybę, negali jos suteikti ir kitam; ši valdžia yra tik padarinys to, kad agresorius išduoda savo paties gyvybę, kai jis pradeda karą su kitu. Juk žmogus, atmesdamas protą, kurį Dievas yra sukūręs tam, kad jis būtų taisykle žmogui bendraujant su žmogumi, ir taikingą elgesį, kurio ji moko, naudodamas karo jėgą, kad savo tikslus primestų kitam, neturėdamas tam teisės, gali būti, esant pro-

gai, teisėtai sunaikintas jo priešininko, kaip kiekvienas kenksmingas ir grobuoniškas padaras, besikėsinantis į jo gyvybę. Štai kodėl teisingo ir teisėto karo belaisviai, ir tik jie, yra pavaldūs despotinei valdžiai, kuri, kildama ne iš sutarties ir jos nepripažindama, yra tik karo padėties tęsinys. Juk kokia sutartis gali būti sudaryta su žmogumi, kuris nėra savo paties gyvybės šeimininkas? Kokias sąlygas jis gali vykdyti? O jeigu jam būtų kartą leista tapti savo paties gyvybės šeimininku, tai despotinė, savavališka jo šeimininko valdžia baigtųsi. Tas, kuris yra savo paties ir savo gyvybės šeimininkas, turi dar ir teisę į visas jos apsaugos priemones; todėl, kai tik prasideda sutartis, vergovė baigiasi, o tas, kuris sudaro sutartį su savo belaisviu, iškart atsisako savo absoliučios valdžios ir nutraukia karą.

173. Prigimtis pirmąją iš šių valdžių — tėvo valdžią — suteikia tėvams, kad jie rūpintųsi savo nesubrendusių vaikų gerove, padėdami, trūkstant jiems sugebėjimo ir išmanymo, tvarkyti jų nuosavybę. (Kalbėdamas apie nuosavybę čia ir kitur, turiu galvoje tiek pačių žmonių savo asmens, tiek ir jų turtų nuosavybę.) Savanoriškas sutikimas suteikia antrąją — politinę — valdžią valdovams, kad šie apsaugotų savo valdinių nuosavybę ir naudojimąsi ja. O savo gyvybės išdavimas suteikia trečią valdžios rūšį — despotinę valdžią — jos viešpačiams, kad šie savo pačių naudai pelnytųsi iš tų, iš kurių atimta visa nuosavybė.

174. Kas panagrinės šių kelių valdžios rūšių

skirtingą kilmę, apimtį ir nevienodus jų tikslus, tas aiškiai pamatys, kad tėvo valdžia tiek nepasiekia politinės pareigūno valdžios, kiek despotinė valdžia ją viršija, ir kad absoliutus viešpatavimas — nesvarbu, kam priklausantis,— ne tik nėra giminingas pilietinei visuomenei, bet yra su ja nesuderinamas taip, kaip vergovė nesuderinama su nuosavybe. Tėvo valdžia galioja tik ten, kur dėl savo nepilnametystės vaikas nepajėgia tvarkyti savo nuosavybės; politinė — kur žmonės turi nuosavybę savo pačių rankose; o despotinė — kur žmonės apskritai neturi nuosavybės.

ŠEŠIOLIKTAS SKYRIUS

Apie užkariavimą

175. Nors valdžia negali turėti jokio kito pirmykščio šaltinio, išskyrus tą, kuris buvo aukščiau minėtas, ir nors valstybės negali būti pagrįstos kuo nors kitu, išskyrus tautos sutikimą, tačiau tuščia garbė yra užtvindžiusi pasaulį tokiais neramumais, kad karo triukšme, sudarančiame didelę žmonijos istorijos dalį, į šį sutikimą mažai kreipiama dėmesio; todėl daug kas ginklo jėgą painioja su tautos sutikimu ir laiko užkariavimą vienu iš pirmykščių valdžios šaltinių. Tačiau užkariavimas tiek pat tolimas kokios nors valdžios sukūrimui, kiek namo sunaikinimas — naujo namo pastatymui toje pa-

čioje vietoje. Iš tikrųjų jis dažnai atveria kelią naujai valstybės santvarkai sunaikindamas senąją, bet be tautos sutikimo jis niekuomet negali sukurti naujos.

176. Kad agresorius, pradėdamas karą su kitu ir neteisėtai pažeisdamas kito žmogaus teisę, niekuomet negali tokiu neteisėtu karu įsigyti teisės į nugalėtąjį — su tuo lengvai sutiks visi žmonės, kurie nepamanys, kad plėšikai ir piratai turi teisę valdyti visus, kuriuos jie pajėgia įveikti, arba kad žmones įpareigoja pažadai, išgauti iš jų neteisėta jėga. Jeigu plėšikas įsibrautų į mano namą ir įrėmęs durklą man į gerklę priverstų mane padėti savo antspaudą ant raštų, atiduodančių jam mano žemę, tai argi šitai suteiktų jam kokį nors nuosavybės titulą? Lygiai tokią pačią kardu išgautą teisę turi užpuolikas, neteisėta jėga priverčiantis mane paklusti. Padaryta skriauda ir nusikaltimas yra vienodi, nepriklausomai nuo to, ar jie padaryti karūną dėvinčio ar kokio nors menko piktadario. Nusikaltėlio titulas ar jo šalininkų skaičius nusikaltimo nedaro kitokio, nebent jį apsunkina. Vienintelis skirtumas yra tas, kad dideli plėšikai baudžia mažuosius siekdami išlaikyti juos paklusnius, o patys didžiausi vainikuojami laurais ir garbinami triumfais, nes jie per daug dideli silpnoms teisingumo rankoms šiame pasaulyje ir patys turi tą valdžią, kuriai derėtų bausti nusikaltėlius. Ko aš galiu griebtis prieš plėšiką, taip įsibrovusį į mano namus? Kreiptis į įstatymą teisingumo. Bet galbūt teisingumas man atimtas arba aš suluošintas ir

negaliu pajudėti, arba esu apiplėštas ir neturiu tam lėšų? Jeigu Dievas atėmė iš manęs visas gelbėjimosi priemones, man nelieka nieko kito, išskyrus kantrybę. Tačiau mano sūnus, kai bus pajėgus, galės kreiptis į įstatymą atlyginimo, kuris man buvo atimtas; jis arba jo sūnus gali vis atnaujinti savo kreipimąsi, kol susigrąžins savo teises. Bet nugalėtieji arba jų vaikai neturi jokio teismo — jokio žemėje tarpininko, į kurį galėtų kreiptis. Tada jie gali, kaip tai darė Jafetas, kreiptis į Dangų ir kartoti savo kreipimąsi tol, kol atgaus savo protėvių gimtąją teisę — teisę turėti tokią įstatymų leidimo valdžią, kuriai pritartų ir kurią laisvai pripažintų dauguma. Jeigu bus prieštaraujama, kad tai sukels nesibaigiančius bruzdėjimus, tai aš atsakysiu: ne didesnius negu teisingumas, kai jis atviras visiems, kurie į jį kreipiasi. Tas, kuris be priežasties trukdo kaimynui, yra už tai baudžiamas teisingumo to teismo, į kurį šis kreipiasi. O tas, kuris kreipiasi į Dangų, turi būti tikras, kad teisingumas jo pusėje ir, be to, kad jo reikalas yra vertas tokio kreipimosi vargo ir kainos, nes jam reiks atsakyti prieš teismą, kurio negalima apgauti ir kuris tikrai atlygins kiekvienam pagal jo padarytas skriaudas savo bendrapiliečiams, t. y. kiekvienai žmonijos daliai. Iš čia aiškėja, kad neteisingo karo nugalėtojas dėl to negali įgyti jokios teisės į nugalėtųjų pavaldumą ir paklusnumą.

177. Tačiau tarkime, kad pergalė lydi teisųjį, ir pasvarstykime, kokią galią ir kam įgyja teisingo karo nugalėtojas.

Pirma, akivaizdu, kad dėl savo pergalės jis neįgyja jokios valdžios tiems, su kuriais jis kartu nugalėjo. Jie kariavo jo pusėje ir negali nukentėti dėl pergalės, o turi bent jau išlikti tokie pat laisvi žmonės, kokie jie buvo. Dažniausiai jie tarnauja pagal susitarimą su sąlyga, kad kartu su savo vadu dalinsis ir naudosis grobiu, kad jiems teks dalis tų pranašumų, kurie lydi kardo pergalę, arba bent jau, kad jiems bus atiduota kokia nors nukariautos šalies dalis. Ir tauta nugalėtoja, aš tikiuosi, neturės dėl savo pergalės būti pavergta ar puoštis laurų vainikais tik tam, kad parodytų save esant jos vado triumfo auka. Tie, kurie absoliučią monarchiją grindžia kardo teise, paverčia savo didvyrius, tokių monarchijų pradininkus, tikrais žudikais ir užmiršta, kad jie dar turėjo karininkų ir kareivių, kovojusių su jais laimėtuose mūšiuose ar padėjusių jiems sutramdyti arba kartu valdyti užkariautus kraštus. Kai kurie mums sako, kad Anglijos monarchijos pagrindas yra normanų užkariavimas ir kad todėl mūsų valdovai turi teisę į absoliučią valdžią. Jeigu tai būtų tiesa (nes iš istorijos tai atrodo kitaip) ir jeigu Vilhelmas būtų turėjęs teisę pradėti šioje saloje karą, tai jo užkariautos valdos aprėptų tik saksus ir britus, kurie tais laikais buvo šio krašto gyventojai. Normanai, kurie atėjo kartu su juo ir padėjo jam nugalėti, bei visi jų palikuonys yra laisvi žmonės, o ne užkariavimu įsigyti valdiniai, nepriklausomai nuo to, kokią valdžią jis sukuria. Ir jeigu aš ar kas kitas pareikalaus, kad mūsų laisvė

būtų kildinama iš jų, tai bus labai sunku įrodyti priešingą dalyką; ir akivaizdu, kad įstatymas, neskiriantis vieno ir kito, nenumato ir jokio skirtumo tarp vieno ir kito laisvės ar privilegijų.

178. Tačiau tarkime, nors taip retai būna, kad nukariautojai ir nukariautieji niekada nesusivienija į vieną tautą, pripažįstančią tuos pačius įstatymus ir laisves; pasižiūrėkime toliau, kokią galią teisėtas nugalėtojas turi nugalėto atžvilgiu; ši galia, kaip aš sakiau, yra grynai despotinė. Jis turi absoliučią teisę į gyvybę ar nuosavybę tų, kurie savo neteisėtu karu jas išdavė, bet jis neturi teisės nei į gyvybę ar nuosavybę tų, kurie kare nedalyvavo, nei į nuosavybę tų, kurie net jame dalyvavo veiksmu.

179. Antra, aš tvirtinu, kad nugalėtojas neįgyja kokios nors valdžios dar kam nors, išskyrus tuos, kurie veiksmingai talkino, prisidėjo ar pritarė tai neteisėtai jėgai, kuri su juo kovojo. Kadangi tauta nesuteikė savo valdovams jokių įgaliojimų daryti nederamus dalykus, pavyzdžiui, pradėti neteisingą karą (juk ji pati savyje neturi tokios galios), ji neturi būti kaltinama dėl to smurto ir neteisingumo, kuris vykdomas neteisingame kare, kaip kad ji nekaltinama dėl jos valdovų smurto ir priespaudos jos pačios ar kurios nors jos dalies atžvilgiu, nes ji nėra jų įgaliojusi nė vienam iš šių veiksmų. Tiesa, nugalėtojai retai teikiasi atkreipti dėmesį į šį skirtumą, ir jie sąmoningai leidžia karo suirutei suversti viską į vieną krūvą; tačiau teisingumas nuo to nesikeičia:

nugalėtojo galia nutarti dėl pralaimėjusiųjų gyvybės paremta tik tuo, kad šie panaudojo jėgą siekdami neteisybės ar ją išlaikydami, tad savo valdžiai jis gali pavergti tik tuos, kurie talkininkavo panaudojant šią jėgą; visi kiti yra nekalti; ir jis turi ne daugiau teisės valdyti tos šalies tautą, kuri nėra jam padariusi jokios skriaudos ir todėl neišdavusi jam savo gyvybės, negu kiekvieną kitą, kuri, nedarydama jokių skriaudų ar iššūkių, elgėsi jo atžvilgiu garbingai.

180. Trečia, valdžia, kurią teisingame kare nugalėtojas įgyja pralaimėjusiųjų atžvilgiu, yra grynai despotinė; jis turi absoliučią teisę į gyvybę tų, kurie, pradėdami su juo kariauti, išdavė jam savo gyvybes, tačiau jis neįgyja teisės į jų nuosavybę. Aš neabejoju, kad tokia doktrina iš pirmo žvilgsnio atrodo keista, nes ji visiškai priešinga pasaulio praktikai; juk, kalbant apie krašto valdymą, nėra nieko įprastesnio kaip sakyti, kad jis užsikariautas, tarytum užkariavimas, be jokių kitų sąlygų, suteikia teisę valdyti. Bet mes turime atsižvelgti į tai, kad stipriųjų ir valdžią turinčių praktika, kad ir kokia visuotinė ji būtų, retai būna teisingumo viešpatavimas, nors nugalėtųjų pavaldumas pasireiškia be ginčų priimant tas sąlygas, kurias jiems nubrėžia pergalingas kardas.

181. Nors visuose karuose paprastai būna prievarta ir nuostoliai ir retai atsitinka, kad agresorius nepadarytų žalos nuosavybei tų, prieš kuriuos jis naudoja jėgą pradėdamas karą, vis dėlto tik jėgos panaudojimas sukelia karo

padėtį. Nepriklausomai nuo to, ar jis iš pradžių nuskriaudęs jėga, ar patyliukais ir apgaule skriaudą padaręs, jis atsisako ją atitaisyti ir palaiko ją jėga (vis vien tai yra tas pats, kas iš pradžių nuskriausti jėga), kaip tik neteisėtas jėgos panaudojimas sukelia karą. Juk tas, kuris įsilaužia į mano namus ir išstumia mane pro duris lauk arba, taikiai į juos patekęs, prievarta laiko mane už durų, daro iš esmės tą patį. Tarkime, kad mūsų būklė tokia, jog nėra žemėje bendro teisėjo, kuriam aš galėčiau pasiskųsti ir kuriam mes abu turėtume paklusti,— kaip tik apie tokią būklę aš čia kalbu. Taigi kaip tik neteisėtas jėgos naudojimas stumia žmogų į karo padėtį su kitu žmogumi, todėl tas, kuris dėl to kaltas, išduoda kitam savo gyvybę. Juk išsižadėdamas proto, kuris yra taisyklė, nustatyta tarp žmogaus ir žmogaus, ir griebdamasis jėgos, kaip kad būdinga žvėrims, jis įgalina tą, prieš kurį naudoja jėgą, sunaikinti jį kaip kiekvieną kitą plėšrų žvėrį, keliantį pavojų jo gyvybei.

182. Kadangi neteisėti tėvo veiksmai nėra jo vaikų kaltė, nes šie gali būti išmintingi ir taikingi, nors tėvas, žvėriškas ir neteisingas savo prasižengimais ir smurtu išduoda tik savo paties gyvybę, o vaikų jis neįtraukia į savo kaltę ar pražūtį. Jo turtas, kurį Prigimtis, siekdama, kiek tik tai įmanoma, išsaugoti visą žmoniją, padarė jo vaikų nuosavybe, kad neleistų jiems pražūti, vis dar priklauso jo vaikams. Tarkime, kad jie nedalyvavo kare dėl savo jauno amžiaus ar dėl savo sąmoningo

sprendimo. Tad jie nėra padarę nieko, kas atimtų iš jų teisę į nuosavybę; ir nugalėtojas neturi teisės ją iš jų atimti vien dėl to, kad jis sutramdė tą, kuris kėsinosi į jo gyvybę, nors galbūt jis turi tam tikrą teisę reikalauti iš jų atlyginti už nuostolius, patirtus dėl karo ginant savo teises. Kiek ši jo teisė susijusi su pralaimėjusiųjų nuosavybe — netrukus išsiaiškinsime. Taigi tas, kuris turi nugalėtojo teisę į žmogaus asmenį — turi teisę panorėjęs jį sunaikinti, dar neįgyja teisės valdyti jo nuosavybę ir ja naudotis. Juk tik brutali jėga, kurios griebėsi agresorius, suteikia jo priešininkui teisę atimti iš jo gyvybę ir panorus jį sunaikinti kaip kenksmingą padarą. Tačiau tik dėl patirto nuostolio jis įgauna teisę į kito žmogaus turtą. Juk nors galiu užmušti vagį, užpuolusį mane dideliame kelyje, bet negaliu (o tai, atrodo, mažiau svarbu) atimti iš jo pinigų ir jį paleisti; tai būtų plėšikavimas iš mano pusės. Jo smurtas ir karo padėtis, kurią jis sukėlė, išdavė jo gyvybę, bet nesuteikė man jokios teisės į jo nuosavybę. Vadinasi, užkariavimo teisė liečia tik gyvybę tų, kurie dalyvavo kare, bet ne jų nuosavybę, nebent tik tiek, kad būtų atlyginta už patirtus nuostolius ir karo išlaidas; bet ir tokiu atveju turi būti atsižvelgta į niekuo dėtos žmonos ir vaikų teises.

183. Net tariant, kad užkariautojas yra visiškai teisus, vis dėlto jis neturi teisės paimti į savo rankas daugiau negu tai, ką pralaimėjęs galėjo išduoti: jo gyvybė priklauso nuo nugalėtojo malonės, ir jo paslaugas bei turtą šis

gali pasisavinti kaip atlyginimą už nuostolius; bet jis negali paimti jo žmonos arba vaikų turto, nes šie taip pat turi teisę į turtą, kuriuo jis naudojosi, ir į savo dalį jo turėtų valdų. Pavyzdžiui, būdamas Prigimtinėje būklėje (o visos valstybės yra Prigimtinėje būklėje viena kitos atžvilgiu), aš padariau žalos kitam žmogui ir atsisakiau jam atlyginti; tai sukuria karo padėtį, kada jėga gindamas tai, ką esu neteisėtai įsigijęs, aš tampu agresoriumi. Aš nugalėtas; mano gyvybė, mano paties išduota, iš tikrųjų priklauso nuo nugalėtojo malonės, bet ne mano žmonos ar vaikų gyvybė. Jie nepradėjo karo ir netalkininkavo. Aš negalėjau išduoti jų gyvybių; jos nėra mano nuosavybė, kad galėčiau jas išduoti. Mano žmonai priklauso mano nuosavybės dalis, kurios aš taip pat negaliu niekam išduoti. O ir mano vaikai, iš manęs gimę, turi teisę į tai, kad būtų išlaikomi mano darbu arba pašalpa. Taigi čia yra tokia byla: nugalėtojas turi teisę, kad būtų atlyginti patirti nuostoliai, vaikai turi teisę į savo tėvo valdas, kad būtų išlaikomi, o dėl motinos dalies, tai, nepriklausomai nuo to, ar ji turi į ją teisę savo darbu ar sutartimi, visiškai aišku, jog vyras negalėjo išduoti tai, kas jai priklauso. Kaip turi būti pasielgta šioje byloje? Atsakau: pagrindinis Prigimties įstatymas skelbia, kad visi, kiek tiktai įmanoma, turi būti išsaugoti. Vadinasi, kai ko nors trūksta, kad būtų patenkinti visi, t. y. atlyginti nugalėtojo nuostoliai ir pasirupinta vaikų išlaikymu, tada tas, kuris yra labiau pasiturintis, privalo ko nors atsisakyti, kad ir

negaudamas viso atlyginimo, ir nusileisti neatidėliojamai ir pirmutinei teisei tų, kuriems gresia pražūtis.

184. Bet tarkime, kad karo išlaidos ir nuostoliai nugalėtojui atlyginti iki paskutinio fartingo ir kad pralaimėjusiojo vaikai, netekę visų savo tėvo turtų, yra palikti bado mirčiai. Vis dėlto atlyginimas, kurį šiuo atveju turi gauti nugalėtojas, vargu ar suteiks jam teisę į kokią nors šalį, kurią jis užkariaus. Juk karo nuostoliai vargu ar prilygs vertei kokio nors didesnio žemės ploto toje pasaulio dalyje, kur visa žemė kam nors priklauso ir nėra laisvų jos plotų. Ir jeigu aš nesu atėmęs iš nugalėtojo jo žemės (būdamas nugalėtas, aš negalėjau to padaryti), tai vargu ar koks nors kitas mano jam padarytas nuostolis gali prilygti mano žemės vertei, jeigu tarsime, kad plotu ji apylygė ir panašiai įdirbta kaip ir jo žemė, nukentėjusi nuo mano užpuolimo. Metų ar dvejų metų derliaus sunaikinimas (jis retai siekia ketverius ar penkerius metus) yra didžiausias nuostolis, kuris paprastai padaromas. O dėl pinigų ir panašaus turto bei brangenybių, tai jie nėra turtas savo prigimtimi, jų vertė yra tik fantastinė ir įsivaizduojama, nes prigimtis tokios vertės jiems nesuteikė. Pagal jos matą jie turi ne didesnę vertę negu Amerikos indėnų vampumas Europos valdovui arba, kaip anksčiau, sidabriniai Europos pinigai — Amerikos gyventojui. O penkerių metų derlius savo verte neprilygsta amžinai paveldimoms žemės valdoms tose vietose, kur visa žemė kam nors priklauso

ir nėra laisvų jos plotų, kuriuos galėtų pasiimti tas, iš kurio neteisėtai atimta nuosavybė. Tai bus lengvai pripažinta, nes jeigu nekreipsime dėmesio į įsivaizduojamą pinigų vertę, tai neatitikimas bus didesnis negu tarp penkių ir penkių tūkstančių; nors tuo pat metu pusės metų derlius yra vertingesnis už paveldimą žemės plotą ten, kur žemės yra daugiau, negu jos įdirbama ir naudojama gyventojų, ir kur kiekvienas turi teisę naudotis nedirbama žeme; bet ten nugalėtojai ne itin veržiasi pasisavinti pralaimėjusiųjų žemes. Vadinasi, jokie nuostoliai, kuriuos žmonės Prigimtinėje būklėje (visi valdovai ir visos vyriausybės yra šioje būklėje viena kitos atžvilgiu) patiria vienas iš kito, negali suteikti nugalėtojui teisės palikti be nuosavybės pralaimėjusiojo palikuonis, atimti iš jų tą palikimą, kuris turi priklausyti jiems ir jų įpėdiniams per visas kartas. Tiesa, nugalėtojas bus linkęs laikyti save šeimininku, o ir pavergtųjų padėtis bus tokia, kad jie negalės ginti savo teisės. Bet jeigu tai yra viskas, tai ši padėtis nelaiduoja jokios kitos teisės, išskyrus tą, kurią plika jėga suteikia stipresniajam prieš silpnesnįjį; taip samprotaujant, stipresnysis turės teisę į visa, ką jis įsigeis užgrobti.

185. Net teisingo karo nugalėtojas užkariavimu neįgyja jokios valdymo teisės į tuos, kurie kariavo išvien su juo, ir į tuos nukariautos šalies gyventojus, kurie jam nesipriešino, taip pat net į palikuonis tų, kurie jam priešinosi. Jie yra visiškai jam nepavaldūs, o jeigu jų ankstesnioji valdžia yra paleista, jie turi teisę

išsirinkti sau naują.

186. Tiesa, paprastai nugalėtojas jėga, įrėmęs kardą į jų krūtinę, priverčia juos paklusti jo sąlygoms ir pripažinti tokią valdžią, kokią jis teikiasi jiems skirti; bet klausimas yra tas, kokią teisę jis turi taip daryti? Jeigu bus pasakyta, kad jie paklūsta savo pačių sutikimu, tai bus pripažinta, kad jų sutikimas yra būtinas suteikti nugalėtojui teisę juos valdyti. Reikia tik išsiaiškinti, ar neteisėta jėga išgauti pažadai gali būti laikomi sutikimu ir kiek jie įpareigoja. Į tai atsakysiu, kad jie nė kiek neįpareigoja, nes aš vis vien išsaugau teisę į tai, ką kitas iš manęs išgauna jėga, ir jis privalo man tuoj pat tai grąžinti. Kas jėga paima iš manęs arklį, tas turi tuoj pat man jį grąžinti; aš vis vien turiu teisę jį atsiimti. Lygiai taip pat tas, kuris jėga išgavo iš manęs pažadą, turi tuoj pat man jį grąžinti, t. y. atleisti mane nuo šio įpareigojimo, arba aš pats jį grąžinsiu, t. y. pats spręsiu, ar man jo laikytis. Juk Prigimties įstatymas įpareigoja mane tik pagal jos nustatytas taisykles, todėl manęs negali įpareigoti jos taisyklių pažeidimas; o jos pažeidžiamos, kai kas nors iš manęs išgaunama jėga. Tai, kad pasižadėjau, visai nekeičia reikalo; šiuo atveju tai pateisina jėgą ar apeina teisę ne daugiau kaip tuo atveju, kai aš ištraukiu iš kišenės ir pats atiduodu piniginę vagiui, kuris jos reikalauja atstatęs pistoletą man į krūtinę.

187. Iš viso šito plaukia, kad užkariautojo valdžia, jėga primesta pavergtiesiems, prieš kuriuos kariauti jis neturėjo teisės, arba primesta

tiems, kurie nedalyvavo kare jo priešininkų pusėje, kai jis turėjo tam teisę, jų visiškai neįpareigoja.

188. Bet tarkime, kad visi tam tikros bendruomenės žmonės, visi vieno politinio kūno nariai, įsitraukė į neteisingą karą, kuriame jie buvo pavergti, todėl jų gyvybė priklauso nuo nugalėtojo malonės.

189. Aš tvirtinu, kad tai neliečia jų vaikų, kurie nėra sulaukę brandos amžiaus. Juk kadangi tėvas neturi teisės į savo vaiko gyvybę ar laisvę, tai jokiu savo veiksmu jis negali jų išduoti; todėl vaikai, kad ir kas nutiktų jų tėvams, yra laisvi žmonės, ir absoliuti nugalėtojo valdžia siekia asmenį tik tų žmonių, kurie buvo jo nugalėti, ir ji baigiasi kartu su jų mirtimi; ir net jeigu jie, kaip vergai, būtų pasmerkti absoliučiai, nevaržomai jo savivalei, jis neturėtų tokios teisės valdyti jų vaikus. Jis negali jų atžvilgiu turėti kitos valdžios, išskyrus tą, su kuria jie patys sutiktų, nepriklausomai nuo to, ką jis priverstų juos sakyti ar daryti; ir jis neturi teisėtos valdžios, kol jėga, o ne pasirinkimas verčia juos paklusti.

190. Kiekvienas žmogus gimsta su dvejopa teise: pirma, jis turi teisę į savo paties asmenį, kuriam joks kitas žmogus negali turėti valdžios ir kurio laisva veikla priklauso tik nuo jo paties; antra, kiekvieno kito žmogaus atžvilgiu jis turi teisę paveldėti, kartu su savo brolija, tėvo turtą.

191. Pagal pirmąją šių teisių žmogus iš prigimties nepavaldus kokiai nors valdžiai, net

jeigu jis gimtų tokioje vietoje, kuri priklauso jos jurisdikcijai. Bet tuo atveju, kai jis nepripažįsta tos šalies, kurioje gimė, teisėtos valdžios, tada jis taip pat turi atsisakyti tų teisių, kurios jam priklauso pagal jos įstatymus, ir paveldėjimu perduotos jam protėvių nuosavybės, jeigu ši valdžia yra ta, kuri buvo sukurta jų sutikimu.

192. Pagal antrąją teisę bet kurios šalies gyventojai, kilę ir gavę nuosavybės teisę iš tų, kurie buvo nugalėti ir kuriems valdžia buvo primesta ne laisvu jų sutikimu, išlaiko teisę į savo protėvių nuosavybę, nepaisant to, kad jie nėra laisvai sutikę su valdžia, kuri jėga primetė savo sunkias sąlygas šalies šeimininkams. Kadangi pirmasis užkariautojas niekada neturėjo teisės į šalies žemes, tai žmonės, kurie yra kilę arba sakosi kilę iš tų, kurie jėga buvo priversti paklusti prievartinės valdžios jungui, visada turi teisę jį nusimesti ir išsivaduoti nuo tos uzurpacijos ar tironijos, kurią jiems lėmė kardas, kol jų valdovai įves jiems tokią valdžios santvarką, kurią jie noriai ir savo pasirinkimu pripažins. (Žinoma, šito jie niekada nepadarys, kol neatgaus visiškos laisvės išsirinkti savo valdžią ir valdovus ar bent jau neturės tokių nuolatinių įstatymų, kuriuos jie patys arba jų atstovai bus laisvai priėmę, taip pat, kol jiems nebus grąžinta jų tikroji nuosavybė ir jie netaps tokiais jos šeimininkais, kad niekas be jų pačių sutikimo negalės paimti jokios jos dalies; be šių sąlygų, esant bet kokiai valdžiai, žmonės nėra laisvi, o yra tikri vergai, pavergti karo

jėgai.) Ir kas abejoja, kad Graikijos krikščionys, šios šalies senųjų šeimininkų palikuonys, kai tik turės jėgų, gali teisėtai nusimesti turkų jungą, dėl kurio jie taip seniai vaitoja.

195. Tačiau net tariant, kad teisingo karo nugalėtojas turi teisę į pralaimėjusiųjų valdas ir galią valdyti jų asmenis — žinoma, tokios teisės jis neturi,— vis vien čia nekyla nieko panašaus į absoliučią tolesnę valdžią. Kadangi jų visi palikuonys yra laisvi žmonės, tai jeigu jis suteikia jiems valdas bei nuosavybę, kad būtų apgyvendintas kraštas (antraip šis kraštas neturėtų jokios vertės), visa, ką jis jiems suteiks, bus jų nuosavybė; o jos prigimtis tokia, kad be paties žmogaus sutikimo ji negali būti iš jo atimta.

194. Kiekvieno iš jų asmuo yra laisvas prigimties teise, o jų nuosavybė, didesnė ar mažesnė, priklauso jiems patiems, kad jie patys, o ne jis, ją tvarkytų; ji nėra jokia nuosavybė. Tarkime, kad nugalėtojas skiria vienam žmogui ir jo palikuonims tūkstantį akrų visiems amžiams; kitam jis išnuomoja tūkstantį akrų iki jo gyvos galvos už 50 ar 500 svarų mokestį per metus. Argi pirmasis negauna teisės amžinai turėti savo tūkstantį akrų, o antrasis turėti juos iki gyvos galvos, mokėdamas minėtą mokestį? Ir argi nuomininkui iki gyvos galvos nepriklauso kaip jo nuosavybė visa, ką įsigyja virš nuomos per šį laiką savo darbu ir pastangomis, nors tai būtų ir dukart daugiau už nuomą? Ar galėtų kas nors pasakyti, kad karalius arba užkariautojas, kartą suteikęs tokią nuosa-

vybę, galėtų savo, kaip užkariautojo, teise atimti visą žemę ar jos dalį iš šio pirmojo palikuonių ar iš antrojo, jam esant gyvam ir mokant nuomą? Ir argi jam galima įsigeidus atimti iš kurio nors jų turtą ar pinigus, užgyventus toje žemėje? Jeigu taip, tai visos laisvos ir savanoriškos sutartys žemėje nutrauktos ir nebegalioja; nebereikia nieko daugiau, tik pakankamai jėgos, kad jos būtų bet kada panaikinamos, ir visi valdžios vyrų leidimai bei pažadai yra tik pasityčiojimas ir apgaulė. Juk argi gali būti didesnis pasityčiojimas, kai kuo rimčiausiai ir iškilmingiausiai pareiškiama „Aš duodu tau ir tavo palikuonims visiems amžiams" ir kartu leidžiama suprasti, kad aš turiu teisę panorėjęs rytoj iš tavęs tai atimti?

195. Dabar aš nesiaiškinsiu, ar valdovai yra laisvi nuo jų šalies įstatymų, bet esu įsitikinęs, kad jie privalo paklusti Dievo ir Prigimties įstatymams. Niekas, jokia valdžia negali jų išlaisvinti nuo šito amžino įstatymo įpareigojimų. Jie yra tokie didžiuliai ir stiprūs pažadų atveju, kad jais gali būti suvaržytas pats Visagalis. Leidimai, pažadai ir priesaikos yra tie saitai, kurie varžo Visagalį, kad ir ką sakytų kai kurie pataikūnai šio pasaulio viešpačiams, kurie kartu su visomis jų tautomis, palyginti su Dievo didybe, yra tik lašas jūroje arba dulkelė ant svarstyklių, bereikšmis niekis!

196. Aptariamo dalyko santrauka. Užkariautojas, jeigu jis gina teisėtą reikalą, turi despotinę teisę į gyvybę visų tų, kurie veiksmingai talkino ir dalyvavo kare su juo, ir jis turi

teisę padengti savo nuostolius bei išlaidas jų darbo ir nuosavybės sąskaita, jeigu tuo nepažeidžiamos kieno nors kito teisės. Kitai tautos daliai, jeigu ten buvo žmonių, kurie nesutiko dėl karo, net belaisvių vaikams, taip pat vienų ir kitų nuosavybei jis neturi jokios galios, todėl savo užkariavimu jis negali įgyti sau ar savo įpėdiniams teisės juos valdyti; antraip jis yra agresorius, pradedantis karą su jais; nei jis, nei kuris nors iš jo įpėdinių neturi didesnės teisės juos valdyti negu danai Hingaras ar Huba turėjo čia Anglijoje arba Spartakas Italijoje, jei jis būtų ją užkariavęs. Vadinasi, tie, kurie velka jų jungą, turi teisę jį nusimesti, kai tik Dievas duoda jiems drąsos ir progą tai padaryti. Antai, nepaisant visos Asirijos karalių kardu įgytos teisės Judėjai, Dievas padėjo Ezekijui nusimesti šios grobikiškos imperijos jungą. „Todėl ir Viešpats buvo su juo, ir visame, ko imdavosi, jis elgėsi išmintingai. Jis sukilo taip pat prieš Asirijos karalių ir nebetarnavo jam" (*4 Kar* 18, 7). Iš čia matyti, kad nusimesti valdžią, kuri valdo jėga, o ne teise, nors tai vadinama maištu, nėra joks nusižengimas prieš Dievą, bet yra tai, ką Jis leidžia ir palaiko, net jeigu čia įsiterpia jėga išgauti pažadai ir sutartys. Juk kiekvienam, kuris atidžiai perskaito Akhazo ir Ezekijo istoriją, labai įtikima, kad asiriečiai nugalėjo Akhazą ir jį nuvertė, o Ezekijas tapo karaliumi jo tėvui esant gyvam ir kad Ezekijas pagal susitarimą jį gerbė ir mokėjo jam iki to laiko duoklę.

Apie uzurpaciją

197. Užkariavimą galima vadinti svetimšale uzurpacija, o uzurpacija yra tam tikras vidaus užkariavimas. Skirtumas čia tas, kad uzurpatorius niekada negali turėti teisės savo pusėje, nes uzurpacija įvyksta tik tada, kai pasisavinama tai, kas teisėtai priklauso kitam. Ji, kiek ji yra uzurpacija, yra tik valdžios asmenų, o ne jos formų ar taisyklių pakeitimas; jeigu uzurpatorius išplečia savo valdžią tiek, kad peržengia tai, kas įstatymiškai priklauso teisėtiems valstybės kunigaikščiams ar valdovams, tai prie uzurpacijos dar prisideda tironija.

198. Visoms teisėtoms vyriausybėms įstatymą vykdysiančių asmenų skyrimas yra toks pat įprastas ir būtinas dalykas kaip pati valdymo forma. Iš pradžių tai buvo nustatyta pačios tautos. Todėl visos valstybės, turinčios taip nustatytas valdymo formas, vadovaujasi dar ir tam tikromis taisyklėmis skiriant ir įgaliojant tuos, kurie turės bent dalį viešos valdžios (anarchija labiau panaši į būklę, kai apskritai nėra jokios valdymo formos arba kai sutariama, kad ji bus monarchinė, bet nenurodomas būdas, kaip paskirti asmenį, turėsiantį monarcho galią). Kiekvienas, kuris bent dalį valdžios įsigyja kitokiais būdais, negu numato bendruomenės įstatymai, neturi jokios teisės į tai, kad jam būtų paklūstama, net jeigu būtų išlaikyta

valstybės valdymo forma, nes jis nėra tas asmuo, kurį paskyrė įstatymas, ir, vadinasi, nėra tas asmuo, dėl kurio tauta sutiko. Ir joks uzurpatorius ar jo įpėdinis niekada negali turėti teisės į valdžią, kol tauta negaus laisvės pareikšti savo sutikimą ir iš tikrųjų jo nepareikš taip patvirtindama valdžioje tą, kuris iki tol ją uzurpavo.

AŠTUONIOLIKTAS SKYRIUS

Apie tironiją

199. Uzurpacija yra naudojimasis valdžia, į kurią turi teisę kitas, o tironija yra naudojimasis valdžia, į kurią niekas negali turėti teisės. Tai yra naudojimasis valdžia, kurią kas nors turi savo rankose, ne jai pavaldžių žmonių labui, o savo paties privačiai, atskirai naudai; kada valdovas — nesvarbu, kaip tituluojamas,— padaro taisykle ne įstatymą, o savo paties valią, tada jo įsakymai ir veiksmai skirti ne apsaugoti jo tautos nuosavybę, bet tenkinti jo ambicijas, keršto, pavydo ar kokias nors kitas nepastovias aistras.

200. Jei kas nors ir gali suabejoti teisingumu ar pagrįstumu to, kas čia sakoma, nes tai rašyta kuklaus valdinio plunksna, tai tikiuosi, jog karaliaus autoritetas padės jam su tuo apsiprasti. Karalius Džeimsas savo kalboje Parlamentui 1603 metais pasakė štai ką: „Aš vi-

sada teiksiu pirmenybę tautos ir visos valstybės labui prieš kokį nors atskirą ir privatų mano paties tikslą kurdamas gerus įstatymus ir konstitucijas, nes valstybės gerovę ir labą laikau mano paties didžiausiu labu ir žemiška laime – kaip tik tuo teisėtas karalius visiškai skiriasi nuo tirono. Ir aš pripažįstu, kad svarbiausias ir didžiausias skirtumas tarp teisėto karaliaus ir uzurpatoriaus tirono yra štai koks: kai išpuikęs ir ambicingas tironas mano, kad jo karalystė ir tauta yra skirta tenkinti jo norus bei nesaikingus įgeidžius, doras ir teisingas karalius, priešingai, pripažįsta, kad jo tikslas rūpintis savo tautos gerove ir nuosavybe". Ir dar savo kalboje Parlamentui 1609 metais jis pasakė: „Karalius suriša save dviguba priesaika vykdyti pagrindinius savo karalystės įstatymus: tylia priesaika, kuria jis, būdamas karaliumi, įsipareigoja ginti savo karalystės tautą ir jos įstatymus, ir jį karūnuojant paskelbtąja priesaika; taip kad kiekvienas teisingas karalius įsikūrusioje karalystėje savo įstatatymus: tylia priesaika, kuria jis, būdamas tvarkyti savo valdžią taip, jog ji atitiktų tą sandorą, kurią Dievas sudarė su Nojumi po tvano: „Kolei žemė bus, nesiliaus buvę sėja ir pjūtis, šaltis ir šiluma, vasara ir žiema, naktis ir diena" (*Pr* 8, 22). Todėl karalius, valdydamas įsikūrusioje karalystėje, nustoja būti karaliumi ir išsigimsta į tironą, kai tik jis nebevaldo pagal savo įstatymus". Ir truputį toliau: „Todėl visi karaliai, kurie nėra tironai ar priesaikos laužytojai, mielai laikysis savo įstatymų, o tie, ku-

rie įtikinėja juos priešingai, yra šliužai ir kenkėjai, darantys žalą jiems ir valstybei". Taigi šis apsišvietęs karalius, gerai suprasdamas dalykų esmę, įžiūri tik tokį skirtumą tarp karaliaus ir tirono, kad vienas įstatymais apriboja savo valdžią, o bendrą gėrį laiko savo valdžios tikslu, kitas viską pavergia savo valiai ir įgeidžiams.

201. Butų klaida manyti, kad ši yda būdinga tik monarchijoms. Kitoms valdymo formoms ji taip pat būdinga; juk visur, kur galia, atiduota į kieno nors rankas žmonėms valdyti ir jų nuosavybei saugoti, yra skiriama kitiems tikslams ir naudojama žmonėms alinti, trukdyti ar juos spausti savavališkais ir nenuoseklliais įsakymais tų, kurie ją turi, ten ji iškart virsta tironija; ir nesvarbu, ar tų, kurie ja taip naudojasi, yra vienas ar daugiau. Antai esame skaitę apie tris dešimtis tironų Atėnuose ir apie vieną Sirakūzuose, o ir nepakeliamas Decemvirato viešpatavimas Romoje buvo ne ką geresnis.

202. Kur baigiasi įstatymas, prasideda tironija, jeigu įstatymas pažeidžiamas padarant žalos kitam; ir jeigu tas, kuris yra valdžioje, viršija jam įstatymu suteiktus įgaliojimus ir pradeda jo rankose esančią jėgą naudoti tokiems valdinio atžvilgiu veiksmams, kurių įstatymas neleidžia, tai jis tokiu atveju nustoja būti pareigūnu. Kadangi jis veikia be įgaliojimų, tai galima jam priešintis kaip kiekvienam kitam žmogui, jėga pažeidžiančiam kito teises. Tai pripažįstama kalbant apie žemesniuosius pareigūnus. Tam, kuris turi įgaliojimą suimti mane

gatvėje, galima priešintis kaip vagiui ar plėšikui, jeigu, vykdydamas savo nurodymą, jis mėgina įsilaužti į mano namus, nors aš ir žinau, kad jis turi orderį ir juridinį įgaliojimą, leidžiantį jam suimti mane už mano namų sienų. Ir aš mielai išklausyčiau paaiškinimą, kodėl tai neturėtų būti susiję su aukščiausiais pareigūnais lygiai taip kaip su pačiais žemiausiais. Argi būtų suprantama, jeigu vyresnysis brolis, paveldėdamas didesnę tėvo turto dalį, dėl to turėtų teisę atimti iš savo jaunesniųjų brolių kurią nors jiems priklausančią dalį? Ar turtingas žmogus, valdantis visą apylinkę, dėl to turėtų teisę įsigeidęs užgrobti savo neturtingo kaimyno namelį ar sodą? Teisėtas valdymas didžiulės galios ir turtų, nepalyginti didesnių už tai, ką turi didžioji Adomo vaikų dauguma, ne tik nepateisina ar nepagrindžia plėšikavimo ir priespaudos, t. y. neteisėtos žalos darymo kitam,— priešingai, tai yra ypač sunkinanti aplinkybė. Viršyti savo įgaliojimus neturi teisės nei aukščiausias, nei žemiausias pareigūnas, ir tai vienodai nepateisinama ir karaliui, ir konstebliui. Pirmajam tai yra dar blogiau, nes dėl jam suteikto didesnio pasitikėjimo jis ir taip jau yra gavęs didesnę dalį negu kiti jo broliai. Taip pat jo išsilavinimas bei patarėjai turėtų skatinti jo išmanymą ir mažinti pagundą šitaip elgtis.

203. Bet argi galima prieštarauti valdovo įsakymams? Argi galima jam priešintis kiekvieną kartą, kai kas nors pasijus nuskriaustas ar įsivaizduos, kad su juo pasielgta neteisingai? Tai suardys ir sunaikins visas valstybes, ir vietoje

valdžios ir tvarkos neliks nieko, išskyrus anarchiją ir sumaištį.

204. Į tai atsakau: jėga galima priešintis tik neteisingai ir neteisėtai jėgai. Kas priešinasi kokiu nors kitu atveju, tas užsitraukia Dievo ir žmogaus teisėtą pasmerkimą, todėl nekils joks pavojus ar suirutė, kaip kad dažnai teigiama, nes:

205. Pirma. Kadangi kai kuriose šalyse valdovo asmuo pagal įstatymą yra šventas, kad ir ką jis įsako ar daro, į jo asmenį vis vien negalima kėsintis ar prieš jį smurtauti. Todėl joks jėgos panaudojimas, koks nors juridinis papeikimas ar pasmerkimas jo atžvilgiu yra negalimi. Tačiau galima priešintis neteisėtiems kiekvieno žemesnio valdininko ar kitų jo įgaliotųjų asmenų veiksmams, nebent jis, pradėdamas karą su savo tauta, paleis vyriausybę ir paliks žmonėms tik tą gynybą, į kurią teisę turi kiekvienas Prigimtinėje būklėje. Ir kas gali numatyti, kuo tai baigsis? Kaimyninė karalystė čia parodė pasauliui keistą pavyzdį. O visais kitais atvejais valdovo asmens šventumas apsaugo jį nuo visų nepatogumų, ir, kol valdžia laikosi, jam negresia joks smurtas ar žala; taigi negali būti išmintingesnės tvarkos už šią. Juk tie atvejai, kai jis asmeniškai padaro kokią nors žalą, vargu ar bus dažni, o padaryta žala didelė, nes vien savo paties jėgomis jis negali nei panaikinti įstatymų, nei pavergti tautos, net jeigu koks nors valdovas dėl kokios savo silpnybės ar blogos valios įsigeistų tai padaryti. Kiti nepatogumai dėl pavienių piktnaudžiavimų,

kartais pasitaikančių atėjus į sostą karštagalviui valdovui, puikiai atlyginami viešąja taika ir valdžios — aukščiausiojo pareigūno — saugumu, kai jis apsaugomas. Juk visumai saugiau, kai pavojus nukentėti kartais gresia tik keletui privačių žmonių, negu kai pati respublikos galva gali būti lengvai ir menkiausia proga pažeista.

206. Antra, ši privilegija, priklausanti tik karaliaus asmeniui, visai netrukdo prieštarauti, priešintis ir kovoti su tais, kurie naudojasi neteisėta jėga, net jeigu jie skelbiasi jo įgalioti veiksmams, kuriuos įstatymas draudžia. Tai akivaizdu tuo atveju, kai pareigūnas turi karaliaus orderį žmogui suimti ir visus reikalingus įgaliojimus; ir vis dėlto, vykdydamas šį įsakymą, jis negali įsilaužti į žmogaus namus, jis taip pat negali jo vykdyti tam tikromis dienomis ar tam tikrose vietose, nors patys įgaliojimai tokių išimčių nedaro; tačiau tai yra įstatyminiai apribojimai, ir jeigu kas nors juos peržengia, tai karaliaus įgaliojimas jo neišteisina. Kadangi karaliui valdžia suteikta tik pagal įstatymą, jis negali suteikti kam nors teisę veikti prieš įstatymą ar pateisinti tokią veiklą savo suteiktu įgaliojimu. Kokio nors pareigūno duotas pavedimas ar įsakymas, kai jis neturi tam valdžios, negalioja tiek pat, kaip ir bet kokio privataus asmens pavedimas ar įsakymas; jie skiriasi tik tuo, kad pareigūnas turi vienokią ar kitokią valdžią su tam tikromis jos ribomis ir tikslais, o privatus asmuo jos apskritai neturi. Juk ne pavedimas, o valdžia duoda teisę veikti,

ir prieš įstatymą negali būti valdžios. Tačiau, nepaisant tokio priešinimosi, karaliaus asmuo ir jo valdžia vis vien yra saugūs, todėl nėra jokio pavojaus nei valdovui, nei valdžiai.

207. Trečia. Esant tokiam valdymui, kai aukščiausiojo pareigūno asmuo nėra panašiai laikomas šventu, ši doktrina, pripažįstanti priešinimosi kiekvienam neteisėtam jo naudojimuisi savo valdžia teisėtumą, vis dėlto nekels jam pavojaus kiekviena menkiausia proga ir neardys valdžios. Juk ten, kur nuskriaustieji gali atsiteisti ir gauti atlyginimą už patirtą žalą kreipdamiesi į įstatymą, negali būti pagrindo panaudoti jėgą, nes jos galima griebtis tik ten, kur žmogui trukdoma kreiptis į įstatymą. Priešiška jėga laikytina tik tokia jėga, kuri nepalieka galimybės šitaip kreiptis, ir tik tokia jėga stumia tą, kuris ją naudojasi, į karo padėtį ir pateisina priešinimąsi jam. Antai žmogus su kardu rankoje didžiajame kelyje pareikalauja iš manęs atiduoti piniginę, o aš, galimas dalykas, neturiu nė dvylikos pensų. Šį žmogų aš galiu teisėtai užmušti. Kitam aš duodu šimtą svarų, kad juos palaikytų, kol aš nulipsiu nuo arklio, bet jis atsisako man juos grąžinti, kai aš vėl sėduosi į balną, ir dar išsitraukia kardą jėga juos gindamas, jei aš mėginu juos atsiimti. Žala, kurią man padaro šis žmogus, yra šimtą, o gal net tūkstantį kartų didesnė už tą, kurią ketino man padaryti pirmasis (jį užmušiau dar nepadarius jam kokios nors žalos man), ir vis dėlto aš galiu teisėtai užmušti pirmąjį, bet negaliu teisėtai net sužeisti antrojo žmogaus. Prie-

žastis čia aiški: kadangi pirmasis pasinaudojo jėga, gresiančia mano gyvybei, aš nebūčiau turėjęs laiko kreiptis į įstatymą dėl jos apsaugojimo, ir jeigu aš būčiau ją praradęs, man būtų buvę per vėlu kur nors kreiptis. Įstatymas nebūtų galėjęs sugrąžinti gyvybę mano mirusiam kūnui. Praradimas būtų buvęs neatlyginamas; kad šito neatsitiktų, Prigimties įstatymas davė man teisę sunaikinti tą, kuris pradėjo su manimi karą ir grasino mane sunaikinti. Tačiau antruoju atveju mano gyvybei nebuvo pavojaus, todėl aš galėjau pasinaudoti teise kreiptis į įstatymą ir atgauti savo šimtą svarų.

208. Ketvirta. Bet jeigu neteisėti pareigūno veiksmai nesiliauja (dėl jo turimos valdžios) ir panaudoti įstatymo tokiam atvejui numatytas priemones trukdo ta pati valdžia, tai teisė priešintis net tokiems akivaizdiems tironijos veiksmams nesuardys valdžios staiga arba menkiausia proga. Juk jeigu tai apsiribos pavieniais privačių piliečių atvejais, tai nors jie turės teisę gintis ir atgauti jėga tai, kas neteisėta jėga iš jų atimta, ši jų teisė nelengvai įtrauks juos į tokias grumtynes, kuriose jie tikrai pražūtų; juk neįmanoma vienam ar keletui prispaustų žmonių suardyti valdžią, kai dauguma žmonių mano, kad tai su jais nesusiję, panašiai kaip siautėjančiam bepročiui ar įsiaudrinusiam pikčiurnai neįmanoma suardyti gerai įsitvirtinusią valstybę, nes tauta tikrai nepaseks nei vienu, nei kitu.

209. Bet jeigu šie neteisėti veiksmai paliečia

tautos daugumą arba jeigu žala ir priespauda paliečia tik nedaugelį, bet tokiomis aplinkybėmis, kurių priežastys ar padariniai aiškiai kelia pavojų visiems, ir jeigu žmonės yra įsitikinę, kad jų įstatymai, o kartu su jais ir jų pačių nuosavybė, laisvė ir gyvybė ir gal net jų tikėjimas yra pavojuje, tai aš negaliu pasakyti, kaip tokiu atveju juos galima sulaikyti nuo priešinimosi neteisėtai prieš juos naudojamai jėgai. Tai, pripažįstu, yra nepatogumas, tykantis kiekvienos valdžios, kai valdovai elgiasi taip, kad tauta ima apskritai jais nepasitikėti; o tai yra pati pavojingiausia padėtis, kurioje jie gali atsidurti, nors dėl to jų mažiausiai reikia gailėtis, nes jos išvengti taip lengva. Juk negali būti, jog valdovas, kuriam tikrai rūpi tautos gėris, jos pačios ir jos įstatymų apsauga, nepasiektų, kad ji matytų ir jaustų jo rūpestį; panašiai būtų, jei šeimos tėvas stengtųsi, kad vaikai nematytų jo meilės ir rūpinimosi.

210. Bet jeigu visas pasaulis matys, kad žadama viena, o daroma kita, kad gudrybėmis pažeidžiami įstatymai, kad suteiktoji prerogatyva (neribota valdžia kai kuriose srityse, ir ji paliekama valdovo rankose tautos gėriui garantuoti, o ne jai kenkti) naudojama siekiant priešingo tikslo negu tas, dėl kurio ji buvo suteikta; jeigu tauta matys, kad ministrai ir žemesnieji pareigūnai skiriami taip, jog jie būtų parankūs siekiant to tikslo, ir kad jie naudojasi prielankumu arba yra atleidžiami, priklausomai nuo to, kiek jie paremia tą tikslą arba jam priešinasi; jeigu tauta mato pasikartojant valdžios

savivalės atvejus ar pastebi, kad slapčiomis skatinamas tam tikras tikėjimas (nors viešai pasisakoma prieš jį) ir kad rengiamasi jį pripažinti, o jo skleidėjai remiami kiek tik įmanoma, o tam nepavykus, jiems vis vien pritariama ir jie labiau garbinami; ir jeigu ilga veiksmų grandinė rodo visų valdžios organų šališkumą šiuo atžvilgiu, tai kaip žmogus gali sukliudyti jo sieloje kylančiam įsitikinimui, kur krypsta reikalai. Lygiai taip pat jis negali nesirūpinti savo išsigelbėjimu, kai įsitikina, kad laivo, kuriuo jis plaukia, kapitonas kartu su įgula gabena jį į Alžyrą, nes jis mato, jog kapitonas nuolat laikosi šios krypties, nors dėl priešingų vėjų, kiaurymių laive, žmonių ir atsargų trūkumo dažnai priverstas keisti kryptį, bet atkakliai į ją grįžta, kai tik vėjai, orai ir kitos aplinkybės palankios.

DEVYNIOLIKTAS SKYRIUS

Apie valdžios žlugimą

211. Tas, kuris nori nors šiek tiek aiškiau kalbėti apie valdžios žlugimą, pirmiausia turi skirti visuomenės žlugimą nuo valdžios žlugimo. Tai, kas sukuria bendruomenę ir sutelkia žmones iš palaidos Prigimtinės būklės į vieną politinę visuomenę, yra sutartis, kurią kiekvienas sudaro su kiekvienu kitu, kad būtų galima susivienyti ir pradėti veikti kaip vienas kūnas, taigi

būti viena atskira valstybe. Įprastas ir beveik vienintelis būdas išardyti šį susivienijimą — užkariauti jį įsiveržusioms čia svetimšalėms jėgoms. Juk tokiu atveju (kadangi neįmanoma išsaugoti ir išlaikyti save kaip vieningą ir nepriklausomą kūną) šį kūną sudaranti vienybė turi neišvengiamai baigtis, ir kiekvienas turi grįžti į tą būklę, kurioje jis buvo anksčiau, atgaudamas laisvę turi pats savimi pasirūpinti ir ieškoti saugumo savo paties nuožiūra kurioje nors kitoje visuomenėje. Žinoma, jeigu suyra visuomenė, jos valdžia negali išlikti. Užkariautojų kardai dažnai pakerta pačias valdžios šaknis ir sukapoja visuomenę į gabalus, atskirdami pavergtą ir išdraskytą masę nuo globėjiškos priklausomybės tai visuomenei, kuri turėjo apsaugoti juos nuo smurto. Pasaulis yra per daug patyręs šioje srityje ir apripratęs prie tokio valdžios žlugimo, kad apie jį reikėtų dar ką nors pasakyti; ir nereikia daug argumentų įrodinėjant, kad, visuomenei suirus, valdžia negali išlikti; tai neįmanoma lygiai taip pat, kaip negali išlikti namo rentinys, kai jo medžiaga yra audros išardyta ir išsklaidyta arba žemės drebėjimo paversta šiukšlių krūva.

212. Be šio išorinio sugriovimo, valdžia gali būti suardyta iš vidaus.

Pirma, kai pakeičiamas įstatymų leidimo organas. Pilietinė visuomenė — tai taika tarp tų, kurie jai priklauso. Čia karo padėtis yra pašalinta tarpininkaujant įstatymų kūrimo organui, šalinančiam visus galinčius atsirasti nesutarimus. Kaip tik įstatymų leidimo organo visi vals-

tybės nariai yra suvienyti ir sutelkti į susietą gyvą kūną. Tai yra toji dvasia, kuri valstybei suteikia formą, gyvybę ir vienybę; dėl jos įtakos atskiri šito kūno nariai vienas kitą veikia ir jaučia, vienas su kitu siejasi; todėl, kai įstatymų leidimo organas sužlugdomas arba paleidžiamas, įvyksta suirimas ir mirtis. Kadangi visuomenės esmė ir vienybė yra vienos valios turėjimas, įstatymų leidimo organas, jei kartą jis buvo daugumos įsteigtas, turi šią valią skelbti ir, taip sakant, ją saugoti. Šio organo steigimas yra pirmasis ir pagrindinis visuomenės aktas, kuriuo laiduojamas žmonių sąjungos tęsinys, vadovaujamas tam tikrų asmenų ir įstatyminių saitų, kuriamų tam reikalui tautos sutikimu ir skyrimu įgaliotų žmonių, o be šito joks žmogus ar kokia nors grupė žmonių negali turėti teisės leisti įstatymus, privalomus visiems kitiems. Kai vienas ar keletas žmonių imsis kurti įstatymus neįgalioti tautos, tada jų sukurti įstatymai neturės galios, todėl tauta neprivalės jiems paklusti. Vadinasi, žmonės vėl taps nepavaldūs ir galės susikurti naują įstatymų leidimo organą, koks jiems atrodys geriausias, ir turės visišką laisvę priešintis jėgai tų, kurie neteisėtai mėgintų jiems ką nors primesti. Kiekvienam galima elgtis savo paties valia, jeigu iš tų, kurie visuomenės pavedimu yra įgalioti skelbti bendrą valią, ši galimybė atimta, o jų vieta uzurpuota kitų, kurie neturi tam nei teisės, nei įgaliojimo.

213. Tokią padėtį valstybėje paprastai sukuria tie, kurie piktnaudžiauja savo turima val-

džia. Bet čia sunku teisingai spręsti ir išsiaiškinti kaltininkus, nežinant kokiai valdymo formai esant tai vyksta. Todėl tarkime, kad įstatymų leidimo valdžia priklauso iškart trims asmenims: pirma, vienam paveldinčiam asmeniui, turinčiam nuolatinę aukščiausią vykdomąją valdžią bei galią tam tikrais laiko tarpais sušaukti ir paleisti kitus du valdžios organus; antra, paveldimos aukštuomenės susirinkimui; trečia, atstovų, *pro tempore* išrinktų tautos, susirinkimui. Akivaizdu, kad, esant tokiai valdymo formai:

214. Pirma, kai šitoks vienas asmuo, arba valdovas, savo paties savavališką valią iškelia vietoje įstatymų, kurie yra įstatymų kūrėjų paskelbtoji visuomenės valia, tada įstatymų leidimo organas yra pakeičiamas. Juk iš tikrųjų įstatymų kūrėjų potvarkiai ir įstatymai yra vykdomi ir jiems būtina paklusti; todėl, kai kuriami kiti įstatymai ir skelbiami bei priverstinai įgyvendinami kiti potvarkiai, o ne tie, kuriuos yra priėmęs visuomenės sudarytas įstatymų leidimo organas, tada visiškai aišku, jog šis organas yra pakeistas. Kas skelbia naujus įstatymus neturėdamas iš visuomenės gautų įgaliojimų arba griauna senuosius, tas atmeta ir naikina tą valdžią, kurios jie buvo sukurti, ir įsteigia naują įstatymų leidimo organą.

215. Antra, kai valdovas trukdo įstatymų kūrėjams susirinkti nustatytu laiku arba trukdo jiems laisvai veikti vykdant tuos tikslus, dėl kurių susirinkimas įsteigtas, tada įstatymų kūrimo organas yra pakeistas. Juk nei tam tikras

žmonių skaičius, nei jų susirinkimas nėra įstatymų leidimo organas, jeigu jie neturi laisvės ir pakankamai laiko aptarinėti ir tobulinti tai, kas skirta visuomenės gėriui; kai šių sąlygų nėra arba jos pakeistos taip, kad visuomenė praranda galimybę naudotis savo valdžia, tada įstatymų kūrimo organas iš tikrųjų yra pakeistas. Juk valdžią kuria ne pavadinimai, o jai numatytų galių panaudojimas ir vykdymas, todėl tas, kuris atima iš įstatymų kūrėjų laisvę arba trukdo jiems veikti nustatytu laiku, praktiškai pašalina įstatymų kūrimą ir panaikina valdžią.

216. Trečia, kai valdovo savavališka valdžia pakeičiami rinkėjai arba rinkimų tvarka be tautos sutikimo ir priešingai bendram jos interesui, įstatymų kūrimo organas taip pat yra pakeičiamas. Juk jeigu renka ne tie, kuriuos visuomenė įgaliojo, arba rinkimų tvarka kitokia negu ta, kurią visuomenė buvo nustačiusi, tai išrinktieji nėra tautos paskirtasis įstatymų leidimo organas.

217. Ketvirta, kai valdovas ar įstatymų kūrėjai atiduoda tautą valdyti svetimai galybei, tada, žinoma, įstatymų kūrimo organas pakeičiamas, vadinasi, suardoma ir valdžia. Juk kadangi tauta susiburia į visuomenę tam, kad būtų vientisa, laisva, nepriklausoma visuomenė, valdoma savo pačios įstatymų, visa tai prarandama, kai ji atiduodama kito valdžiai.

218. Turėtų būti aišku, kodėl, esant tokiai santvarkai, kaltė dėl valdžios suirimo visais šiais atvejais priskirtina valdovui. Juk jis tvarko Valstybės jėgą, iždą ir pareigas,ir jis dažnai,

pats save įtikina,ar pataikūnai jį įtikina, kad jis, kaip aukščiausias pareigūnas, neprivalo atsiskaityti. Jis vienintelis gali imtis didelių žygių daryti tokius pakeitimus, prisidengęs teisėta valdžia, ir turėdamas ją savo rankose, gali bauginti ar slopinti priešininkus kaip skaldytojus, maištininkus ir valstybės priešus; o jokia kita įstatymų kūrimo organo ar tautos dalis negali kaip nors keisti įstatymų kūrimą be atviro ir aiškaus maišto, kuris iškart bus pamatytas ir kurio padariniai, jam pavykus, mažai kuo skirsis nuo svetimšalių užkariavimo. Be to, esant tokiai valdymo formai, valdovas turi teisę paleisti kitą įstatymų kūrimo organo dalį ir paversti jo narius privačiais asmenimis, kurie niekada negali prieš jo valią ar be jo pritarimo įstatymiškai pakeisti įstatymų kūrimo organą, nes reikia jo sutikimo, kad koks nors jų potvarkis turėtų tokią galią. Jeigu vis dėlto kitos įstatymų kūrimo organo dalys nors šiek tiek prisideda prie kokio nors pasikėsinimo į valdžią ir talkina tokioms užmačioms arba, kiek tai nuo jų priklauso, joms nekliudo, tai šie žmonės nusikalsta ir yra bendrininkai tikrai didžiausios piktadarybės, kokia tik gali būti vienas žmogus kaltas prieš kitą.

219. Yra dar vienas kelias, kuriuo einant gali būti suardyta tokia valdžios santvarka. Kai turintis aukščiausią vykdomąją valdžią nesirūpina ja ir nevykdo savo pareigų taip, kad jau priimti įstatymai negali būti įgyvendinti, tada viskas akivaizdžiai baigiasi anarchija ir

valdžios suirimu. Juk įstatymai kuriami ne patiems sau, o tam, kad vykdomi jie būtų visuomenės saitais, laiduojančiais kiekvienam politinio kūno nariui deramą vietą ir vaidmenį. Kai šito visiškai nebėra, tada, žinoma, valdžia baigiasi, o tauta virsta pakrikusia minia be jokios tvarkos ar ryšio. Kai nebėra teisingumo tarnybos, ginančios žmonių teises, arba kai bendruomenėje nebėra jokios galios, kuri suteiktų kryptį jos jėgai ar rūpintųsi visuomenės poreikiais, tada, suprantama, nėra jokios valdžios. Kur įstatymai negali būti vykdomi, ten yra taip, tarsi įstatymų apskritai nebūtų, o valdžia be įstatymų yra, mano supratimu, tokia politikos mįslė, kuri nesuvokiama žmogaus protu ir nesuderinama su žmonių visuomene.

220. Šiais ir panašiais atvejais, kai valdžia suyra, tauta tampa laisva rūpintis savimi ir įsteigti naują įstatymų leidybą,besiskiriančią nuo ankstesniosios asmenimis, forma arba vienu ir kitu, kad būtų geriausiai garantuojamas tautos saugumas ir gerovė. Juk visuomenė niekuomet negali dėl kokio nors asmens klaidos prarasti savo įgimtą ir pirmykštę teisę apsisaugoti, o tai gali būti pasiekta tik įsteigiant įstatymų leidimo organą ir teisingai, nešališkai vykdant priimtus įstatymus. Tačiau žmonijos padėtis nėra tokia jau apgailėtina, kad ji nesugebėtų pasinaudoti šia priemone anksčiau, negu būna vėlu ieškoti kokių nors priemonių. Pasakyti tautai, kad ji gali pasirūpinti savimi steigdama naują įstatymų leidybą, kai senoji yra prie-

spaudos, klastos ar svetimos galybės panaikinta,— tai tik pasakyti jai, kad ji gali laukti palengvėjimo, kai jau per vėlu ir blogis nebepataisomas. Praktiškai tai nėra daugiau kaip pasiūlyti jai pirmiausia tapti vergais, o po to pradėti rūpintis savo laisve ir, kai jiems bus uždėtos grandinės, pasakyti jiems, kad jie gali elgtis kaip laisvi žmonės. Šitai, jeigu tai viskas, yra greičiau pasityčiojimas negu palengvinimas, ir žmonės niekada negalėtų būti saugūs nuo tironijos, jeigu nebūtų jokių priemonių jos išvengti anksčiau, negu ji visiškai juos pavergia; vadinasi, jie ne tik turi teisę iš jos vaduotis, bet ir teisę užkirsti jai kelią.

221. Vadinasi, yra dar vienas kelias, kuriuo einant suardoma valdžia,— tada, kai įstatymų kūrimo organas arba valdovas — nesvarbu kuris — veikia priešingai tam pasitikėjimui, kuris jam suteiktas.

Pirmiausia įstatymų kūrimo organas veikia priešingai tam pasitikėjimui, kuris jam suteiktas, kai jis mėgina kėsintis į valdinio nuosavybę ar siekia padaryti save ar kurią nors bendruomenės dalį visos tautos gyvybės, laisvės ir nuosavybės šeimininkais ar savavaliais tvarkytojais.

222. Žmonės susiburia į visuomenę tam, kad būtų apsaugota jų nuosavybė. Jie renka ir įgalioja įstatymų kūrėjus tam, kad būtų kuriami įstatymai ir nustatomos taisyklės, kurios būtų tarsi sargai ar aptvarai kiekvieno visuomenės nario nuosavybei ir kurios ribotų bei švel-

nintų kiekvienos visuomenės dalies ir kiekvieno jos nario galią ir savivalę. Juk niekad negalima tarti, kad visuomenės valia būtų leista įstatymų kūrimo organui naikinti tai, ką kiekvienas tikisi įsigyti tapdamas visuomenės nariu ir dėl ko tauta paklūsta jos pačios paskirtiems įstatymų kūrėjams, todėl, kai įstatymų kūrėjai mėgina atimti iš tautos ir sunaikinti jos nuosavybę arba atiduoti ją pačią kokios nors savavališkos galybės vergovėn, jie pradeda karą su tauta, kuri iškart yra išlaisvinama nuo tolesnio paklusnumo ir yra laisva reikalauti to bendro prieglobsčio, kuriuo Dievas saugoja visus žmones nuo prievartos ir smurto. Vadinasi, visuomet, kai įstatymų kūrėjai pažeidžia šią pamatinę visuomenės taisyklę ir vedami tuščios garbės, baimės, beprotybės ar būdami papirkti mėgina užgrobti patys arba atiduoti kieno nors kito absoliučion valdžion tautos gyvybę, laisvę ir nuosavybę, tai, šitaip laužydami pasitikėjimą, jie išduoda tą galią, kurią tauta jiems suteikė visiškai priešingiems tikslams. Ši galia sugrįžta tautai, kuri turi teisę atgauti savo pirmykštę laisvę ir steigdama naują įstatymų leidybą (tokią, kokia jai atrodys tinkamiausia) garantuoti savo pačios saugumą ir ramybę, o tai ir yra tas tikslas, dėl kurio ji sudaro visuomenę. Tai, ką kalbėjau apie įstatymų leidybą apskritai, pasakytina ir apie aukščiausią vykdomąją valdžią, kuri, gaudama dvigubą pasitikėjimą (dalyvauti įstatymų leidyboje ir būti aukščiausiu įstatymo vykdytoju),

veikia priešingai, kai mėgina iškelti savo pačios savivalę kaip visuomenės įstatymą. Ji taip pat veikia priešingai parodytam pasitikėjimui, kai visuomenės jėgą, išteklius ir pareigas panaudoja papirkti atstovams, kad šie siektų jos tikslų, arba kai ji atvirai lenkia savo pusėn rinkėjus versdama juos rinkti tuos, kuriuos ji įkalbinėjimais, grasinimais, pažadais ar dar kokiais kitais būdais patraukė savo pusėn, ir panaudoja rinkėjus tam, kad būtų išrinkti tie, kurie jau yra pasižadėję balsuoti ir leisti įstatymus, kaip jiems bus liepta. Bet argi toks kandidatų ir rinkėjų surikiavimas, rinkimų būdo pakeitimas nėra kaip tik tai, kas pakerta iš šaknų valdžios santvarką ir apnuodija patį viešo saugumo šaltinį? Juk tauta, išlaikydama sau teisę rinkti savo atstovus, kad būtų apsaugota jos nuosavybė, galėjo tai padaryti tik turėdama tikslą, jog jie visuomet būtų laisvai renkami, o išrinkti galėtų laisvai veikti ir patarti tai, kas, išnagrinėjus ir išsamiai apsvarsčius, nusprendžiama esant valstybės ir visuomenės poreikiu. Šitaip veikti negali tie, kurie atiduoda savo balsus anksčiau, negu jie išklauso debatus ir pasveria visų šalių argumentus. Surengti tokį susirinkimą kaip šis ir pamėginti apsiskelbusius svetimos valios vykdytojus vaizduoti tikrais tautos atstovais, visuomenės įstatymų kūrėjais, žinoma, yra toks baisus pasitikėjimo laužymas ir toks akivaizdus kėsinimasis į valdžią, kad už jį akivaizdesnio būti negali. Jeigu čia dar pridėsime apdovanojimus ir bausmes,

aiškiai naudojamas siekiant to paties tikslo, taip pat įvairiausius įstatymo iškraipymus, kuriais naudojamasi šalinant iš kelio ir sunaikinant visus tuos, kurie tokioms užmačioms kliudo ir kurie nenori taikstytis su savo šalies laisvių išdavyste, tai neliks jokių abejonių dėl to, kas vyksta. Kokią valdžią visuomenėje privalo turėti tie, kurie panaudoja ją priešingai tam pasitikėjimui, kuris jiems buvo pareikštas pirmąkart ją steigiant,— šitai lengva nustatyti, ir negalima nematyti, kad tuo, kuris kartą mėgino padaryti tokį dalyką, negalima toliau pasitikėti.

223. Į tai galbūt bus atsakyta, kad kadangi tauta yra tamsi ir visada nepatenkinta, tai remti valdžios pagrindus netvirta tautos nuomone ir nepastovia jos nuotaika reikštų pasmerkti valstybę tikrai pražūčiai ir kad jokia valdžia negalės ilgai išsilaikyti, jeigu tauta turės teisę steigti naują įstatymų leidybą kiekvieną kartą, kai jai sukels nepasitikėjimą senoji. Į tai atsakau: bus visiškai priešingai. Žmonės ne taip lengvai atsisako senųjų formų, kaip kai kurie linkę tarti. Juos labai sunku įtikinti ištaisyti net pripažintus trūkumus tos santvarkos, prie kurios jie įpratę. Ir jeigu čia esama kokių nors pradinių ar atsitiktinių trūkumų, atsirandančių laikui bėgant arba dėl kieno nors parsidavėliškumo, tai juos pašalinti nėra lengva net tada, kai visas pasaulis mato, kad yra galimybė. Šis tautos nerangumas ir nenoras atsisakyti senosios tvarkos po daugelio revoliucijų mūsų kara-

lystėje šiame ir ankstesniais amžiais išsaugojo arba po kelių bevaisių bandymų vėl grąžino mums senąją musų įstatymų leidybą — karalių ir lordų bei bendruomenių rūmus; ir nepaisant visų akibrokštų, privertusių nuimti karūnas nuo kai kurių valdovų galvų, jie niekad nepastūmėdavo tautos taip toli, kad ją uždėtų kitai dinastijai.

224. Tačiau kas nors pasakys, kad ši hipotezė bus raugas dažniems sukilimams. Į tai atsakysiu:

Pirma, ne labiau negu kiekviena kita hipotezė. Juk, kai tauta padaroma nelaiminga ir ji tampa savavališkos valdžios piktnaudžiavimų auka, tada galima kiek nori šlovinti jos valdovus, vadinti juos Jupiterio sūnumis, šventaisiais ir dieviškaisiais, iš aukštybių nužengusiais ir jų įgaliotais. Jūs galite vaizduoti juos kaip tik norite — vis vien atsitiks tas pats. Tauta, su kuria nuolat neteisingai elgiamasi ir kurios teisės pažeidžiamos, bus pasirengusi kiekviena proga nusimesti nuo savęs tą naštą, kuri ją taip slegia. Ji geis ir ieškos tokios progos, o ši retai bus ilgai laukiama, nes žmonių reikalai kinta, yra netvirti ir nenumatomi. Tik tas, kuris pasaulyje gyveno labai trumpai, kuris nėra matęs per savo gyvenimą tokių atvejų, kuris labai mažai skaitęs, negali pateikti tokių pavyzdžių iš įvairiausių pasaulio valstybių.

225. Antra, atsakysiu, kad tokios revoliucijos įvyksta ne dėl kiekvienos smulkios klaidos tvarkant viešuosius reikalus. Net dideles valdančiųjų klaidas, daugelį netikusių ir nepato-

gių įstatymų, taip pat visas žmogaus silpnybių nulemtas klaidas tauta pakels be jokio maišto ar murmėjimo. Bet jeigu ilga piktnaudžiavimų, suktybių ir gudrybių virtinė, krypstanti ta pačia linkme, piktus kėslus daro matomus tautai ir ji negali nejausti, kas ją slegia, ir nematyti, kur ji eina, tai nieko keisto, kad ji sukyla ir pamėgina atiduoti valdžią į tokias rankas, kurios gali jai garantuoti tuos tikslus, kuriems įgyvendinti valdžia pirmiausia ir buvo įkurta ir be kurių senieji pavadinimai ir išorinės formos ne tik valdžios nepagerina, bet padaro ją blogesnę už Prigimtinę būklę, arba gryną anarchiją, nes nepatogumai išlieka tokie pat dideli ir tokie pat artimi, o gydymo priemonė tik dar labiau nutolusi ir mažiau prieinama.

226. Trečia, atsakau, kad ši tautos teisė iš naujo pasirūpinti savo saugumu steigiant naują įstatymų leidybą, kai jos įstatymų leidėjai sulaužo pasitikėjimą kėsindamiesi į jos nuosavybę, yra geriausia apsauga nuo maišto ir patikimiausia priemonė jam sukliudyti. Juk maištas yra pasipriešinimas ne asmenims, o valdžiai, kuri remiasi konstitucijomis ir valstybės įstatymais, todėl tie, kurie jėga juos sulaužo ir po to vėl jėga įteisina jų pažeidimą, ir yra neginčijamai tikrieji maištininkai, kad ir kas jie būtų. Kadangi žmonės, susiburdami į visuomenę ir sukurdami pilietinę valdžią, išsižadėjo jėgos naudojimo ir sukūrė įstatymus jų nuosavybei, taikai ir tarpusavio vienybei saugoti, tai tie, kurie griebiasi jėgos prieš įstatymus, iš tikrųjų maištauja *(rebellare)*— grąžina

karo padėtį. Greičiausiai tai daro kaip tik tie, kurie valdo (dėl jų pretenzijų į viršenybę, dėl pagundos panaudoti savo rankose turimą jėgą ir dėl aplinkinių pataikavimo), todėl tinkamiausias būdas užkirsti šiam blogiui kelią — tai jo pavojų ir neteisingumą parodyti tiems, kurie labiausiai gundomi jam pasiduoti.

227. Abiem aukščiau aptartais atvejais — kai pakeičiamas įstatymų leidimo organas arba kai įstatymų leidėjai veikia priešingai tam tikslui, kurį vykdyti jie buvo paskirti,— kaltieji yra nusikaltę maištavimu. Juk jeigu kas nors jėga panaikina kurios nors visuomenės įsteigtąjį įstatymų kūrimo organą ir jo pagal suteiktus įgaliojimus sukurtus įstatymus, tai jis pašalina tą teisingumo arbitrą, kurį kiekvienas pripažino visiems nesutarimams taikiai spręsti ir neleisti įsigalėti karui. Tie, kurie sunaikina arba pakeičia įstatymų kūrimo organą, pasigrobia tą sprendimo galią, kurios niekas negali turėti kitaip, o tik tautos paskyrimu ir sutikimu, ir sunaikina tą valdžią, kurią tauta įkūrė ir kurios niekas kitas įkurti negali. Paskirdami valdžią, kuriai tauta nesuteikė įgaliojimų, jie iš tikrųjų įveda karo padėtį — jėgą be tokių įgaliojimų; pašalindami visuomenės įsteigtąjį įstatymų leidimo organą, kurio sprendimams tauta buvo pritarusi ir suvienijusi savo pačios valią, jie atriša mazgą ir iš naujo nustumia tautą į karo padėtį. O jeigu tie, kurie jėga užgrobia įstatymų kūrimo valdžią, yra maištininkai, tai patys įstatymų kūrėjai, kaip buvo parodyta, negali būti vadinami kitaip,

jeigu jie, tautos paskirti jos laisvėms ir nuosavybei ginti ir saugoti, pasikėsins į ją mėgindami jėga visa tai atimti. Taigi, pradėdami karą su tais, kurie buvo paskyrę juos savo taikos gynėjais ir sargais, jie tampa tikraisiais ir sunkiausiai prasikaltusiais *rebellantes* — maištininkais.

228. Kai kas tvirtina, jog tai sukuria pagrindą maištauti, ir turi omenyje, kad, tautai pranešus, jog ji atleidžiama nuo paklusnumo tuo atveju, kai neteisėtai kėsinamasi į jos laisvę ar nuosavybę, ir jog jai leidžiama priešintis tiems, kurie buvo jos pareigūnai, bet laužydami jiems parodytą pasitikėjimą, grobia jos nuosavybę, gali kilti pilietiniai karai ir neramumai; todėl ši doktrina, kaip griaunanti taiką pasaulyje, yra neleistina; tuo remdamiesi jie taip pat galėtų teigti, kad dori žmonės neturi teisės priešintis plėšikams ar piratams, nes tai gali sukelti netvarką ar kraujo praliejimą. Jeigu tokiais atvejais nutinka kokia nors blogybė, tai dėl jos turi būti kaltinamas ne tas, kuris gina savo teisę, o tas, kuris sutrypia savo kaimyno teisę. Jeigu niekuo dėtas doras žmogus taikos vardan privalo romiai atiduoti visa, ką jis turi, tam, kuris tai griebia smurto letena, tai aš norėčiau, kad būtų susimąstyta, kokia taika įsivyraus pasaulyje, kuriame liks tik smurtas ir plėšikavimas, o taika bus palaikoma tik plėšikų ir prispaudėjų labui. Kas nepagalvotų, kokia nuostabi taika vienytų galiūnus ir silpnuosius, jeigu ėriukas nesipriešindamas leistų valdingajam vilkui perplėšti jam gerklę? Polifemo ola yra

mums puikus pavyzdys tokios taikos — valdžios, kuriai esant Ulisui ir jo bendražygiams nebuvo kas daryti, kaip tik ramiai leisti save praryti. Ir, be abejo, būdamas protingas žmogus, Ulisas skelbė jiems pasyvų paklusnumą ir skatino jų tylų nuolankumą aiškindamas jiems, kokia svarbi žmonijai taika, ir atkreipdamas jų dėmesį į tuos nepatogumus, kurių galėtų atsirasti, jeigu jie mėgintų priešintis Polifemui, kuris dabar juos valdė.

229. Valdžios tikslas yra žmonijos gėris. Ir kas yra žmonijai didesnis gėris: ar kad tauta nuolat kęstų tironijos savivalę, ar kad valdovams kartais būtų priešinamasi, kai jie, naudodamiesi savo galia, praranda saiką ir naikina, o ne saugo tautos nuosavybę?

230. Ir tegul niekas nesako, kad kiekvieną kartą, kai kokia nors karšta galva ar nerami siela užsimanys pakeisti valdžią, gali kilti bėdų. Žinoma, tokie žmonės gali kelti sumaištį, kada tik jiems patinka, tačiau tuo jie užsitrauks tik pelnytą savo pačių galą ir pražūtį. Juk, kol toji neganda netampa visuotinė ir kol pikti valdovų ketinimai nėra aiškiai regimi arba jų kėsinimosi nejaučia didžioji dauguma, tol tauta, kuri labiau linkusi kęsti negu atsiteisti pasipriešindama, nebus linkusi sukilti. Pavieniai neteisybės ar priespaudos atvejai, susiję su vienu kitu nelaimingu žmogumi, tautos nepažadina. Bet jeigu, remdamasi aiškiais įrodymais, visa tauta įsitikina, kad kėsinamasi į jos laisves, o bendroji įvykių eiga ir kryptis negali nekelti didžiulio įtarimo dėl piktų jos val-

dovų ketinimų, tai kas dėl to turi būti kaltinamas? Kas gali ištaisyti padėtį, jeigu tie, kurie pajėgūs jos išvengti, patys užsitraukia tokį įtarimą? Argi galima žmones kaltinti už tai, kad jie turi protingų būtybių sąmonę ir apie daiktus gali manyti ne kitaip, kaip juos supranta ir jaučia? Ir argi tai veikiau nėra kaltė tų, kurie sukuria tokią padėtį, apie kurią galvoti — kokia ji yra iš tikrųjų — jiems atrodo nepageidautina? Aš pripažįstu, kad puikybė, garbės troškimas ir maištingumas kartais sukeldavo valstybėse didžiules suirutes ir kad grupuotės būdavo pragaištingos valstybėms ir karalystėms. Bet ar nelaimė dažniau kildavo dėl tautos neatsakingumo ir noro nusimesti teisėtą jos valdovų valdžią, ar dėl valdovų akiplėšiškumo ir jų mėginimų įgyti ir naudoti savavališką galią prieš savo tautą? Priespauda ar nepaklusnumas davė pirmąjį postūmį neramumams? Atsakyti į šį klausimą aš palieku nešališkai istorijai. Dėl vieno dalyko aš esu tikras: kad ir kas jis būtų — valdovas ar valdinys,— jeigu jis pradeda jėga kėsintis į valdovo arba į tautos teises ir ruošia pagrindą nuversti teisėtos valdžios konstituciją ir santvarką, tai, mano supratimu, jis kaltas didžiausia piktadarybe, kurią tik gali žmogus padaryti, ir jis privalo atsakyti už visas nelaimes, kraują, smurtą ir nuniokojimą, kuriuos šaliai užtraukia valdžios sugriovimas; ir tas, kuris tai padaro, yra teisėtai laikytinas visų priešu ir žmonijos maru, ir su juo turi būti atitinkamai elgiamasi.

231. Jeigu valdiniai ar svetimšaliai jėga kė-

sinasi į kurios nors tautos nuosavybę, tai jiems galima priešintis jėga — su tuo visi sutinka; bet kad galima priešintis ir pareigūnams, jeigu jie daro tą patį,— šitai neseniai buvo neigiama, tarytum turintys pagal įstatymą didesnes privilegijas ir pranašumus dėl to įgyja teisę laužyti tuos įstatymus, dėl kurių jie tik ir turi geresnę padėtį negu jų broliai; o iš tikrųjų jų nusikaltimas dėl to yra tik didesnis, nes jie pasirodo ne tik nedėkingi už jiems įstatymu skirtą didesnę pranašumų dalį, bet dar ir sulaužo pasitikėjimą, kurį jų broliai jiems parodė.

232. Kas naudoja jėgą be teisės — kaip tai daro visuomenėje kiekvienas, kai jis veikia be įstatymo,— tas atsiduria karo padėtyje su tais, prieš kuriuos jis ją naudoja. Esant karo padėčiai, visi ankstesni ryšiai nutraukiami, visos kitos teisės prarandamos, išskyrus tai, kad kiekvienas turi teisę ginti save ir priešintis agresoriui. Tai yra taip akivaizdu, kad pats Barklis, šis didysis karalių valdžios ir šventumo gynėjas, priverstas pripažinti, jog kai kuriais atvejais tauta teisėtai gali priešintis savo karaliui, ir, be to, apie tai jis kalba tame skyriuje, kuriame mėgina įrodyti, kad Dievo įstatymas draudžia tautai kaip nors maištauti. Iš čia aiškėja, net pasak jo paties doktrinos, kad jeigu kai kuriais atvejais yra leistina priešintis, tai ne kiekvienas priešinimasis valdovams yra maištavimas. Štai jo žodžiai: „*Quod siquis dicat, Ergone populus tyrannicae crudelitati et furori jugulum semper praebebit? Ergone multitudo civitates suas fame, ferro, et flamma vastari,*

seque, conjuges, et liberos fortunae ludibrio et tyranni libidini exponi, inque omnia vitae pericula omnesque miserias et molestias a rege deduci patientur? Num illis quod omni animantium generi est a natura tributum, denegari debet, ut sc. vimvi repellant, seseque ab injuria tueantur? Huic breviter responsum sit, populo universo negari defensionem, quae juris naturalis est, neque ultionem quae praeter naturam est adversus regem concedi debere. Quapropter si rex non in singulares tantum personas aliquot privatum odium exerceat, sed corpus etiam reipublicae, cujus ipse caput est — i. e., totum populum, vel insignem aliquam ejus partem immani et intoleranda saevitia seu tyrannide divexet; populo, quidem hoc casu resistendi ac tuendi se ab injuria potestas competit, sed tuendi se tantum, non enim in principem invadendi: et restituendae injuriae illatae, non recedendi a debita reverentia propter acceptum injuriam. Praesentem denique impetum propulsandi non vim praeteritam ulciscendi jus habet. Horum enim alterum a natura est, ut vitam scilicet corpusque tueamur. Alterum vero contra naturam, ut inferior de superiori supplicium sumat. Quod itaque populus malum, antequam factum sit, impedire potest, ne fiat, id postquam factum est, in regem authorem sceleris vindicare non potest, populus igitur hoc amplius quam privatus quispiam habet: Quod huic, vel ipsis adversariis judicibus, excepto Buchanano, nullum nisi in patientia remedium superest. Cum ille si intolerabilis tyrannis est (modicum enim fer-

re omnino debet) resistere cum reverentia possit" (Barclay. Contra Monarchomachos, l.iii, c. 8).

Išvertus tai skamba šitaip:

233. „Bet jeigu kas nors paklaustų: ar tauta visada turi pasiduoti tironijos žiaurumui ir siautėjimui? Ar turi žmonės žiūrėti, kaip plėšiami ir pelenais paverčiami jų miestai, kaip jų žmonos ir vaikai atiduodami tirono geiduliams ir siutui, o jie patys ir jų šeimos karaliaus niokojamos ir pasmerkiamos visoms skurdo ir priespaudos negandoms,— ir vis vien ramiai sėdėti? Argi tik žmonėms turi būti atimta bendra privilegija jėga priešintis jėgai, ką Prigimtis taip laisvai leidžia visoms kitoms būtybėms joms ginantis nuo smurto? Atsakau: savęs gynimas yra Prigimties įstatymo dalis, ir jis negali būti užgintas bendruomenei net prieš jos karalių; tačiau kerštauti jo atžvilgiu jiems jokiu būdu neturi būti leidžiama, nes tai neatitinka šio įstatymo. Todėl, jeigu karalius savo neapykantą rodo ne pavieniams asmenims, bet eina prieš visą valstybę, kurios galva jis yra, ir nepakeliamai žiauria tironija prispaudžia visą tautą arba didelę jos dalį, tai tokiu atveju tauta turi teisę priešintis ir ginti save nuo smurto; bet tai turi būti daroma tik ginant save, o ne puolant savo valdovą. Jie gali atsilyginti už patirtą žalą, bet jokia dingstimi neturi peržengti deramos pagarbos ir dėmesingumo ribų. Jie gali atremti dabartinį puolimą, bet neturi kerštauti už praeities skriaudas. Juk mums įgimta ginti savo gyvybę ir sveikatą, bet, kad žemesnysis baustų

viršesnįjį, prieštarauja prigimčiai. Tauta gali užkirsti kelią rengiamai piktadarybei iki ją padarant, bet jeigu ji jau padaryta, tai ji neturi už ją keršyti karaliui, nors jis ir yra tos niekšybės sumanytojas. Vadinasi, štai tokia yra visos tautos privilegija prieš kiekvieną privatų asmenį: privatūs žmonės, net mūsų priešininkų nuomone (išskyrus tik Bjukeneną), neturi jokių vaistų, išskyrus kantrybę; bet tautos visuma gali su derama pagarba priešintis nepakeliamai tironijai, nes kai ši bent šiek tiek nuosaiki, ji privalo ją iškęsti".

234. Štai kiek šis didysis monarchinės valdžios gynėjas leidžia priešintis.

235. Tiesa, be jokio reikalo jis čia prideda dvi išlygas.

Pirma, jis teigia, kad priešintis dera su pagarba.

Antra, kad priešintis reikia be atlyginimo ar bausmės; ir jis tai grindžia tuo, kad „žemesnysis negali bausti viršesniojo".

Pirma. Kaip pasipriešinti jėgai neatsikertant arba kaip atsikirsti su pagarba — šitai suprasti reikia nemaža išmonės. Tas, kuris mėgins atremti puolimą vien dangstydamasis skydu ar dar kokia nors pagarbesne laikysena, be kardo savo rankoje, kad būtų sumažintas užpuoliko pasitikėjimas savimi ir sutramdyta jo jėga, netrukus turės baigti priešintis, ir tada jis pamatys, jog tokia gynyba padės tik tam, kad su juo bus dar blogiau elgiamasi. Šis priešinimosi būdas toks pat juokingas, kaip Juvenalio išjuokiamos muštynės: „*Ubi tu pulsas, ego vapulo*

tantum". Ir toks mūšis neišvengiamai baigsis taip, kaip jis čia rašo:

Libertas pauperis haec est;

Pulsatus rogat, et pugnis concisus, adorat,
Ut liceat paucis cum dentibus inde reverti.

Taip visuomet baigsis toks tariamas priešinimasis, kai žmonėms neleistina atsikirsti. Taigi, kam leistina priešintis, tam turi būti leista atsikirsti. Ir tada tegul mūsų autorius ar kas nors kitas trenkia per galvą ar smogia į veidą su visa ta pagarba ir dėmesingumu, kuris, jo manymu, čia dera. Kas moka smūgį suderinti su pagarba, tas,kiek aš suprantu, už savo pastangas nusipelno mandagaus ir pagarbaus išvanojimo visur, kur yra tokia proga.

Antra. Jo antroji išlyga — „žemesnysis negali bausti viršesnio" — apskritai yra teisinga, kol šis yra viršesnis. Tačiau priešinimasis jėga jėgai reiškia karo padėtį, kuri sulygina kovojančias šalis ir panaikina visus ankstesnius dėmesingumo, pagarbos ir viršenybės santykius. Tada išlieka tik toji nelygybė, kad tas, kuris priešinasi neteisėtam agresoriui, turi prieš jį tą viršenybę, jog pergalės atveju jis turi teisę nusikaltėlį nubausti ir už taikos sulaužymą, ir už visą iš to kilusį blogį. Todėl Barklis kitoje vietoje, būdamas jau nuoseklesnis, neigia bet kokio pasipriešinimo karaliui teisėtumą. Bet jis ten numato du atvejus, kai karalius gali pats save nuvainikuoti. Štai jo žodžiai: „*Quid ergo, nulline casus incidere, possunt quibus populo sese erigere atque in regem impotentius dominantem arma capere et invadere jure suo sua-*

que authoritate liceat? Nulli certe quamdiu rex manet. Semper enim ex divinis id obstat, Regem honorificato, et qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit; non alias igitur in eum populo potestas est quam si id committat propter quod ipso jure rex esse desinat. Tunc enim se ipse principatu exult atque in privatis constituit liber; hoc modo populus et superior efficitur, reverso ad eum scilicet jure illo quod ante regem inauguratum in interregno habuit. At sunt paucorum generum commissa ejusmodi quae hunc effectum pariunt. At ego cum plurima animo perlustrem, duo tantum invenio, duos, inquam, casus quibus rex ipso facto ex rege non regem se facit et omni honore et dignitate regali atque in subditos potestate destituit; quorum etiam meminit Winzerus. Horum unus est, si regnum disperdat, quemadmodum de Nerone fertur, quod is nempe senatum populumque Romanum atque adeo urbem ipsam ferro flammaque vastare, ac novas sibi sedes quaerere decrevisset. Et de Caligula, quod palam denunciarit se neque civem neque principem senatui amplius fore, inque animo habuerit, interempto utriusque ordinis electissimo, quoque Alexandriam commigrare, ac ut populum uno ictu interimeret, unam ei cervicem optavit. Talia cum rex aliquis meditatur et molitur serio, omnem regnandi curam et animum ilico abjicit, ac proinde imperium in subditos amittit, ut dominus servi pro derelicto habiti, dominium.

236. *„Alter casus est, si rex in alicujus clientelam se contulit, ac regnum quod liberum a*

majoribus et populo traditum accepit, alienae ditioni mancipavit. Nam tunc quamvis forte non ea mente id agit populo plane ut incommodet; tamen quia quod praecipuum est regiae dignitatis amisit, ut summus scilicet in regno secundum Deum sit, et solo Deo inferior, atque populum etiam totum ignorantem vel invitum, cujus libertiatem sartam et tectam conservare debuit, in alterius gentiş ditionem et potestatem dedidit; hac velut quadam regni ab alienatione effecit, ut nec quod ipse in regno imperium habuit retinaet, nec in eum cui collatum voluit, juris quicquam transferat, atque ita eo facto liberum jam et suae potestatis populum relinquit, cujus rei exemplum unum annales Scotici suppeditant" (Barclay. Contra Monarchomachos, l. iii., c. 16).

Tai galima taip išversti:

237. „Tai nejaugi tuomet tauta jokiu atveju negali teisėtai ir savo pačios įgaliojimu gelbėti save griebdamasi ginklo ir puldama savo karalių, kuris ją despotiškai valdo? Jokiu, kol jis yra karalius. „Gerbk karalių" ir „tas, kuris priešinasi valdžiai, priešinasi Dievo įsakymui" — štai tie Dieviški žodžiai, kurie to niekada neleis. Taigi tauta niekada negali jėga eiti prieš jį, nebent jis padaro ką nors, dėl ko jis nustoja būti karalius; juk tada jis pats atima iš savęs karūną bei karališkąjį orumą ir sugrįžta į privataus asmens padėtį, o tauta tampa laisva ir viršesnė. Toji galia, kurią ji turėjo esant tarpuvaldžiui, kol jis nebuvo karūnuotas karaliumi, jai sugrįžta iš naujo. Bet yra tik keli prasižen-

gimai, kurie užtraukia tokią padėtį. Visapusiškai išnagrinėjęs reikalą, aš galiu surasti tik du tokius prasižengimus. Tad aš tvirtinu, jog yra tik du atvejai, kada karalius *ipso facto* nustoja būti karalius ir praranda visą valdžią bei karaliaus galią savo tautai; į juos dar atkreipia dėmesį Vincerus (*Winzerus*). Pirmasis yra tas atvejis, kai karalius mėgina nuversti valdžią, t. y. jeigu jo tikslas ir ketinimas yra karalystės ir valstybės sugriovimas, kaip kad pasakojama apie Neroną, jog jis nusprendęs išpjauti Romos senatą ir tautą, ugnimi ir kardu paversti miestą griuvėsiais, o po to pasišalinti į kurią nors kitą vietą; ir apie Kaligulą, jog jis atvirai pareiškęs ilgiau nebūsiąs tautos ar senato galva ir išpjausiąs garbingiausius abiejų luomų vyrus, po to pasišalinsiąs į Aleksandriją, o jo didžiausias troškimas buvęs, kad tauta turėtų tik vieną kaklą, kurį jis galėtų perkirsti vienu kirčiu. Jeigu karalius puoselėja tokius kėslus ir imasi rimtai juos vykdyti, tai jis iškart išsižada kiek nors rūpintis ir domėtis valstybe, todėl praranda teisę vadovauti savo valdiniams, panašiai kaip ponas praranda savo valdžią vergams, jeigu jis juos palieka.

238. „Antrasis yra tas atvejis, kai karalius padaro save pavaldų kitam ir savo karalystę, kurią jam paliko jo protėviai, ir tautą, kuri jam buvo patikėta laisva, atiduoda kito viešpatavimui. Nors tuo jis galbūt nekėtino padaryti žalos tautai, bet taip jis prarado esminę karališkojo orumo dalį, t. y. kad jis tiesiogiai ir betarpiškai pavaldus tik Dievui ir yra aukš-

čiausias savo karalystėje; ir jis išdavė savo tautą, kurios laisvę turėjo rūpestingai saugoti, ar privertė ją paklusti svetimos tautos galiai ir viešpatavimui. Šiuo jo karalystės, taip sakant, nusavinimu iš jo paties atimama jai ta valdžia, kurią jis lig tol turėjo, tačiau tuo neperduodama jokia teisė tiems, kuriems jis norėtų ją suteikti; todėl šiuo aktu jis paleidžia tautą laisvėn, ir ji gali tvarkytis savarankiškai. Vieną tokį pavyzdį galima rasti Škotų kronikoje."

239. Abiem šiais atvejais Barklis, didysis absoliučios monarchijos gynėjas, yra verčiamas pripažinti, kad leistina karaliui priešintis ir kad jis nustoja būti karalius. Kalbant trumpai, kad nedaugintume nagrinėjamų atvejų, kur karalius neturi įgaliojimų, ten jis nėra karalius ir jam leistina priešintis; juk kai baigiasi įgaliojimai, tada ir karalius nustoja būti karalius ir tampa toks pat kaip kiti žmonės, neturintys jokių įgaliojimų. Ir šie du jo pavyzdžiai mažai skiriasi nuo aukščiau minėtų valdžios žlugimo atvejų. Jis tik yra praleidęs principą, iš kurio išplaukia jo doktrina,— t. y. kad laužomas pasitikėjimas, kai nesaugoma sutartoji valdymo forma ir kai nesilaikoma paties valdymo tikslo, kuris yra bendras gėris ir nuosavybės apsauga. Kai karalius pats save nuvainikavo ir pradėjo karą su savo tauta, kas tada gali sukliudyti jai per teismą nubausti tą, kuris nėra joks karalius ir kurį ji baustų kaip kiekvieną kitą žmogų, pradėjusį karą su tauta? Būtų gerai, jeigu Barklis ir jo vienminčiai atsakytų į šį mūsų klausimą. Bilsonas, mūsų Bažnyčios vyskupas

ir karštas valdovų galios bei prerogatyvos gynėjas, jei aš neklystu, savo traktate „Krikščioniškas nuolankumas" pripažįsta, kad valdovai gali prarasti savo valdžias ir teises į valdinių klusnumą; o jeigu dar reikia autoriteto ten, kur ir taip viskas aišku, galiu mano skaitytojui nurodyti Brektoną, Forteskju, „Veidrodžio" autorių, ir kitus, kurie negali būti įtarti mūsų valdžios santvarkos neišmanymu ar priešiškumu jai. Bet, man atrodo, galėtų pakakti vieno Hukerio patenkinti tuos žmones, kurie, remdamiesi juo savo bažnytinėje politikoje, kažkokios keistos lemties vadovaujami, yra linkę neigti tuos principus, kuriais jis ją grindžia. Ar, tokiu būdu griaudami savo pačių statinius, jie nėra paversti įrankiais apsukresnių veikėjų rankose — apie tai jiems reikėtų geriau pagalvoti. Aš esu tikras tik dėl to, jog jų pilietinė politika yra tokia nauja, tokia pavojinga ir tokia pragaištinga valdovams ir tautai, kad kaip ankstesnieji amžiai niekad negalėjo išdrįsti jos imtis, taip, reikia tikėtis, ir būsimieji amžiai, išsivadavę nuo šių egiptietiškų prievaizdų apgavysčių, bjaurėsis prisimindami tuos vergiškus pataikūnus, kurie savo įsivaizduojamos naudos sumetimais kiekvieną valdžią paversdavo absoliučia tironija ir geidė, jog visi žmonės gimtų tam, kam juos numatė šios niekšingos sielos,— vergovei.

240. Čia greičiausiai bus užduotas įprastas klausimas: „Kas bus tas teisėjas, kuris nuspręs, kad valdovas arba įstatymų kūrėjai veikia ne pagal jiems suteiktus įgaliojimus?" Juk gali

būti, kad pagiežingi ir vaidingi žmonės skleis tautoje tokias paskalas, net kai valdovas tik naudosis jam priklausančia prerogatyva. Į tai atsakau: tauta bus teisėja, nes kas kitas gali spręsti, ar jo patikėtinis ir atstovas elgiasi teisingai ir pagal jam suteiktus įgaliojimus, jeigu ne tas, kuris jį įgaliojo ir kuris, jį taip įgaliojęs, ir toliau turi išlaikyti teisę jį atšaukti, kai tas nepateisina jo pasitikėjimo? Jeigu tai teisinga kiekvieno privataus asmens atveju, tai kodėl turėtų būti kitaip didžiausios svarbos reikaluose, kur paliečiama milijonų gerovė, ir ten, kur blogis, jeigu jam neužkertamas kelias, būna kur kas didesnis, o jį atitaisyti yra labai sunku, brangu ir pavojinga?

241. Be to, šis klausimas „Kas bus teisėjas?" negali reikšti, kad apskritai nėra jokio teisėjo. Juk tais atvejais, kai žemėje nėra teismo, sprendžiančio nesutarimus tarp žmonių, teisėjas yra Dievas aukštybėse. Iš tikrųjų jis vienintelis yra teisingų teisėjas. Tačiau kiekvienas žmogus yra pats sau teisėjas šiuo ir visais kitais atvejais, kai reikia spręsti, ar kitas žmogus yra pradėjęs karą su juo ir ar jam reikia kreiptis į aukščiausiąjį Teisėją, kaip tai darė Jafetas.

242. Jeigu nesutarimas tarp valdovo ir kai kurių jo tautos žmonių kyla dėl tokio reikalo, dėl kurio įstatymas tyli arba yra ginčytinas, o reikalas labai svarbus, tai, manau, tokiu atveju teisėjas turėtų būti visa tauta. Juk tais atvejais, kada valdovui parodomas pasitikėjimas ir jis nevaržomas bendrų įprastų įstatymo taisyklių ir kada kokie nors žmonės pasijun-

ta skriaudžiami ir pradeda manyti, kad valdovas elgiasi ne pagal įgaliojimus arba juos viršija, tai kas tada teisingiau už visą tautą (kuri pirmiausia jam tuos įgaliojimus suteikė) gali spręsti, kaip toli tie jo įgaliojimai siekia. Bet jeigu valdovas arba tie, kurie yra vyriausybėje, tokį sprendimo būdą atmeta, tada nėra į ką kreiptis, išskyrus Dangų. Jėga santykiuose tarp asmenų, kurie nepripažįsta jokios aukštesnės valdžios žemėje arba kurie neleidžia kreiptis į žemiškąjį teisėją, sukuria tikrąją karo padėtį, kai teisingumo galima kreiptis tik į Dangų; ir esant tokiai padėčiai, nuskriaustoji pusė pati turi spręsti, kada toks kreipimasis tinkamiausias, ir juo pasinaudoti.

243. Išvados. Ta galia, kurią kiekvienas individas atidavė visuomenei į ją ateidamas, niekada negali būti jam sugrąžinta, kol išlieka visuomenė, o visada pasilieka bendruomenėje, nes be šito negali būti jokios bendruomenės — jokios valstybės, kas prieštarautų pirmykštei sutarčiai. Todėl ir tada, kai visuomenė suteikia įstatymų leidimo valdžią kokiam nors žmonių susirinkimui, kad ji tęstųsi per juos ir jų įpėdinius, ir kai šis susirinkimas turi teisę ir galią skirti tokius įpėdinius, įstatymų leidimo valdžia negali vėl grįžti tautai tol, kol išlieka toji valdžia. Juk tauta, suteikdama įstatymų kūrėjams galią veikti neribotą laiką, atidavė jiems savo politinę valdžią, todėl negali jos atgauti. Tačiau jeigu ji apribojo savo įstatymų kūrimo organo veikimo trukmę ir šią aukščiausią valdžią suteikė kuriam nors asmeniui ar susirin-

kimui tik laikinai arba jeigu dėl valdžioje esančių asmenų piktnaudžiavimų jie tą valdžią praranda, tai arba dėl šios priežasties, arba pasibaigus nustatytam laiko tarpui ji grįžta visuomenei, ir tauta turi teisę veikti kaip aukščiausioji valdžia ir gali arba pasilikti įstatymų kūrimo galią sau, arba perduoti ją į naujas rankas — kaip jai atrodys geriausia.

TURINYS

Джон Локк

ЭССЕ О НАСТОЯЩЕМ ПРОИСХОЖДЕНИИ, ОБЪЁМЕ И ЦЕЛИ ГРАЖ
ДАНСКОЙ ВЛАСТИ (ВТОРОЙ ТРАКТАТ О ГОСУДАРСТВЕННОМ ПРАВ
ЛЕНИИ)

Džonas Lokas

ESĖ APIE TIKRĄJĄ PILIETINĖS VALDŽIOS KILMĘ, APIMTĮ IR TIKSL
(ANTRAS TRAKTATAS APIE VALDŽIĄ)

Iš anglų kalbos vertė *Algirdas Degutis*
Redakcijos vedėjas *Antanas Rybelis*
Redaktorė *Aldona Radživilienė*
Dailininkas *Ąžuolas Paplauskas*
Meninė redaktorė *Romana Kungytė*
Techninė redaktorė *Danutė Navickienė*
Korektorės: *Irena Čupalienė, Marijona Rėzienė*

ИБ № 4249

Duota rinkti 1989 12 22. Pasirašyta spaudai 1990 08 08. S. L. Nr. 255
Formatas 70x90 1/32. Popierius spaudos Nr. 2. Garnitūra „Baltika", 10 pun-
ktų. Ofsetinė spauda. 7,605 sąl. sp. l. 7,75 sąl. spalv. atsp. 7,61 apsk. leid. l.
Tiražas 8000 egz. Užsakymas 3607. Kaina sutartinė.

„Minties" leidykla, 232600 Vilnius, Z. Sierakausko 15.

Spaudė „Vilties" spaustuvė, 232600 Vilnius, A. Strazdelio 1.